

TEHOSTETTU MATKUSTUSKIELTO

Matti Rekola

10/2020

Tiivistelmä

Tekijä	Tutkinto
Matti Rekola	Poliisi (ylempi AMK)
Julkaisun nimi	Julkisuusaste
Tehostettu matkustuskielto	Julkinen
Ohjaaja	Opinnäytetyön muoto
Mika Ranki, ylikomisario Juha Nuortama, ylikomisario	tutkimuksellinen ☒ toiminnallinen ☐ hankkeistettu ☐ tehty koulun omassa hankkeessa ☒
Tiivistelmä	
<p>Vuoden 2019 alusta Suomessa otettiin käyttöön tehostettu matkustuskielto -niminen pakkokeino. Uuden pakkokeinon käyttöönotto liittyi laajempaan lainsäädäntöuudistukseen, jolla tavoitellaan tutkintavankeiden lukumäärän alentamista. Tehostettu matkustuskielto on tuomioistuimen määräämä vangitsemisen sijaan käytettävä pakkokeino, jolla pyritään turvaamaan esitutkinprosessin tarkoituksenmukainen kulku. Tehostetussa matkustuskiellossa rikoksesta epäillyn henkilön liikkumisvapautta rajoitetaan tuomioistuimen määräämillä ehdoilla ja näiden ehtojen noudattamista valvotaan teknisin välinein.</p> <p>Tässä opinnäytetyössä tutkittiin tehostetun matkustuskiellon käytön jalkautumiseen vaikuttaneita seikkoja. Laadullinen tutkimus toteutettiin asiantuntijahaastatteluina vuoden 2020 aikana, jolloin uusi pakkokeino oli ollut lainsäädännössä noin 1,5 vuoden ajan. Haastateltavaksi valittiin kolme kokenutta poliisin tutkinnanjohtajaa sekä yksi pakkokeinotuomari, joilla oli useita käyttökokemuksia tehostetusta matkustuskiellosta.</p> <p>Tutkimuksessa tuli ilmi, että poliisit esittävät tehostettua matkustuskieltoa tutkintavankeuden vaihtoehdoksi. Nykyisestä lainsäädännön mukaan tämä edellyttää kuitenkin aina vangitsemisvaatimuksen tekemistä. Lisäksi tuli ilmi, että lainsäädäntö rikoksesta epäillyn läsnäolovelvollisuudesta tehostetun matkustuskiellon päätöksen teosta sähköisen valvonnan aloittamiseen ei ole tarkkarajainen.</p> <p>Tutkimuksen mukaan tehostetun matkustuskiellon lainsäädäntöä tulisi muuttaa siten, että poliisi voisi vaatia rikoksesta epäillyn määräämistä pelkästään tehostettuun matkustuskieltoon ilman, että tätä vaaditaan vangittavaksi. Vaihtoehtoisesti tulisi tarkastella mahdollisuutta, että tehostettu matkustuskielto olisi poliisin määräämä pakkokeino. Pakkokeinolaissa tulisi myös säädellä tarkkarajaisesti henkilön läsnäolovelvollisuudesta sähköisen valvonnan aloittamiseksi.</p>	
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja vuosi
65	lokakuu 2020
Avainsanat	
matkustuskielto, pakkokeinot, tehostettu matkustuskielto, tutkintavankeus, vangitseminen	

Sisällys

1 JOHDANTO	3
2 KESKEISET KÄSITTEET	4
3 HENKILÖN VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKEINOT.....	7
3.1 Tutkintavankeus	9
3.1.1 Tutkintavankeuden tarkoitus ja edellytykset.....	11
3.1.2 Vangitsemisen yleiset edellytykset	11
3.1.3 Vangitsemisen erityiset edellytykset.....	12
3.1.4 Vangitsemisasiassa huomioitavat yleiset periaatteet	14
3.1.5 Vangitsemisen oikeusturvakeinot	15
3.2 Matkustuskielto	18
3.2.1 Matkustuskiellon edellytykset.....	19
3.2.2 Matkustuskiellon sisältö.....	19
3.2.3 Matkustuskiellosta päättäminen	20
3.2.4 Matkustuskiellon rikkominen	21
3.3 Tehostettu matkustuskielto	22
3.3.1 Sähköisen valvonnan valmistelu	23
3.3.2 Kansainvälinen tilanne	25
3.3.3 Uuden säännöksen valmistelu	25
3.3.4 Pakkokeinolain uusi säädös tehostetusta matkustuskiellosta.....	26
3.3.5 Tehostetun matkustuskiellon toteutus	27
3.3.6 Tehostetun matkustuskiellon käyttömäärät.....	28
3.3.7 Tuomitusta rangaistuksesta tehtävät vähennykset	29
3.4 Valvontamekanismit	30
3.4.1 Eduskunnan oikeusasiamies.....	30
3.4.2 CPT	31
4 TUTKIMUSASETELMA	32
4.1 Tutkimussuunnitelma.....	33
4.2 Aiemmat tutkimukset	34
4.3 Tutkimuskysymys	35
4.4 Tutkimusmenetelmä.....	35
4.5 Haastateltavien valinta ja esittelyt.....	36
5 TULOKSET.....	38

5.1 Pakkokeinon käyttöalasta ja erityisistä edellytyksistä	38
5.2 Tuloksellisuus	43
5.3 Aloitteellisuus	44
5.4 Päätöksentekotasotaso	45
5.5 Selvityksen laatiminen	47
5.6 Yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen kanssa.....	49
5.7 Lainsäädännön haasteelliseksi koetut kohdat.....	50
5.8 Käyttömääriin vaikuttavat seikat	54
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	56
6.1 Tutkimuksen tulosten luetettavuus.....	56
6.2 Lainsäädännön kehittäminen.....	57
6.2.1 Tehostetusta matkustuskiellosta päättäminen	57
6.2.2 Läsnäolovelvollisuus tehostetun matkustuskiellon aloittamiseksi.....	58
6.2.3 Sähköisesti valvottu lähestymiskielto	59
6.3 Ehdotukset jatkotutkimuksesta.....	59
6.4 Loppupohdinta	60
LÄHTEET	62

1 JOHDANTO

Tutkintavankeuslain säännökset tutkintavangin säilyttämisestä uudistuivat vuoden 2019 alussa. Keskeisenä muutoksena tässä uudistuksessa oli tutkintavangin aiempaa lyhyempi säilytysaika poliisin ylläpitämässä tutkintavankilassa, sekä tiukemmat säilyttämisen edellytykset. Suomen viranomaisia on useissa yhteyksissä arvosteltu tutkintavankien säilyttämisestä poliisin tiloissa. Syynä tähän on järjestelyssä piilevä tutkintavangin painostamis- tai lahjomisvaara, kun esitutinnan selvittämisvastuu ja vastuu tutkintavangin olosuhteista ovat samalla taholla. Lisäksi tutkintavankien osallistumismahdollisuudet erilaisiin toimintoihin ovat huomattavasti rajatummalla poliisin tiloissa, kuin varsinaisessa tutkintavankilassa. Näillä lakimuutoksilla tavoiteltiin lisäksi tutkintavankien määrän vähentämistä.

Pakkokeinojen käyttö perustuu aina lakiin, koska ainoastaan laissa voidaan viranomaisella antaa oikeus puuttua yksilön perusoikeuksiin. Tutkintavankeuden kohdalla ovat vastakkain rikoksen selvittämisen intressi ja perustuslaissa säädetty yksilön oikeus henkilökohtaiseen vapauteensa. Usein tutkintavankeudessa myös rajoitetaan yksilön yhteydenpitoa, eli oikeutta yksityiselämän suojaan. Edellytyksistä tutkintavankeuden käyttöön säädetään pakkokeinolaissa, jonka lisäksi tutkintavankeuslaissa säädetään tarkemmin olosuhteista, määrärajoista ja vangitun oikeuksista.

Lainsäädännön uudistamisen yhteydessä otettiin käyttöön kaksi uutta vangitsemisen sijaan käytettävää lievempää pakkokeinoa, tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti. Näiden pakkokeinojen käyttöönotolla pyritään erityisesti alentamaan tutkintavankien lukumäärää ja lyhentämään tutkintavankeuden kestoa. Tehostetulla matkustuskiellolla tarkoitetaan jo aiemmin käytössä olleen matkustuskiellon ankarampaa, sähköisesti valvottua, versiota. Matkustuskiellossa rikoksesta epäiltyä ei vangita, vaan hänelle asetetaan sen sijaan erilaisia velvoitteita kuten oleskelu omassa asunnossaan yöaikana tai rajoitteita alueisiin, joissa hän saa liikkua. Tehostetussa matkustuskiellossa näiden ehtojen noudattamista valvotaan kieltoon määrätyn ylle puettavalla sähköisellä valvontalaitteella. Puhekielessä tästä käytetään nimitystä pantavalvonta, koska valvonta tapahtuu usein valvottavan nilkkaan kiinnitettävällä pantamaisella valvontalaitteella.

Uutisoinnin mukaan uusien pakkokeinojen käyttö ei kuitenkaan ole ollut alkuun kovin aktiivista, eikä niiden avulla ole saavutettu tavoitetta tutkintavankien vähenemiseksi (Jansson & Mattinen 2019). Myös työpaikallani kesti lähelle vuoden 2019 loppua, ennen kuin kohdalle tuli ensimmäisen tehostetun matkustuskiellon käyttöön soveltuva tapaus (Hämeen poliisilaitos 2019). Näiden uutisten ja työelämässä käymien keskusteluiden pohjalta minulla heräsi kiinnostus perehtyä tarkemmin tähän uuteen pakkokeinoon ja valitsin sen poliisin päällystöpintojen opinnäytetyön aihepiiriksi.

Minulle avautui erinomainen tilaisuus tutkia uutta, juuri lainsäädäntöön lisättyä pakkokeinoa ja sen käytöstä saatuja kokemuksia. Aihepiiristä ei ole tehty aiemmin tutkimuksia, eikä tutkimusta aloittaessani aiheesta ollut edes oikeuskirjallisuutta saatavilla. Tutkimusta valmistellessani pakkokeinojen käyttökertoja oli varsin maltillinen määrä, jonka johdosta tutkimusmenetelmäksi valikoitui laadullinen haastattelututkimus. Tällä menetelmällä

ryhdyin selvittämään uuden pakkokeinon jalkautumista käytäntöön ja pakkokeinon käytön yhteydessä tehtyjä havaintoja sen toimivuuteen vaikuttavista seikoista.

Asiaan vaikuttavan lainsäädännön esittelyssä, haastatteluiden tuloksissa ja niihin liittyvissä pohdintoissa käytetään paljon lainsäädäntöön liittyviä erilaisia käsitteitä. Nämä käsitteet voivat olla monelle esitutkinta- ja oikeusprosessia tuntemattomalle vieraita, mutta niiden ymmärtäminen on tärkeää asiakokonaisuuden kannalta. Lukijaa helpottaakseni kokosin nämä käsitteet luvuksi 2.

Luvussa 3 kuvaan tutkimusaiheen kannalta keskeiset henkilön vapauteen kohdistuvat pakkokeinot ja niiden edellytykset. Luvussa perehdytään varsin laajasti vangitsemiseen, koska tehostettu matkustuskielto on laissa säädetty käytettäväksi juuri vangitsemisen sijasta. Jotta tehostettu matkustuskielto voidaan yleensäkin määrätä, tutkittavassa asiassa tulee täytyä samat perusteet, joiden nojalla ihminen voitaisiin myös vangita. Vapaudenriistoon liittyy myös useita erilaisia oikeusturvakeinoja, eli menetelmiä, joiden avulla vapautensa menettänyt voi pyytää ulkopuolista instanssia arvioimaan viranomaisen toiminnan lainmukaisuutta.

Neljännessä luvussa kuvaan tarkemmin tutkimukseni suunnittelua, sen aihepiiriä ja tutkimuksessa käytettyä menetelmää. Luvussa on esitetty tutkimuksen ydintarkoitus eli tutkimuskysymys ja siihen liittyvät apukysymykset. Myös tutkimusta varten haastatellut henkilöt on esitelty tässä luvussa, sekä perusteet miksi valitsin heidät haastateltavaksi.

Luvussa 5 on esitetty tutkimuksen tulokset, jotka perustuvat haastateltujen henkilöiden vastauksiin. Tuloksien esittelyn yhteydessä on käytetty varsin paljon lainauksia haastatteluista, jotta lukija voi verrata omia ajatuksiaan kuudennessa luvussa esittämiini johtopäätöksiin. Tutkimukseni perusteella tuli ilmi, että lainvalmistelussa ei ole osattu pohtia kaikkia nyt käytännön soveltamisessa ilmi tulleita seikkoja ja useisiin asioihin kaivattaisiin tarkennusta lainsäätäjän tai ylemmän oikeusasteen taholta.

Kuudennessa luvussa käsitellään tutkimuksen luetettavuuden arviointiin liittyviä asioita, sekä kuvataan tuloksista johdetut päätelmät. Tutkimuksessa ilmeni useampi lainsäädännön täsmentävistä vaativa asiakokonaisuus. Luvussa käsitellään myös tutkimuksen aikana esiin tulleet ehdotukset jatkotutkimuksista.

2 KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa on kuvattu tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet, joita myöhemmin tekstissä käytetään. Näiden käsitteiden tunteminen on tärkeää tutkimuksen ja sen tulosten ymmärtämisen kannalta.

Pidättäminen. Pidättäminen on pakkokeino, jolla rikoksesta epäillyltä riistetään vapaus joksikin aikaa pitämällä häntä säilössä esitutkinnan turvaamiseksi ja/tai hänen mahdollista myöhempää vangitsemistaan varten (Fredman & Kanerva & Tolvanen & Viitanen 2020, s.774). Pidättäminen on kestoltaan suhteellisen lyhytaikainen pakkokeino, se voi kestää enintään 4 vuorokautta. Pidättämisestä päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, joka on usein rikosasian tutkinnanjohtaja.

Pidättämiseen oikeutettu virkamies. Pidättämiseen oikeutetut virkamiehet on luetteloitu pakkokeinolain (22.7.2011/806) 2 luvun 9 §:ssä. Poliisin osalta nämä henkilöt ovat päällystötason virkamiehiä, kuten komisarioita ja rikoskomisarioita. Pidättämiseen oikeutettu virkamies on toimivaltainen määräämään muitakin pakkokeinoja, jotka eivät kuulu tuomioistuimen päätettäväksi, kuten koti- ja paikanetsinnät. Myös eräät tullin ja rajavartiolaitoksen virkamiehet, sekä syyttäjät ovat oikeutettuja pidättämiseen.

Syytä epäillä ja todennäköisin syin epäillä. Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännössä käytetään erilaisia ilmaisuja epäilyn todennäköisyysasteesta. Näitä samoja ilmaisuja käytetään myös arvioitaessa vangitsemisen edellytyksiä. *"On syytä epäillä"* merkitsee näissä ilmaisuissa pienintä todennäköisyyden astetta. Ilmaisua *"todennäköisin syin epäilty"* tarkoittaa, että on enemmän todennäköistä, että epäilty osoittautuu oikeaksi kuin, että se osoittautuu vääräksi. Matemaattisesti ilmaistuna todennäköiset syyt tarkoittaisivat jo yli 50 prosentin todennäköisyyttä. Esitutkintalakia valmisteltaessa kynnystä epäillä rikosta on kuvattu siten, että *"rikosta on syytä epäillä, kun asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen."* (HE 14/1985, s.16.)

Vangitseminen. Vangitseminen on ankarin henkilöön kohdistuva pakkokeino, jota käytetään esitutkintaprosessissa. Vangitsemisesta päättää aina tuomioistuin pidättämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimuksen perusteella. Vangitsemisen kestolle ei ole määrätty laissa enimmäiskestoaikaa, mutta vangitsemisen yhteydessä määrätään kyseiselle rikosasialle syytteen nostamisen määräaika. Vangitsemisasiasta tulee vangitun vaatimuksesta ottaa uudelleen käsiteltäväksi kahden viikon välein, jolloin arvioidaan, onko vangitsemisen edellytykset edelleen olemassa. Tutkinnanjohtajana toimiva pidättämiseen oikeutettu virkamies voi milloin tahansa esitutkinnan aikana vapauttaa vangitun omalla päätöksellään. (Fredman ym.2020, s.792-793.)

Toimivaltainen tuomioistuin. Vangitsemisesta päättää toimivaltainen tuomioistuin. Laki oikeudenkäynnistä rikosasiassa (11.7.1997/689) määrittelee toimivaltaisen tuomioistuimen siten, että syyte tutkitaan ensisijaisesti sen paikkakunnan tuomioistuimessa missä rikos on tehty. Esitutkinnan aikana vangitsemisasiassa toimivaltainen tuomioistuin voi olla myös muu kuin tekopaikan käräjäoikeus, esimerkiksi viikonloppuna tai arkipyhänä päivystävä käräjäoikeus.

Vangitsemisen yleiset edellytykset. Vangitsemisen edellytykset jaetaan yleisiin ja erityisiin edellytyksiin (Fredman ym.2020, s.774-775). Useimmiten yleinen edellytys on se, että vangittavaksi vaadittua epäillään todennäköisin syin rikoksesta. Tätä harkittaessa tuomioistuin arvioi onko todennäköiset syyt epäillä tapahtuneen kyseinen rikos, josta henkilöä vaaditaan vangittavaksi ja onko samanaikaisesti todennäköiset syyt epäillä vangittavaksi vaadittua tästä kyseisestä teosta. Myös alhaisemmalla niin sanotulla *syytä epäillä* -perusteella epäilty voidaan määrätä vangittavaksi viikon ajaksi, jos vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää.

Vangitsemisen erityiset edellytykset. Jos edellä kuvatut vangitsemisen yleiset edellytykset katsotaan täyttyneen, arvioidaan vangitsemiskäsittelyssä seuraavaksi erityiset edellytykset. Pääsääntöisinä erityisinä edellytyksinä ovat, että kyseisen rikoksen enimmäisrangaistus on

vähintään vuosi vankeutta ja että vangittavaksi vaadittua on syytä epäillä *karttamisvaarasta, sotkemisvaarasta tai jatkamisvaarasta*.

Lisäksi erityisenä edellytyksenä voi olla se, että rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Tällöin puhutaan *ns. ylitörkeästä rikoksesta*, jolloin ei edellytetä muita erityisiä edellytyksiä. Myös tuntemattoman henkilön kieltäytyminen ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan, tai siitä ilmeisesti virheellisen tiedon antaminen voi olla vangitsemisen erityinen edellytys. Samoin se, että henkilöllä ei ole vakituista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistuu maasta täyttää vangitsemisen erityiset edellytykset. (Fredman ym.2020, s.796.)

Karttamisvaara. Vangitsemisen erityinen edellytys, jonka perusteella on syytä epäillä, että rikoksesta epäilty lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Karttamisvaaran voidaan arvioida olevan olemassa esimerkiksi silloin, jos vangittavaksi vaadittu on jouduttu usein etsintäkuuluttamaan tuomioistuimeen tuotavaksi tai hänen voidaan perustellusti arvioida pakenevan maasta rikosprosessin seuraamuksen välttämiseksi. (Fredman ym.2020, s.778.)

Sotkemisvaara. Sotkemisvaarasta käytetään puhekielessä usein myös nimitystä vaikeuttamisvaara. Vangitsemisen erityinen edellytys, jonka perusteella on syytä epäillä, että rikoksesta epäilty vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa (Fredman ym.2020, s.778). Sotkemisvaara voi olla olemassa, jos esimerkiksi tekijäkumppani, rikosentekoväline tai rikoksella viety omaisuus on kateissa. Tällöin rikoksesta epäilty voisi vaikeuttaa esitutkintaa esimerkiksi sopimalla kuulustelukertomuksista kanssaepäillyn kanssa tai vaikuttaa muihin asianosaisiin painostamalla heitä kertomaan asioista rikoksesta epäillyn kannalta edullisella tavalla.

Jatkamisvaara. Vangitsemisen erityinen edellytys, jonka perusteella on syytä epäillä, että rikoksesta epäilty jatkaa rikollista toimintaa, eli syyllistyy uusiin rikoksiin. Jatkamisvaaraa arvioitaessa otetaan huomioon rikoksesta epäillyn entisyys, tekojen samankaltaisuus ja ajallinen yhteys. (Fredman ym.2020, s.779.) Jatkamisvaaraan liittyy usein päihdekierre, jota rahoitukseen henkilö syyllistyy toistuvasti erilaisiin rikoksiin.

Matkustuskielto. Matkustuskielto on pidättämisen tai vangitsemisen sijaan käytettävä lievempi pakkokeino, jolla puututaan rikoksesta epäillyn liikkumisvapauteen. Matkustuskieltoon määrätty voidaan velvoittaa pysymään tietyllä alueella tai kieltää häntä menemästä tietylle alueelle, olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan, ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille, olemaan pitämättä yhteyttä tiettyihin henkilöihin ja luovuttamaan passinsa ja henkilökorttinsa poliisin haltuun. Usein matkustuskieltoon määrätty henkilö velvoitetaan oleskelemaan asunnossaan yöaikaan, tällä pyritään ehkäisemään rikollisen toiminnan jatkuminen. Matkustuskiellon voi määrätä pidättämiseen oikeutettu virkamies tai tuomioistuin. (Fredman ym.2020, s.894-895.)

Tehostettu matkustuskielto. Tuomioistuimen määräämä matkustuskielto, jonka noudattamista valvotaan teknisin välinein. Tehostettuun matkustuskieltoon määrätylle henkilölle kiinnitetään useimmiten ranteeseen tai nilkkaan sähköisen valvonnan

mahdollistama laite. Laitteen avulla henkilön sijaintia seurataan ja valvotaan että hän noudattaa tuomioistuimen päätökseen kirjattuja alueellisia ja ajallisia ehtoja. Edellytyksenä tehostetulle matkustuskiellolle on se, että henkilö suostuu sähköiseen valvontaan, sitoutuu noudattamaan ehtoja ja voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa näitä ehtoja. (HE 252/2016, s.45.)

Pakkokeinojen käytön yleiset periaatteet. Pakkokeinolaissa määritellään yleiset periaatteet, joiden perusteella arvioidaan pakkokeinojen käytön puolustettavuutta. Nämä periaatteet koskevat kaikki pakkokeinoja, mutta korostuvat erityisesti ankarimpien pakkokeinojen, kuten vangitsemisen, käytön yhteydessä.

Suhteellisuusperiaate; Pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinojen käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinojen käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat. (Pakkokeinolaki 1:2§.) Suhteellisuusperiaatteen mukaan pakkokeinojen käyttämisen tulee olla yhteiskunnan arvojen mukaan puolustettavaa ja yleisesti hyväksyttävää, kun sitä verrataan sen käytöstä kohteelle aiheutuviin haittoihin.

Vähimmän haitan periaate: Pakkokeinojen käytöllä ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi. Pakkokeinojen käytöllä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa. (Pakkokeinolaki 1:3§.) Vähimmän haitan periaatteen mukaan pakkokeinoja tulee käyttää siten, että niillä aiheutetaan kohteelle mahdollisimman vähän haittaa. Periaatteen mukaan käytettäväksi pakkokeinoksi tulee valita lievin pakkokeino, jolla saavutetaan tavoiteltu tulos, sekä pakkokeinoja käytetään ajallisesti niin vähän kuin mahdollista.

Hienotunteisuusperiaate: Pakkokeinoja käytettäessä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti (Pakkokeinolaki 1:4§). Hienotunteisuusperiaatteen mukaan pakkokeinojen käytöllä ei saa leimata ketään epäilyksenalaiseksi ja muutoinkin pakkokeinojen kohdetta tulee pyrkiä suojaamaan haitalliselta julkisuudelta.

Kohtuus. Pakkokeinolaissa käytetään useissa kohdissa termiä kohtuus, mutta sitä ei ole laissa erikseen määritelty. Useissa rikosoikeuden säädöksessä viitataan, ettei jokin asia saa olla kohtuutonta. Kohtuus esiintyy käsitteenä jo 1530 -luvulla laadituissa tuomarinohjeissa, joissa todetaan *mikä ei ole oikeus ja kohtuus, se ei saata olla lakikaan*. Näissä tuomarinohjeissa painotetaan kansalaisten oikeusturvaa ja yhteiskunnallista ja oikeudellista tasa-arvoa (Oikeuslaitos 2020a). Esimerkiksi vangitsemisen kohtuullisuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon asian laatu, rikoksesta epäillyn ikä ja muut henkilökohtaiset olosuhteet.

3 HENKILÖN VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKOKEINOT

Perus- ja ihmisoikeudet ovat kaikille yhdenvertaisesti kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia. Perustuslain (11.6.1999/731) 2 luvussa on turvattu nämä perusoikeudet, lisäksi Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, joilla turvataan

ihmisoikeudet. Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen perusoikeus on perustuslain 2 luvun 7 §:n mukainen oikeus henkilökohtaiseen vapauteen.

Perustuslaki 2:7§ Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuim. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Toinen keskeinen perusoikeus on perustuslain 2 luvun 9§:n 1 ja 2 momenttien mukainen liikkumisvapaus.

Perustuslaki 2:9 § Liikkumisvapaus

Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa.

Jokaisella on oikeus lähteä maasta. Tähän oikeuteen voidaan lailla säätää välttämättömiä rajoituksia oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon varmistamiseksi taikka maanpuolustusvelvollisuuden täyttämisen turvaamiseksi.

Perusoikeussäännösten tarkoituksena on turvata ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet, sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Perustuslain mukaan kaiken julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Samoin ihmisoikeussopimukset edellyttävät, että oikeusjärjestyksessä tulee olla riittävän täsmälliset säännökset laillisista vapaudenriisto perusteista. (Fredman ym.2020, s.41-42 ja 57-58.)

Suomen lainsäädännössä säädellään kuusi erilaista vapauteen kohdistuvaa pakkokeinoa: kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen, tutkinta-aresti ja matkustuskielto. Kiinniottaminen ja nouto ovat lyhytkestoisia enintään 24 tunnin mittaisia puuttumisia henkilön liikkumisvapauteen. Pidättäminen taas voi kestää enintään neljä päivää ja vangitseminen viikkoja tai jopa kuukausia. Matkustuskielto on pidättämisen tai vangitsemisen sijasta käytettävä lievempi liikkumisen vapautta rajoittava pakkokeino. (Fredman ym.2020, s.745.) Tässä opinnäytetyössä keskitytään vuonna 2019 käyttöön tulleeseen matkustuskiellon tehostettuun muotoon ja sen käyttöönoton yhteydessä ilmi tulleisiin asioihin. Tutkimuksen aiheajauksen johdosta tässä opinnäytetyössä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä tarkemmin kiinniottamista, noutoa esitutkintaan, pidättämistä ja tutkinta-arestia.

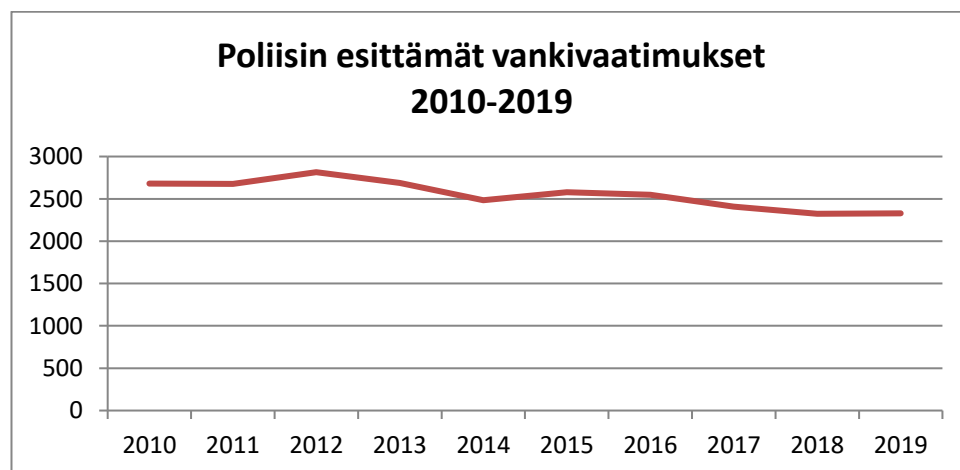
Matkustuskielto, perusmuotoinen tai tehostettu, on lainsäädännön mukaan varsinaisen vapaudenriiston korvaava lievempi pakkokeino. Tämä ilmenee pakkokeinolain 5 luvun 1§:n

ensimmäisestä momentista, jonka mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon. Kyseessä on siis pakkokeinojärjestelmään lisätty tutkintavankeuden vaihtoehto (HE 252/2016, s.18). Tämän vuoksi on merkityksellistä perehtyä myös perusasioihin tutkintavankeudesta ja sen edellytyksistä.

3.1 Tutkintavankeus

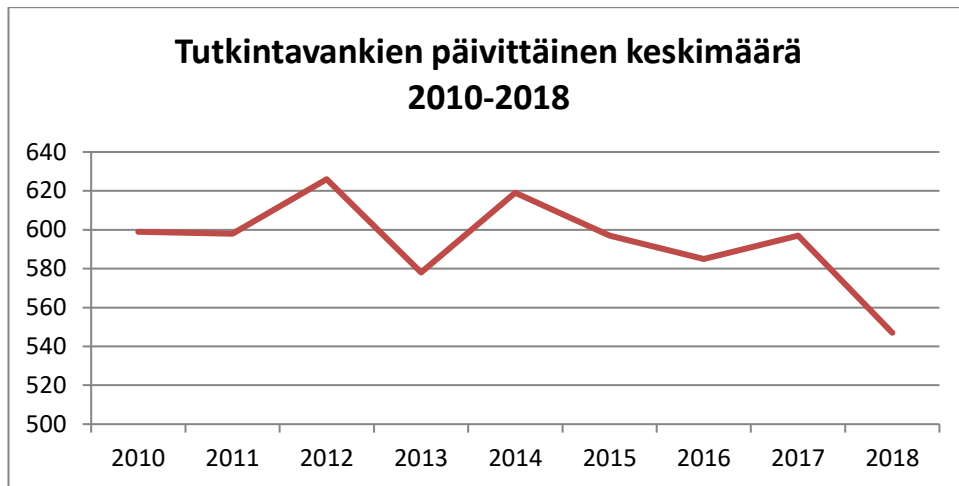
Tutkintavankeudesta säädetään pakkokeinolaissa ja tutkintavankeuslaissa (23.9.2005/768), joiden lisäksi tarkempia menettelytapasäännöksiä on annettu valtioneuvoston asetuksilla. Vangitseminen on pakkokeino, jolla rikoksesta epäiltyä riistetään laillisesti vapaus pitämällä häntä säilössä esitutkinnan, syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin aikana (Fredman ym. 2020, s.792.)

Poliisin tilastotietojärjestelmän mukaan poliisi esittää vuosittain keskimäärin noin 2500 vaatimusta tuomioistuimelle vangitsemisesta. Alla olevasta kuvioista 1. on nähtävissä, että vankivaatimusten määrä on ollut viime vuosina hienoisessa laskusuunnassa.

Kuvio 1. Poliisin esittämien vankivaatimusten määrän kehittyminen vuosina 2010-2019 (Polstat 2020).

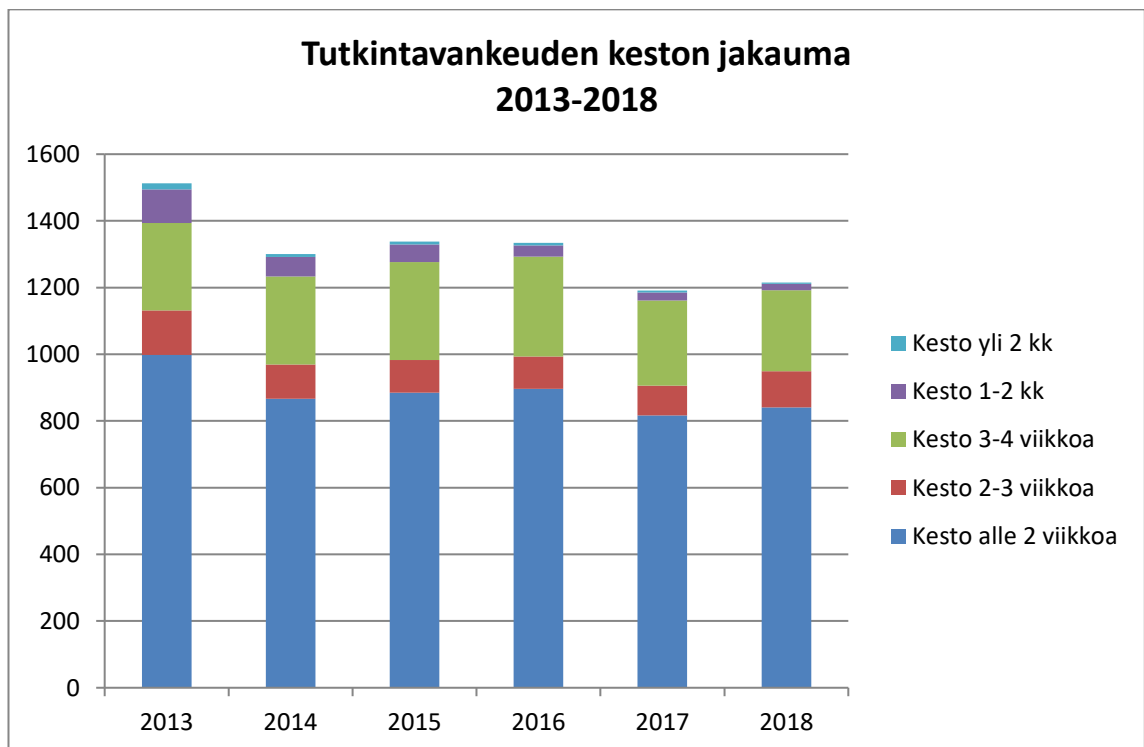
Alla olevasta kuviosta 2. on nähtävissä, että tutkintavankien päivittäinen keskimäärä on vuosien 2010-2018 välillä ollut keskimäärin noin 600, mutta laskenut huomattavasti vuonna 2018.

Kuvio 2. Tutkintavankien määrän kehittyminen vuosina 2010-2018 (Rikosseuraamuslaitos 2018).

Tutkintavankeuden kesto on yksilön oman kokemuksen kannalta varmasti yksi merkittävimmistä seikoista. Tutkintavankeuden keskimääräinen kesto on pidentynyt merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana. Kun vuonna 1994 keskimääräinen tutkintavankeuden kesto oli noin 1,9 kuukautta, se oli vuonna 2015 jo keskimäärin 3,6 kuukautta. Suurimpana syynä tähän on rikosprosessin koko keston pidentyminen. (HE 252/2016, s.4.)

Toisaalta suurin osa tutkintavangeista on vangittuna jokseenkin lyhyen ajan kuten alla olevasta kuviosta 3. ilmenee. Vuosien 2014-2018 aikana vain alle 5 prosenttia tutkintavangeista on ollut vangittuna yli kuukauden ajan.

Kuvio 3. Tutkintavankeuden keston jakama vuosina 2013-2018 (Polstat 2020).

3.1.1 Tutkintavankeuden tarkoitus ja edellytykset

Tutkintavankeuden perimmäinen tarkoitus on tapahtuneen rikoksen selvittämisen turvaaminen. Sinällään pelkkä rikoksen selvittämisen turvaaminen ei ole peruste pidättämiselle tai vangitsemiselle, koska pakkokeinolla puututaan ankarasti ihmisen perusoikeuksiin kuuluvaan henkilökohtaiseen vapauteen. Lainsäädännössä vangitsemiselle on kuvattu kolme erilaista tarkoitusta, jotka on kirjattu pakkokeinolain 2 luvun 5§:ään. Nämä tarkoitukset ovat paon estäminen, todisteiden hävittämisen tai sotkemisen estäminen ja rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen (Fredman ym. 2020, s.792.)

Pakkokeinolaissa vangitsemisen edellytykset on kytketty pidättämisen edellytyksiin, siten että vangitsemisen edellytyksissä viitataan pidättämisen edellytyksiin. Tämä tarkoittaa sitä, että vangitsemisen ja pidättämisen edellytykset ovat samat, mutta päätösvaltaa käyttää eri instanssi. Lyhytaikaisesta pidättämisestä voi päättää pakkokeinolain 2 luvun 9§:ssä tyhjentävästi luetteloidut virkamiehet, kun taas pidempikestoisesta vangitsemisesta päättää aina tuomioistuin.

3.1.2 Vangitsemisen yleiset edellytykset

Harkittaessa vangitsemisen edellytyksiä arvioidaan ensin, onko olemassa vangitsemisen yleiset edellytykset. Pakkokeinolain mukaan vangitsemisen yleisenä edellytyksenä on lähtökohtaisesti todennäköiset syyt epäillä henkilöä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta. Myös alhaisemmalla niin sanotulla syytä epäillä -perusteella epäily voidaan määrätä vangittavaksi viikon ajaksi, jos vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää.

Syytä epäillä kynnystä on kuvattu muun muassa esitutkintalain uudistuksen lainvalmistelussa siten, että rikosta on syytä epäillä, kun asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen. Todennäköiset syyt taas edellyttävät, että on todennäköisempää, että epäily osoittautuu oikeaksi kuin vääräksi. (HE 14/1985, s.16.) Vangitsemisasiassa ei edellytetä samanlaista todennäköiset syyt –epäillä kynnystä kuin syytteen nostamisessa, vaikka lainsäädännössä käytetään samaa ilmaisua. Vangitsemiskynnys on alhaisempi kuin syytekynnys, koska asian selvittämisen kohteena on vangitsemisen edellytykset ja syyteharkinnassa taas ratkaisevaa on epäillyn todennäköinen syyllistyminen rikokseen. (Savela 2007, s.59.)

Todennäköisiä syitä on kuvattu siten, että on varsin todennäköistä, että on tehty rikos eli ainakin teon ulkoinen tapahtumainkulku suurella todennäköisyydellä toteuttaa rangaistavan teon tunnusmerkistön ja on olemassa tosiseikkoja tai tietoja, joiden perusteella voi vakuuttua siitä, että asianomainen henkilö on saattanut tehdä rikoksen (Leikas 2016, s.14).

Juha Haljoki on kuvannut todennäköiset syyt siten, ”*että epäilylle on olemassa todennäköisiä syitä silloin, kun objektiivinen tarkkailija vahvoin perustein saattaa epäillä henkilön tehneen tutkittavana olevan rikoksen, eikä mikään seikka puhu tätä epäilyä vastaan. Tässäkään tapauksessa näytön ei siis tarvitse olla niin vahvaa, että se riittäisi syytteen nostamiseen.*” (Haljoki 2001, s.220).

Kansainvälisessä oikeudessa käytetään termiä ”*reasonable suspicion*” jonka voidaan katsoa tarkoittavan sitä, että epäilyn rikoksen olemassaolosta tulee olla uskottava. Euroopan ihmisoikeusistuimen tuomioissa Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom tuomioistuin totesi, että järkeväksi epäilyksi riittää sellaisten tosiasioiden tai tietojen olemassaolo, jotka tyydyttävät objektiivista tarkkailijaa siitä, että henkilö on saattanut tehdä rikoksen, ottaen huomioon kaikki vaikuttavat olosuhteet. (Murdoch 2006, s.154.)

Vangitsemiskäsittelyssä tuomioistuin siis ratkaisee vain sen, onko todennäköisiä syitä epäillä vangittavaksi vaadittua vangitsemisen perusteeksi esitetystä rikoksesta (Leikas 2016, s.14). Ratkaisun tuomioistuin tekee vangitsemisvaatimuksen tekijän suullisen vaatimuksen perusteella, jossa perustellaan ne tosiseikat, joihin vaatimus perustuu. Käsitellyssä vangitsemista vaativa virkamies kuvaa ne tosiseikat, joiden perusteella on todennäköiset syyt epäillä tiettyä rikoslain tunnusmerkistön mukaista rikosta, sekä ne seikat, joiden perusteella vangittavaksi vaadittua epäillään tästä teosta. Vangittavaksi vaadittu tai hänen puolustajansa vastaavat näihin esitettyihin vaatimuksiin ja perustelevat usein omalta kannaltaan seikkoja, joiden perusteella vaatimusta ei tulisi hyväksyä.

3.1.3 Vangitsemisen erityiset edellytykset

Mikäli vangitsemisen yleiset edellytykset katsotaan täyttyneeksi, arvioidaan seuraavaksi erityisten edellytysten olemassaoloa. Epäilyn rikoksen vakavuus voidaan katsoa vangitsemisen erityiseksi edellytykseksi ns. ylitörkeissä rikoksissa, eli rikoksissa joista säädetty lievin mahdollinen rangaistus on kaksi vuotta vankeutta. Kyseessä on silloin rikoksen vakavuuteen liittyvä vangitseminen, mutta tämäkään ei saa olla yleinen prosessuaalinen sääntö vaan harkinta on kytkettävä aina kyseiseen tapaukseen. (Fredman ym. 2020, s.780.)

Pelkkä rikoksen törkeys ei kuitenkaan ole peruste pitkäkestoiselle vangitsemiselle, vaan lisäksi vaaditaan perusteltu epäily esimerkiksi paonvaarasta (Fredman ym. 2020, s.796). Tämä kuitenkin koskee enimmäkseen hyvin pitkiä aikoja kestäviä rikostutkintoja, eikä asia useimmiten nouse suomalaisissa vangitsemisasiossa esiin. Eurooppalaisen oikeuskäytännön mukaan tutkintavankeuden ehdoton maksimikesto saisi olla asian vakavuudesta riippuen 6-18 kuukautta (Murdoch 2006, s.176). Tämä kesto on suomalaisesta näkökulmasta poikkeuksellisen pitkä, kun keskimääräinen tutkintavankeusaika Suomessa oli vuonna 2015 noin kolme ja puoli kuukautta (HE 252/2015, s. 4). Toisaalta Suomessakin on nähty poikkeuksellisen pitkiä tutkintavankeusaikoja, viime vuosina paljon julkisuudessa olleessa tapauksessa Jari Aarnio oli tutkintavankina yhteensä 3,5 vuotta (Happonen 2019).

Useimmiten vangitsemisen erityisinä edellytyksinä on jokin seuraavista; karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaara. Nämä erityiset edellytykset on kuvattu pakkokeinolain 2 luvun 5§:ssä ja niiden arvioinnissa kohdistetaan arviointi epäilyn tulevaan käyttäytymiseen. Karttamisvaaraa, josta käytetään myös termiä paonvaara, arvioitaessa huomioon tulee ottaa muun muassa epäilyn henkilökohtaiset olosuhteet kuten vakituinen asunto ja työpaikka, perhesuhteet ja muut sosiaaliset sidonnaisuudet, sekä epäilyn aiempi käyttäytyminen. Esitutinnan ja oikeudenkäynnin karttaminen voi ilmetä siten, että epäilty on aiemmin jättänyt saapumatta oikeudenkäyntiin tai esitutkintaan. (Haljoki 2001, s.221.) Näyttönä tästä

vaarasta voi olla esimerkiksi toistuvat etsintäkuulutukset tai oikeuden noutomääräykset. Myös paon valmistelun, esimerkiksi hankkimalla pelkän ulkomaan matkan menolipun, voidaan katsoa ilmentävän karttamisvaaraa.

Sotkemisvaara, josta käytetään myös termiä kolluusiovaara tai vaikeuttamisvaara, on suurimmillaan esitutinnan alkuvaiheessa. Tällä tarkoitetaan perusteltua vaaraa siitä, että epäilty vapaana ollessaan hävittää tai kätkee esinetodisteita, kuten rikoksen tekovälineitä tai rikoksella vietyä omaisuutta. Myös sellaisiin henkilöihin vaikuttaminen, joita saatetaan kuulla esitutkinnassa osoittaa sotkemisvaaraa. Sotkemisvaaralla ei voida kuitenkaan kovin pitkään perustella vangitsemisen tarvetta. Esitutkintaviranomaisella voidaan perustellusti edellyttää sellaista toimintaa, että ne asiat, joihin epäilty voisi vaikuttaa, selvitetään esitutkinnan alkuvaiheessa. Myös epäillyn tunnustus katsotaan sellaiseksi seikaksi, joka useimmiten poistaa sotkemisvaaran olemassaolon. (Haljoki 2001, s.222-223.) Toisaalta törkeässä rikollisuudessa sotkemisvaara voi jatkua pääkäsittelyn loppuun saakka, jos vaarana on kertomusten sopiminen tai asianosaisen painostaminen (Leikas 2016, s.14).

Jatkamisvaaran perusteella vangitseminen tulee kyseeseen varsinkin rikoskierteiden katkaisemiseksi. Jatkamisvaaran osoituksena on pidetty tekijän aikaisempaa rikollisuutta ja nopeaa uusimista, mutta sen ei voida katsoa täyttyvän pelkästään epäillyn entisyyden perusteella. Peruste on olemassa, kun epäilty on aiemmin useita kertoja syyllistynyt samankaltaisiin tai vakavuudeltaan samanlaisiin rikoksiin kuin mistä tutkittavana olevassa rikoksessa on kysymys. (Haljoki 2001, s.223.) Näyttönä jatkamisvaarasta voidaan pitää aiempia samankaltaisten rikosten lainvoimaisia tuomioita. Pelkät poliisin esitutkintavaiheessa olevat samankaltaiset teot eivät välttämättä riitä näytöksi jatkamisvaarasta, koska ne ovat vasta epäilyksen alaisia tekoja, eikä lainvoimaisella tuomiolla toteen näytettyjä tapahtumia. Toisaalta lukuisat lyhytaikaiset rikosepäilyt voivat riittää osoittamaan jatkamisvaaran olemassaolon.

Harvemmin sovellettavia muita erityisiä edellytyksiä on kaksi; epäillyn henkilöllisyys ei ole tiedossa ja hän kieltäytyy ilmoittamasta nimeään, tai epäillyllä ei ole vakinaista osoitetta Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistuu maasta karttaakseen esitutkintaa tai oikeudenkäyntiä. Mikäli epäilty on tuntematon ja hän kieltäytyy ilmoittamasta nimeään, vangitsemisen tarkoituksena on henkilön identifiointitarkoitus (Fredman ym. 2020, s.780-781). Tällaisessa tilanteessa edellytetään ainoastaan perusteltua rikosepäilyä, mutta erityistä rangaistusasteikon täyttävää rikosnimikettä ei vaadita. Siten tällä perusteella vangitseminen voisi tulla kyseeseen jopa sakkorikoksesta kuten näpistyksestä, jos henkilön henkilöllisyys ei selviä pidättämisaajan puitteissa (Leikas 2016, s.15). Nykyisillä henkilörekistereillä ja tiedonsaantimahdollisuuksilla tämänkaltainen vangitseminen on poikkeuksellisen harvinaista. Myös vangitseminen peruste poistuu välittömästi, kun epäillyn henkilöllisyys selviää joko hänen kertomanaan tai muilla esitutkintatoimenpiteillä.

Viimeiseksi käsiteltävä erityinen edellytys koskee rajattua tilannetta, jossa on kvalifioitu paonvaara. Tämä enimmäisrangaistuksesta riippumaton erityinen edellytys tarkoittaa tilanteita, jossa on olemassa todennäköisyysnäyttö maasta poistumisesta. Se että henkilö on ulkomaalainen, ei yksistään riitä täyttämään tätä erityistä edellytystä. Erityisen edellytyksen täyttymiseksi karttamisen todennäköisyydestä tulee esittää selvitystä ja lisäksi tulee

huomioida kansainvälistä yhteistoimintaa koskevat yleissopimukset. (HE 222/2010, s.248 ja KKO 2014:29)

3.1.4 Vangitsemisasiassa huomioitavat yleiset periaatteet

Pakkokeinolaissa 1 lukuun on kirjattu kaikkien pakkokeinojen käytössä noudatettavat yleiset periaatteet; suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate. Nämä samat periaatteet on kirjattu myös esitutkintalain 4 luvun esitutkintaperiaatteiden joukkoon. Pakkokeinojen käytön yhteydessä näitä periaatteita tulee arvioida jatkuvasti, mutta ne korostuvat erityisesti puuttuessa rikoksesta epäillyn vapauteen.

Pakkokeinojen käytössä suhteellisuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että tiettyä pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos sen käytöllä saavutettava etu tai tavoiteltu päämäärä on järkevässä suhteessa pakkokeinojen aiheuttamiin haittoihin. Vangitsemisesta aiheutuu aina vangitulle ja muille tämän läheisille henkilöille ilmeistä haittaa. Suhteellisuusperiaatteen mukaan näiden haittojen tulee olla järkevässä suhteessa pakkokeinojen käyttöä puoltaviin seikkoihin nähden. Pakkokeinojen käytön sallittavuus perustuu siihen, että yhteiskunnan edut on katsottu yksilön etuja painavammiksi. Tällä perusteella pakkokeinojen käyttö estyy suhteellisuusperiaatteen nojalla sellaisissa tapauksissa, joissa pakkokeinojen käytöstä aiheutuvat haitat ovat selkeästi suuremmat kuin siitä aiheutuva etu. Suhteellisuusperiaatetta sovellettaessa on otettava myös huomioon ajan kulumisen pakkokeinojen käytön kestäessä. Mitä pidempään pakkokeinojen käyttö kestää, sen suuremmaksi siitä aiheutuvat haitat muodostuvat suhteessa tavoiteltuun etuun. (Haljoki 2001, s.208-209.)

Vähimmän haitan periaatteen mukaan pakkokeinojen käytöllä saadaan aiheuttaa sen kohteeksi joutuvalla henkilöllä mahdollisimman vähän vahinkoa ja haittaa. Vähimmän haitan periaatetta tulee arvioida koko pakkokeinojen, kuten vangitsemisen, ajan. Erityisesti tulee huomioida pakkokeinojen prosessuaalinen tarkoitus, eli sitä käytetään vain laissa ilmenevässä tarkoituksessa. Pakkokeinojen käytöllä ei saa olla myöskään milloinkaan rankaisullista päämäärää. Vähimmän haitan periaate edellyttää myös arviointia pakkokeinojen käytön tuloksellisuudesta, pakkokeinoja ei voida käyttää, jos sen käytöllä ei voida olettaa saatavan tavoiteltua hyötyä tai sama tavoite voidaan saavuttaa muiden keinojen avulla. Tätä periaatetta on arvioitava erityisesti harkittaessa matkustuskiellon soveltuvuutta vangitsemisen sijasta. (Haljoki 2001, s.207.)

Eurooppalaisen käytännön mukaan vankeusvangit tulisi sijoittaa mahdollisuuksien mukaan niin lähelle heidän asuinpaikkaansa tai sosiaalista ympäristöä kuin mahdollista. Yhteydenpidon sukulaisiin ja muihin läheisiin ihmisiin on katsottu olevan erittäin tärkeää. (Murdoch 2006, s.238.) Oikeusministeriön asetuksessa 341/2017 on määritelty tutkintavankiloina toimivat vankilat. Asetuksen mukaan miehille tarkoitettuina tutkintavankiloina toimivat Helsingin, Jokelan, Kuopion, Kymäkosken, Mikkelin, Oulun, Pelson, Pyhäselän, Riihimäen, Sukevan, Turun, Vaasan ja Vantaan vankila. Naistutkintavangit sijoitetaan Hämeenlinnan, Oulun, Pyhäselän, Turun, Vaasan ja Vantaan vankiloihin. Erityisesti harvaan asutulla alueella tutkintavankila voi olla usean sadan kilometrin päässä tutkintavangin asuinpaikkakunnalta. Lisäksi julkisten kulkuneuvojen aikataulut yhdistettynä vankiloiden tapaamisaikoihin voivat olla erittäin haastavia

tutkintavangin läheisille. Arvioitaessa vähimmän haitan periaatetta on tuomioistuimen otettava usein kantaa myös pitkistä etäisyyksistä asuin- ja sijoituspaikkakunnan aiheutuvaan haittaan.

Vangitsemisen osalta pakkokeinolain 2 luvun 13 §:ään on lisäksi erikseen kirjattu kohtuullisuusperiaate, eli kohtuuttoman vangitsemisen kieltö. Säännöksen mukaan ketään ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, jos se olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn tai tuomitun iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi. Asian laatua voidaan arvioida oletettavissa olevan tuomion perusteella. Jos asian laatu huomioiden on oletettavissa rikosnimikkeestä huolimatta vain sakkorangaistus, voidaan vangitsemista pitää kohtuuttomana. Kohtuuttomuuteen vaikuttavia henkilökohtaisia oloja voi olla esimerkiksi henkilön selkeästi alentunut terveydentila. Myöskään nuoren, alle 18-vuotiaan, vangitsemiseen tarvitaan aina erityisen painavia perusteita, ettei sitä pidettäisi kohtuuttomana. (Haljoki 2001, s.209.)

Edellä kuvattujen periaatteiden mukaan vangitsemisen tulee siis olla välttämätöntä tutkittavan tapauksen kannalta. Tutkintavankeus on vasta viimeinen, ankarin keino, jonka käyttäminen on välttämätöntä yhteiskunnallisesti hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi. Tämä edellyttää, että lievempiä, yksilön vapautteen vähemmän kohdistuvia, keinoja on perusteellisesti harkittu ja ne on todettu riittämättömiksi suhteessa pakkokeinolla suojeltavaan yksityiseen tai julkiseen intressiin. (Murdoch 2006, s.84.)

3.1.5 Vangitsemisen oikeusturvakeinot

Yhtenä tärkeimpänä tutkintavankeuden kohteeksi joutuneen henkilön oikeusturvakeinona on tutkintavankeuden edellytysten saattaminen tuomioistuimen arvioitavaksi säännöllisesti. Silloin kun vapauden rajoittamiseen liittyy epäily rikokseen syylistymisestä, on epäillyllä oikeus vaatia puolueetonta tuomioistuinta tutkimaan epäilyn perusteet ja vangitsemisen tarpeellisuus. Perusteiden arviointi tulee suorittaa uudelleen riittävän usein. (Murdoch 2006, s.86, 90, 177 ja 180-181.) Kansallisessa lainsäädännössä tämä on kirjattu pakkokeinolain 3 luvun 15§:ään, siten että vangitun vaatimuksesta tuomioistuimen on otettava vangitsemisasiä uudelleen käsiteltäväksi viipymättä, ei kuitenkaan aikaisemmin kuin kahden viikon kuluttua edellisestä käsittelystä. Käytännössä tätä oikeutta vangitut käyttävät säännönmukaisesti, poikkeuksena ovat erityisen törkeät rikokset kuten henkirikokset, joiden osalta epäilty on useimmiten vangittuna pääkäsittelyyn saakka.

Tutkinnanjohtajana toimiva pidättämiseen oikeutettu virkamies on pakkokeinolain 3 luvun 17 §:n perusteella velvollinen oma-aloitteisesti vapauttamaan vangitun, jos edellytyksiä vangittuna pitämiseen ei enää ole. Tämä säännös velvoittaa tutkinnanjohtajaa arvioimaan jatkuvasti vangitsemisen yleisiä ja erityisiä edellytyksiä, sekä muita pakkokeinon käyttöön liittyviä yleisiä periaatteita kuten suhteellisuutta, kohtuullisuutta ja vähimmän haitan periaatetta. Myös olosuhteissa tapahtuneesta olennaisesta muutoksesta pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on ilmoitettava vangitulle ja hänen avustajalleen, jos hän ei itse määrää vangittua päästettävä vapaaksi. Tällöin vangittu voi vaatia tuomioistuinta ottamaan vangitsemisasiän uudelleen käsiteltäväksi muuttuneiden olosuhteiden johdosta, vaikka ei olisi kulunut kahta viikkoa edellisestä käsittelystä (Fredman ym. 2020, s.837).

Eurooppalaisen oikeuskäytännön mukaan vangitsemisesta päättävällä taholla tulee olla myös tosiasiallinen päätösvalta, eli tahon tulee pystyä tarvittaessa vapauttamaan pakkokeinon kohteena oleva henkilö (Murdoch 2006, s.92, 158 ja 181). Pakkokeinolain mukaan Suomessa vangitsemisesta päättää aina tuomioistuin. Edelleen pakkokeinolain 3 luvun 10 ja 17§:ien mukaan tuomioistuimen on vapautettava pidätetty tai tutkintavanki, jos edellytyksiä vangitsemiselle tai edelleen vangittuna pitämiselle ei ole.

Tuomioistuimen tekemästä tutkintavangin vangitsemispäätöksestä ei voi valittaa, mutta siitä voi kannella ylemmälle oikeusasteelle. Kysymyksessä on ns. prosessuaalinen kantelu, joka alioikeuden vangitsemispäätöksestä tehdään hovioikeuteen ja hovioikeuden päätöksestä korkeimpaan oikeuteen. Seuraavan oikeusasteen on käsiteltävä vangitsemisasiaa koskeva kantelu kiireellisenä. Jos kantelu hyväksytään, muutoksenhakutuomioistuin kumoaa alemman oikeusasteen vangitsemispäätöksen ja määrää vangitun heti vapaaksi. (Fredman ym. 2020, s.839-840.)

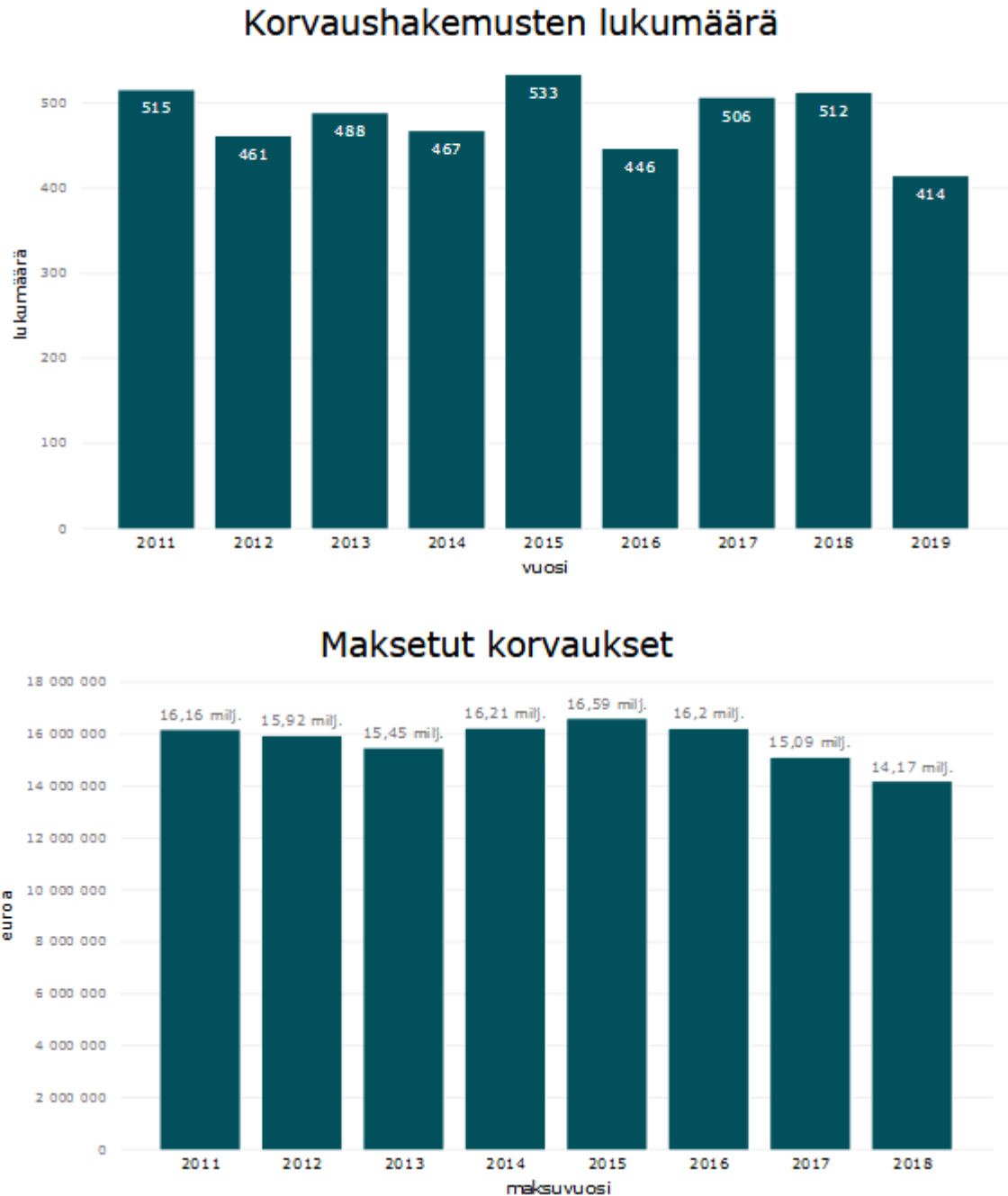
Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää, että vangitsemisen tulee olla oikeutettua sekä tarpeellista ja lisäksi sen tulee olla lainmukaista, eli asian tulee mennä prosessuaalisesti oikein. Tässä yhteydessä korostuu erityisesti prosessin dokumentointi, jälkikäteen tarkastellen tulee voida osoittaa, että vangitseminen on tapahtunut kansallisen lainsäädännön velvoitteiden mukaisesti. (Murdoch 2006, s.80.) Vangitsemispäätöksestä tulee tehdä aina kirjallinen päätös, joka annetaan osallisille tiedoksi. Päätöksessä on mainittava rikosnimike ja epäillyn rikoksen tekopaikka ja -aika. Samoin vangitsemispäätöksestä tulee käydä ilmi onko asiassa todettu ylittävän todennäköiset syyt kynnys, sekä olemassa oleva erityinen vangitsemisen edellytys ja päätökset perustelut lyhyesti. (Fredman ym. 2020, s.826.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisesti jokaisella, jonka vapaus on riistetty sopimuksessa hyväksyttäviksi sovittujen ehtojen vastaisesti, on oikeus vahingonkorvukseen. Vahingonkorvaus ei ole sidottu siihen, että onko perusteettomasta vapaudenmenetyksestä aiheutunut kohteelle todellista vahinkoa vaan ainoastaan siihen, että henkilön vapautta on rajoitettu ilman hyväksyttävää syytä. (Murdoch 2006, s. 94-95 ja 176.)

Oikeus korvaukseen on kaikissa tapauksissa, joissa jälkikäteen arvioiden vangitseminen todetaan aiheettomaksi, vaikka vangitsemisen yhteydessä siihen on arvioitu olevan edellytykset. Korvauksen myöntää hakemuksesta valtioneuvoston lakiehdotus ja se maksetaan valtion varoista. (Fredman ym. 2020, s.841.) Usein nämä korvaukset liittyvät tilanteisiin, jossa on todettu ylittävän todennäköiset syyt epäillä henkilöä ja hänet on sen perusteella vangittu, mutta varsinaisessa pääkäsittelyssä hänen syykseen ei lueta vangitsemisen edellytyksenä ollutta rikosasiaa. Tutkimuksen perusteella oikeussuojakeino on toimiva, eikä Suomessa ole havaittu ilmiötä, että vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja käytettäisiin mielivaltaisesti (De Godzinsky 2009, s.46).

Suomessa käsitellään vuosittain keskimäärin noin 500 hakemusta syyttömästi vangittujen tai tuomittujen korvauksista ja maksettujen korvausten yhteissumma on vuosittain noin 15 miljoonaa euroa. Valtioneuvoston lakiehdotus arvioi jokaisen tapauksen korvaussummaan vaikuttavat seikat, mutta vakiintunut peruskorvaus on 120 euroa vuorokaudelta (Valtioneuvoston lakiehdotus 2020). Alla olevissa kuviossa 4. on esitetty korvaushakemusten lukumäärät ja vuosittain maksetut yhteenlasketut korvaussummat vuosilta 2011-2019. Summat sisältävät esitutinnan lisäksi

koko oikeusprosessin ajalta maksetut korvaukset, esimerkiksi tapaukset, joissa henkilö on tuomittu alemmassa oikeusasteessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen mutta saanut myöhemmin ylemmästä oikeusasteesta vapauttavan tuomion.

Kuvio 4. Valtionkonttorille osoitettujen syyttömänä vangittujen korvaushakemusten lukumäärän ja maksettujen korvausten rahamäärän kehitys vuosina 2011-2018 (Valtionkonttori 2020).

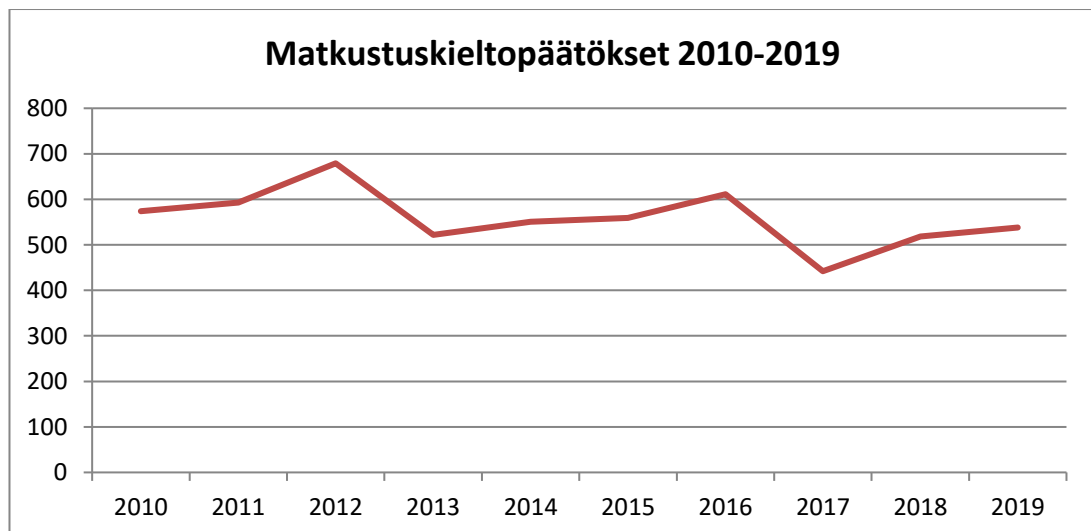
Viime vuosien suurin yksittäinen korvaus on maksettu ns. Ulvilan murhassa. Tässä tapauksessa korvauksen saajan katsottiin istuneen vankilassa syyttömänä yli 600 päivää ja korvaussumma oli lähes puoli miljoonaa euroa rikosasian saaman poikkeuksellisen julkisuuden vuoksi. (Koskinen 2018.)

3.2 Matkustuskielto

Matkustuskielto on ollut käytössä vangitsemista lievempänä pakkokeinona jo yli 30 vuoden ajan. Alun perin matkustuskieltoa ajateltiin käytettävän vangitsemisen sijasta tilanteissa, joissa on tarvetta rajoittaa epäillyn liikkumisvapautta karttamis- tai jatkamisvaaran vuoksi. Lainvalmistelussa nähtiin pidättämisen ja vangitsemisen korvaavalle, lievemmälle pakkokeinolle tarvetta erityisesti nuorten henkilöiden kohdalla arvioitaessa pakkokeinon kohtuullisuutta. (HE 14/1985, s.44-45.)

Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamisen myötä vuonna 2014 matkustuskiellon käyttöalaa laajennettiin koskemaan myös tilanteita, joissa on olemassa sotkemisvaara. Uudistetussa lainsäädännössä ei haluttu sulkea pois mahdollisuutta käyttää matkustuskieltoa myös jälkienpeittämisen estämiseksi, vaikkakin matkustuskielto voi usein olla tehoton näissä tilanteissa (Fredman ym. 2020, s.895).

Matkustuskieltopäätösten määrä on vakiintunut viime vuosina noin 500-600 kappaleen vuositasolle. Alla olevassa kuviossa 5. on poliisin tietojärjestelmiin kirjattujen matkustuskieltopäätösten määrien kehitys vuosina 2010-2019. Määrä on ollut lievästi laskusuuntainen, vuonna 2017 matkustuskielto käytettiin vain 442 kertaa.

Kuvio 5. Poliisiasian tietojärjestelmiin kirjattujen matkustuskieltopäätösten lukumäärien kehitys vuosina 2010-2019. Lukumäärä sisältää poliisin määräämät matkustuskiellot sekä tuomioistuimen määräämät perusmuotoiset ja tehostetut matkustuskiellot. (Polstat 2020.)

Matkustuskieltopäätöksien lukumääriä arvioitaessa tulee ottaa huomioon se, että poliisin tilastojärjestelmä Polstat ei pysty erottelemaan perusmuotoista matkustuskieltoa sen sähköisesti valvotusta tehostetusta versioista. Siten vuoden 2019 lukemaan 538 sisältyy myös tehostetun matkustuskiellon päätökset. Tuomioistuimen määräämästä tehostetusta matkustuskiellosta laaditaan vastaava päätös poliisiasian tietojärjestelmään kuin tutkinnanjohtajan määräämästä matkustuskiellosta. Lukuihin sisältyy siten myös

tuomioistuimen määräämiä perusmuotoisia matkustuskieltoja, eli tilastosta on tulkittavissa ainoastaan matkustuskieltojen yleinen kehitysmäärä Suomessa.

Tutkintavankeuden vaihtoehtona matkustuskieltoa tai sen kaltaista pakkokeinoa käytetään muun muassa Norjassa, Ruotsissa, Saksassa, Sloveniassa, Sveitsissä ja Virossa. Näissä maissa tutkintavankeuden korvaavalla pakkokeinolla on samankaltaisia piirteitä kuin Suomessa käytettävällä matkustuskiellolla, kuten erilaisia oleskelu- tai ilmoittautumisvelvoitteita. (Oikeusministeriö 2016a, s.45-52.)

3.2.1 Matkustuskiellon edellytykset

Matkustuskiellosta säädetään pakkokeinolain 5 luvussa. Koska matkustuskielto on vaihtoehtoinen pakkokeino pidättämiselle ja vangitsemiselle, on sen käytön edellytykset pääosin yhtenevät näiden ankarampien pakkokeinojen edellytysten kanssa.

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:

1) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;

2) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; tai

3) jatkaa rikollista toimintaa.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa määrätä matkustuskieltoon. (Pakkokeinolaki 5:1§)

Epäillyn syyllisyydestä tulee olla saman asteinen todennäköisyys kuin pidättämisessä ja vangitsemisessä, eli todennäköiset syyt. Samoin rikos, josta henkilöä epäillään, tulee olla rangaistusmaksimiltaan vähintään vuosi vankeutta. Lisäedellytyksinä on vangitsemisen erityisinä edellytyksinä olevat karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaara.

Pakkokeinolaissa on kirjattu kohtuuttoman pidättämisen ja kohtuuttoman vangitsemisen kiellot, vastaavaa erillistä kieltoa ei ole matkustuskiellon kohdalla. Jos pidättäminen tai vangitseminen katsotaan kohtuuttomaksi, epäilty voidaan kuitenkin määrätä matkustuskieltoon. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kohtuusnäkökulma voitaisiin jättää huomiotta päätettäessä matkustuskiellosta. Pakkokeinolain suhteellisuusperiaate, sekä epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet on aina otettava huomioon määrättäessä matkustuskiellon velvoitteita. (Fredman ym. 2020, s.898.)

3.2.2 Matkustuskiellon sisältö

Matkustuskieltoon määrätyle voidaan asettaa seitsemän erilaista velvoitetta. Kieltoon määrätty voidaan velvoittaa:

- 1) pysymään päätöksessä mainitulla paikkakunnalla tai alueella,
- 2) pysymään poissa tietyltä päätöksessä mainitulta alueelta tai olemaan liikkumatta siellä,
- 3) olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan,
- 4) ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille,
- 5) oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan,
- 6) olemaan ottamatta yhteyttä 1 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön (todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa), tai
- 7) luovuttamaan passinsa poliisille.

Velvoitteiden määrittelyssä tulee kiinnittää huomiota kohtuusnäkökulmiin, epäillyn normaalia työ- ja yksityiselämää ei tule rajoittaa tarpeettomasti (Fredman ym. 2020, s.902). Velvoitteita voidaan yhdistää tavoitellun lopputuloksen turvaamiseksi, on sitten kyseessä karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaaran torjuminen. Määräämällä epäilty olemaan tavattavissa asunnossaan tiettyinä aikoina tai ilmoittautumaan poliisille on pyritty turvaamaan nopea yhteydensaanti epäillyn esitutinnan aikana (HE 14/1985, s.59).

Usein matkustuskiellolla tavoitellaan akuutin rikoskierteen katkaisemista. Tilanteisiin, jossa henkilö syyllistyy usein yöaikaan tapahtuviin omaisuusrikoksiin, matkustuskiellolla voidaan puuttua tehokkaasti. Tällaisissa tapauksissa henkilö voidaan määrätä oleskelemaan asunnossaan esimerkiksi 22-06 välisenä aikana. Tällainen rajoite ei ole kohtuuton ottaen huomioon, että toinen vaihtoehto olisi henkilön vangitseminen. Mikäli henkilö ei noudata ehtoa ja tavataan asuntonsa ulkopuolelta aamuyöllä, on hän itse ottanut tietoisien riskien joutua ankaramman pakkokeinon kohteeksi.

Velvoitteiden kohdassa 6 kuvattu kielto määräs tulee sisällöltään lähelle lähestymiskieltoa. Tämä koskee varsinkin laajennettua lähestymiskieltoa, jonka mukaan voidaan kieltää oleskelu suojaavan henkilön asunnon, loma-asunnon, työpaikan tai erikseen määritellyn muun niihin rinnastettavan oleskelupaikan läheisyydessä. Nämä kieltoyypit poikkeavat kuitenkin toisistaan siinä suhteessa, että lähestymiskiellon tarkoituksena on tietyn henkilön suojaaminen, kun taas matkustuskiellossa rajoitetaan henkilön oleskelemista aluekohtaisesti. (Fredman ym., 2020, s.903.)

3.2.3 Matkustuskiellosta päättäminen

Pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n mukaan esitutinnan aikana matkustuskiellosta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, joka useimmiten on rikosasian tutkinnanjohtajana toimiva rikoskomisario. Ennen päätöksen tekoa poliisin on ilmoitettava asiasta syyttäjälle, joka voi ottaa kysymyksen päätettäväkseen. Tarkoituksena on, että syyttäjä voi arvioida käytössä olevan aineiston perusteella syytekynnyksen ylittymistä (Fredman ym. 2020, s.905).

Esitutinnan valmistuttua ja asian siirryttyä syyttäjälle syyteharkintaa varten, siirtyy myös toimivalta päättää matkustuskieltoasiasta syyttäjälle. Tällöin syyttäjä ratkaisee matkustuskiellon määräämisestä, sen ehtojen muuttamisesta, tilapäisistä poikkeusluvista sekä koko matkustuskiellon kumoamisesta (Fredman ym. 2020, s.906).

Tuomioistuin päättää matkustuskiellosta syytteen nostamisen jälkeen, sekä aina vangitsemisvaatimusta käsitellessään. Pakkokeinolaissa on säädetty tuomioistuimelle velvoite harkita aina vangitsemisasiaa käsitellessään, onko matkustuskiellon edellytykset olemassa ja tulisiko vangittavaksi vaadittava määrätä matkustuskieltoon vangitsemisen sijasta. Tällöin tuomioistuin päättää matkustuskiellosta myös ennen syytteen nostamista.

Mikäli rikoksesta epäilty on vangittu tuomioistuimen päätöksellä, voi pidättämiseen oikeutettu virkamies myöhemmin omalla päätöksellään vapauttaa tutkintavangin ja määrätä tämän samalla matkustuskieltoon. Jos taas tuomioistuin on vangitsemisvaatimusta käsitellessään hylännyt vaatimuksen vangitsemisesta, eikä ole määrännyt pidätettyä henkilöä matkustuskieltoon, ei tutkinnanjohtajana toimivalla pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä ole enää toimivaltaa määrätä henkilöä matkustuskieltoon. Matkustuskielto on vangitsemisen vaihtoehto, ja tuomioistuin on vangitsemisvaatimuksen hylätessään jo arvioinut, onko vangittavaksi vaadittu määrättävä matkustuskieltoon vangitsemisen sijasta. (HE 222/2010, s.264.)

Usein matkustuskieltoon määrätyle henkilölle tulee tarve poiketa hänelle määrätyn matkustuskiellon ehdoista. Tilanteet voivat liittyä toisella paikkakunnalla asuviin lähisukulaisiin, työ- tai opiskelupaikkaan liittyviin haastatteluihin tai muihin vastaaviin. Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi perustellusta syystä yksittäistapauksessa myöntää matkustuskieltoon määrätyle luvan vähäiseen poikkeamiseen matkustuskieltopäätöksen ehdoista. Aiemmin toimivalta päättää poikkeamista oli matkustuskieltopäätöksen tehneellä viranomaisella, mutta 2014 pakkokeinolain uudistuksen myötä säädettiin erikseen, että toimivalta on pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä, siitä riippumatta kuka on tehnyt alkuperäisen päätöksen matkustuskiellosta. Muutoksen taustalla oli tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat (HE 222/2010, s.85 ja 265). Poikkeuslupien käsittely kuormittaisi tuomioistuinta tarpeettomasti ja tutkinnanjohtajalla on kuitenkin parhaat edellytykset arvioida poikkeusluvan myöntämisen vaikutusta pakkokeinon käytön tavoitteeseen (Oikeusministeriö 2009, s.125).

Mikäli pidättämiseen oikeutettu virkamies kieltäytyy myöntämästä matkustuskieltoon määrätyle poikkeuslupaa, voi tämä saattaa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi. Samoin poliisin määräämän koko matkustuskieltopäätöksen voimassapitämisen voi saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi.

3.2.4 Matkustuskiellon rikkominen

Pakkokeinolain 5 luvun 10 §:n mukaan matkustuskieltoon määrätyle saadaan pidättää ja vangita jos hän rikkoo kieltoa taikka pakenee, ryhtyy valmistelemaan pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa. Kiellon rikkomisella tarkoitetaan mitä tahansa hänelle matkustuskiellon sisällössä määritetyn velvollisuuden rikkomista, kuten poistumista määrätylelta alueelta, oleskelua kielletyllä alueella tai ilmoittautumisvelvoitteen laiminlyöntiä. Myös pakeneminen, sen valmistelu tai rikollisen toiminnan jatkaminen ovat perusteita pidättää ja vangita matkustuskieltoon määrätyle. Näiden perusteiden osalta edellytetään konkreettista toimintaa ja vaaditaan korkeampaa näyttöä kuin pelkkää syytä epäillä kynnyksen ylittymistä. (Fredman ym. 2020, s.913.) Matkustuskieltoon määrätyle

vangitseminen rikollisen toiminnan jatkamisen perusteella perustuu usein tapahtumiin, joissa henkilö on jäänyt kiinni itse teosta ollessaan matkustuskiellossa.

Matkustuskiellon rikkomisen seurauksena ei ole kuitenkaan automaattisesti vangitseminen. Sääöksessä on käytetty sanamuotoa ”saadaan pidättää ja vangita”, joka jättää harkintavaltaa päätöksen tekijälle. Myös kaikkien pakkokeinojen käyttöä yleisesti koskeva suhteellisuusperiaate edellyttää arviointia siitä onko matkustuskiellon rikkominen ollut sellainen teko, joka edellyttää vangitsemisesta. Vähäiseksi tai lieväksi ehtojen rikkomiseksi katsottu teko voi johtaa esimerkiksi ensin matkustuskiellon ehtojen tiukentamiseen. (Fredman ym. 2020, s.913.)

Ensimmäisen arvion matkustuskiellon rikkomisen vakavuudesta tekee useimmiten rikosasian tutkinnanjohtaja, eli henkilö, joka on määrännyt matkustuskiellon alun perin. Mikäli hän katsoo, että teko osoittaa sellaista tahallisuutta ja piittaamattomuutta pakkokeinolla tavoiteltua vaikutusta kohtaan, että vangitseminen on tarpeellista hän esittää tuomioistuimelle henkilön vangitsemista. Perusteena on alkuperäisen rikoksen vangitsemisen perusteet ja lisäperusteena on nyt myös matkustuskiellon rikkominen.

Matkustuskiellon ehtojen noudattamisen valvonta on poliisin vastuulla. Käytännössä valvontaa suoritetaan muun poliisityön ohessa ja valvonta perustuu pikemminkin sattumaan kuin suunnitelmallisuuteen. Matkustuskieltoon määrätty henkilölle kirjataan poliisin tietojärjestelmiin tieto matkustuskiellosta ja sen sisällöstä. Tämä tieto paljastuu tarkastettaessa poliisin toimenpiteen kohteeksi joutuneen henkilön henkilötietoja, samalla tavalla kuin henkilöön kohdistuvat etsintäkuulutukset. Paikallisella tasolla poliisilaitoksilla on erilaisia tapoja välittää tietoa järjestyspoliisin partioille henkilöistä, jotka ovat määrätty matkustuskieltoon, näitä ovat muun muassa erilaiset sisäiset viikkotiedotteet tai sähköisten tiedonvälityskanavien kirjaukset. Aktiivisen, alueella hyvin entuudestaan tunnetun rikollisen määrääminen matkustuskieltoon ja kiellosta tiedottaminen kenttäpartioille kohdentaa valvontaa jonkin verran, mutta mitenkään aukotonta valvontaa ei ole.

Tehokkaan valvonnan puute on yksi selkeimmistä matkustuskiellon heikkouksista. Kiinnijäämisriski matkustuskiellon ehtojen rikkomisesta on hyvin alhainen, jos henkilö liikkuu suurten ihmismassojen mukana ja välttää kiinnittämästä huomiota itseensä omalla toiminnallaan. Tästä huolimatta matkustuskiellon rikkomisesta jää kiinni huomattava määrä kieltoon määrättyjä, vaikka tehokkaan valvonnan puuttumisen vuoksi kiinni jääminen on täysin sattumanvaraista. (HE 222/2010, s.85.) Tämä osaltaan kertoo perinteisen matkustuskiellon tehottomuudesta. Vuosina 2003-2006 matkustuskielto rikottiin vuosittain 250-350 kertaa (Oikeusministeriö 2007, s.53). Tämä paljastuneiden rikkomistapausten määrä on huomattavan suuri suhteutettuna vuosittaiseen matkustuskieltojen kokonaismäärään.

3.3 Tehostettu matkustuskielto

Tutkintavankien kohtelu on ollut jo useamman vuoden ajan kansainvälisen mielenkiinnon kohteena. Tutkintavangilla voi olla usein jopa ankarammat olosuhteet tutkintavankeuden aikana kuin vankeusvangilla. Tämä voi johtua käytössä olevista yhteydenpitörajoituksista

tai vankiloiden käytänteistä. Tutkintavankeuslaki velvoittaa lähtökohtaisesti sijoittamaan tutkintavangit eri osastolle kuin vankeusvangit, eikä tutkintavangilla ole velvollisuutta osallistua vankilan järjestämään toimintaan. Toisaalta tutkintavangin vangitsemiseen riittää alhaisempi näyttökynnys, kun lainvoimaiseen vankeustuomioon. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että tutkintavankien asemaan on kiinnitetty erityisesti huomiota ja tutkintavankien määrää pyritään vähentämään.

Aiemmin lainsäädännössä tutkintavankeuden ainoana käytössä olevana vaihtoehtona on ollut matkustuskielto. Kuten aiemmin todettiin, on tämän perinteisen matkustuskiellon valvonta ollut sattumanvaraista ja resurssien puutteen vuoksi varsin vähäistä. Tästä syystä sillä ei ole voitu kovin tehokkaasti torjua eikä vähentää vaikeuttamis-, karttamis- ja jatkamisvaaraa. Tämän vuoksi 2019 Suomessa otettiin käyttöön matkustuskiellon tehostettu versio, joka on ollut jo käytössä joissain Euroopan maissa. (HE 252/2016, s.25.)

Tehostetussa matkustuskiellossa rikoksesta epäillylle henkilölle asetetaan erilaisia velvoitteita, joiden noudattamista valvotaan erilaisin elektronisin menetelmin. Tehostetun matkustuskiellon voi määrätä ainoastaan tuomioistuin ja sitä tulee aina harkita tutkintavankeuden sijasta käytettäväksi lievemmäksi pakkokeinoksi.

Vaikka tehostetun matkustuskiellon käyttöön otolla on ensisijaisesti tavoiteltu tutkintavankien määrän alentamista, ei tule unohtaa muita sen mukanaan tuomia etuja. Tutkimuksen perusteella sähköisen valvonnan käyttämisellä tutkintavankeuden sijasta voidaan saavuttaa myös myönteinen vaikutus rikosten uusimisen kannalta (Danielson & Mäkipää 2012, s.71). Vankilamaailma on varsin raadollinen erityisesti nuorten ensikertalaisten silmin. Lyhytkin vankilassa vietetty aika voi lainsäätäjän tarkoituksesta huolimatta pikemminkin lisätä mahdollisuutta ajautua syvemmälle rikosten maailmaan, kuin ehkäistä tulevaa rikollista toimintaa.

3.3.1 Sähköisen valvonnan valmistelu

Tutkintavankeudelle on pohdittu erilaisia vaihtoehtoja jo hyvin pitkään. Vuonna 1985 valmisteltiin matkustuskiellon käyttöönottoa vangitsemisen rinnalle ja tuolloin lainvalmisteluasiakirjoissa viitataan tutkintavalvonta nimiseen pakkokeinoon. Tutkintavalvontaa oli jo aiemmissa lainvalmisteluissa pohdittu yhdeksi tutkintavankeuden vaihtoehdoksi. Tutkintavalvontaan asetetulle olisi täytynyt asettaa erityinen valvoja ja tämän pakkokeinon lisääminen valikoimaan kaatui juuri tehokkaan valvonnan puutteeseen. Ei ollut olemassa viranomasta, joka olisi voinut valvoa tehokkaasti tätä pakkokeinoa, jolloin sen käyttö vangitsemisen sijasta olisi ollut tehotonta. (HE 14/1985, s.45.) Samaa tehokkaan valvonnan puutetta on ilmennyt perusmuotoisessa matkustuskiellossa, joka tuolloin kuitenkin lisättiin käytössä olevien pakkokeinojen joukkoon.

Vuonna 2005 Oikeusministeriö asetti työryhmän pohtimaan sähköisten valvontamenetelmien käyttöä seuraamus- ja pakkokeinojärjestelmässä. Työryhmän oli selvitettävä mahdollisuuksia sähköiseen valvontamenetelmiin lyhyissä vankilan ulkopuolella suoritettavissa vankeusrangaistuksissa ja tutkintavankeuden vaihtoehtona esitutkinnan aikana. Tässä työryhmän mietinnössä tuotiin jo esiin sähköisen valvonnan

liittäminen matkustuskieltoon, tavoitteena tehokkaammin valvottu tutkintavankeuden korvaava pakkokeino. (Oikeusministeriö 2007, 3-4 ja 53-54.)

Työryhmä päätyi pohdinnoissaan siihen, että he ehdottivat sähköisen valvonnan lisäämistä kaikkiin matkustuskieltoihin. Ratkaisua perusteltiin järjestelmän selkeydellä ja sillä että olisi käytännössä vaikeaa erottaa ne matkustuskiellot, jotka tulisi määrätä sähköisesti valvotuiksi. Samalla työryhmä ehdotti matkustuskieltoa koskevaa sääntelyä täsmennettäväksi siten, että kieltoon määrättävä voitaisiin velvoittaa oleskelemaan päätöksessä määrättyinä aikoina asunnossaan tai muussa vastaavassa paikassa. (Oikeusministeriö 2007, s.66-67.)

Nämä sähköisten valvontamenetelmien työryhmän ehdotukset eivät tuolloin edenneet sellaisenaan erityisesti niihin kohdistuneiden ristiriitaisten lausuntopalautteiden johdosta (HE 222/2010, s.85). Matkustuskiellon uskottavuus ja matkustuskiellon käytön lisääminen edellyttivät kuitenkin valvonnan tehostamista (HE 252/2016, s.27). Asian valmistelua jatkettiin edelleen, koska tutkintavankien määrää haluttiin alentaa ja tämä edellytti tehokasta vaihtoehtoista pakkokeinoja.

Euroopan neuvoston sähköistä valvontaa koskevassa suosituksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että käytettäessä sähköistä valvontaa esitutkinnan aikana, tulee valvonnan olla oikeassa suhteessa epäiltyyn rikokseen. Käytön on perustuttava asianmukaisesti arvioituun riskiin siitä, että henkilö pakenee, vaikeuttaa oikeusprosessia, aiheuttaa vakavaa vaaraa yleiselle järjestykselle tai syyllistyy uusiin rikoksiin. (Council of Europe 2014, s.5.)

Suomen valtiota on arvosteltu useamman kerran tutkintavankien pitkistä säilytysajoista poliisin ylläpitämissä tiloissa. Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea on jo vuodesta 1992 alkaen arvostellut suomalaista käytäntöä, jossa tutkintavankeja säilytetään poliisilaitoksella. Komitean lausuman mukaan on täysin kohtuutonta, että ihmisiä säilytetään useita viikkoja laitoksissa, joissa ei ole kunnollista päivittäisohjelmaa ja joiden ulkoilumahdollisuudet ovat riittämättömät. Vuonna 2015 antamassaan raportissa komitea toi tämän saman epäkohdan taas esille ja huomautti että asiasta on huomauttettua Suomea jo toistuvasti, eikä asiaa ole yli 20 vuodessa saatu korjattu. Tämän seurauksena kidutuksen vastainen komitea ilmoitti, että mikäli Suomi ei korjaa raportissa kuvattuja epäkohtia, komitea voi olla pakotettu antamaan asiasta julkisen lausunnon. (CPT 2015a, s.10 ja 19.)

Tämän 2015 annetun raportin seurauksena Suomi vastasi komitealle, että se on jo perustanut vuonna 2014 työryhmän valmistelemaan lainsäädännön uudistusta, jossa selvitetään vaihtoehtoja tutkintavankeudelle kuten sähköisesti valvottua matkustuskieltoa. Samassa yhteydessä komitealle vastattiin, että lainsäädäntöä ollaan uudistamassa myös siten että tutkintavangin säilytysaika poliisin tiloissa tullaan lyhentämään. (CPT 2015b, s.1-2.)

Tämä useita vuosia kestänyt vuoropuhelu Suomen valtion ja kansainvälisten valvontaelimien välillä johti siihen, että vuonna 2016 annettiin hallituksen esitys eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi. Tällä esityksellä lisättiin pakkokeinolakiin tutkintavankeuden vaihtoehdoksi tehostettu matkustuskielto ja muutettiin tutkintavankeuslakia siten, että edellytyksiä tutkintavangin säilyttämiseen poliisin ylläpitämissä tiloissa tiukennetaan ja säilytysaika lyhennetään. (HE 252/2016, s.1-3 ja 6.)

3.3.2 Kansainvälinen tilanne

Sähköistä valvontaa vankeuden vaihtoehtona on kehitetty jossain muodossa maailmalla jo 1960 -luvulta alkaen. Humaani ja kustannuksiltaan edullinen vaihtoehto vankeudelle oli tavoiteltava tila, mutta tekninen kehitys edellytti vielä ajan kulumista. Ensimmäiset sähköisen valvonnan sovellukset käynnistettiin Yhdysvalloissa vuonna 1983. Euroopassa edelläkävijöinä ovat olleet Iso-Britannia, Hollanti ja Ruotsi, näissä maissa sähköistä valvontaa pohjustettiin kokeiluilla ja seurantatutkimuksilla. Vuonna 2005 Pohjoismaista sähköisen valvonnan mahdollisti Tanska ja 2007 myös Norjassa esitettiin sähköisen valvonnan käyttöönottoa. (Oikeusministeriö 2007, s.7-8.)

Euroopan maissa on käytössä erilaisia sähköisen valvonnan muotoja. Osa näistä muistuttaa aiemmin kuvattua, Suomessakin 80 -luvulla pohdittua tutkintavalvontaa. Tällaisessa pakkokeinossa rikoksesta epäilty määrätään käytännössä kotiarestiin, jota valvotaan lisäksi sähköisellä menetelmällä. Sähköisesti valvottua kotiarestin tyyppistä tutkintavankeuden vaihtoehtoa on käytössä muun muassa Alankomaissa, Belgiassa, Itävallassa, Portugalissa, Virossa ja Englannissa. (Oikeusministeriö 2016a, s.41-52.)

Vuoden 2019 alussa Suomessakin tuli käyttöön tutkinta-aresti niminen pakkokeino. Tämä poikkeaa edellä kuvatusta sähköisesti valvotusta kotiarestistä siten että tutkinta-aresti määrätään vasta rikoksesta tuomitulle henkilölle, eikä sitä voida käyttää esitutinnan aikana. Tutkinta-arestiin voidaan määrätä henkilö, joka on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, mutta jonka tuomio ei ole vielä lainvoimainen. Tietyin edellytyksin ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu henkilö on passitettu suoraan oikeudenkäynnistä suorittamaan hänelle määrätty vankeusrangaistus, siitä huolimatta, että hän on ilmoittanut tyytymättömyyttä tuomiota kohtaan. Nyt 2019 käyttöön otettu uusi säädös mahdollistaa tällaisen sähköisesti valvotun, tuomitun kotona tapahtuvan alle 2 vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamisen. Tutkinta-aresti mahdollistaa esimerkiksi tuomitun työssäkäynnin ja se onkin hyvin samankaltainen kuin sähköisesti valvottu koevapaus. (HE 252/206, s.37-38.)

Euroopan maissa käytettävä sähköinen valvonta on hyvin samankaltaista kuin Suomessa käyttöön otettu tehostettu matkustuskielto. Kaikille näille pakkokeinoille on yhteistä se, että rikoksesta epäillyn liikkumisvapautta rajoitetaan erilaisin ajallisten tai alueellisten velvoitteiden muodossa ja ehtojen noudattamista valvotaan sähköisillä apuvälineillä. Osassa maissa pakkokeinosta käytetään aresti nimitystä ja osassa sitä kutsutaan matkustuskielloksi, kuten Suomessa.

3.3.3 Uuden säännöksen valmistelu

Uuden lainsäädännön saattaminen voimaan on usein hyvinkin pitkä prosessi. Jokin asia kuitenkin laukaisee tarpeen uudistaa tai luoda kokonaan uutta lainsäädäntöä, tämä voi olla hallitusohjelman kirjaus, kansalaisaloite, jokin EU-säädöksen täytäntöönpano, tuomioistuimen ennakkoratkaisu tai viranomaisen aloite. Lain esivalmistelu on prosessin ensimmäinen vaihe, jossa kootaan tietoa ja näkemyksiä lain valmistelun tavoitteesta tai

olemassa olevasta ongelmasta. Esivalmistelun perusteella tehdään ratkaisu varsinaisen lainvalmisteluhankkeen käynnistämisestä. (Finlex 2020.)

Ministeriön toimeksiannon perusteella suoritetaan varsinainen lain perusvalmistelu ja tämä on yleensä prosessin eniten työpanosta vaativa vaihe. Perusvalmistelussa laajennetaan ja tarkennetaan esivalmistelussa koottua tietoa, selvitetään perustuslakiin ja muuhun lainsäädäntöön liittyvät oikeudelliset kysymykset, sekä tilataan tarvittaessa erilaisia selvityksiä ja arvioidaan uuden lain aiheuttamat yhteiskunnalliset vaikutukset. Perusvalmistelun pohjalta laaditaan luonnos hallituksen esitykseksi lainmuutoksesta, jonka jälkeen tämän luonnoksen pohjalta pyydetään lausuntoja erilaisilta sidosryhmiltä ja asiantuntijoilta. (Finlex 2020.)

Lausuntojen palautteen perusteella hallituksen esityksen luonnokseen tehdään tarpeelliset muutokset ja esitysluonnokset tarkastetaan oikeusministeriön laintarkastusyksikössä. Tämän jälkeen hallituksen esitys viedään eduskuntakäsittelyyn, jossa esitellään lakiesitys, kuullaan valiokuntia, tehdään tarvittavat muutokset ja lopulta eduskunta päättää lakiehdotuksen hyväksymisestä tai hylkäämisestä. Eduskunnan päätöksen jälkeen lain hyväksymisestä päättää vielä presidentti tai hän palauttaa lain takaisin eduskunnan käsiteltäväksi. (Finlex 2020.)

Oikeusministeriö asetti huhtikuussa 2014 työryhmän selvittämään tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä. Tämän työryhmän mietintä kirjoitettiin hallituksen esityksen muotoon ja siinä esitettiin, että pakkokeinolakiin lisätään säännöksen tehostetusta matkustuskiellosta ja tutkinta-arestista. Hallituksen esitysluonnokseen pyydettiin lausuntoja lukuisilta eri tahoilta ja näiden pohjalta esitykseen tehtiin pieniä täsmennyksiä. Varsinaisen lausuntokierroksen jälkeen sisäministeriöltä ja Poliisihallitukselta pyydettiin erilliset lausunnot esityksen kustannusvaikutuksista. (HE 252/2016, s.36.)

Hallituksen esitys valmistui joulukuussa 2016, jonka jälkeen Lakivaliokunta antoi esityksen pohjalta lokakuussa 2017 oman mietintönsä LaVM 10/2017 vp. Mietintöään varten Lakivaliokunta kuuli useita asiantuntijoita muun muassa ministeriöistä, käräjäoikeuksista, syyttäjänvirastosta ja vankeinhoidosta. Lakiehdotusta käsiteltiin eduskunnassa 2017 lokakuun lopulla ja lopulta uusi laki vahvistettiin 30.1.2018. (Eduskunta 2020a.)

3.3.4 Pakkokeinolain uusi säädös tehostetusta matkustuskiellosta

1 a § (30.1.2018/101) Tehostetun matkustuskiellon edellytykset

Jos tuomioistuimien vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään katsoo, että matkustuskielto on riittämätön pakkokeino 1 §:n 1 momentissa tarkoitettua vaaran torjumiseksi, tuomioistuimien voi vangitsemisen sijasta määrätä tutkintavangin tai vangittavaksi vaadittuun 2 luvun 12 d §:ssä tarkoitettulla tavalla teknisin välinein valvottuun tehostettuun matkustuskieltoon.

Tehostetun matkustuskiellon määräämisen edellytyksenä on lisäksi, että:

1) rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta;

2) vangittavaksi vaadittu tai tutkintavanki suostuu matkustuskiellon toimeenpanoon tehostettuna ja sitoutuu noudattamaan matkustuskieltopäätöksessä asetettavia velvollisuuksia;

3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa hänelle asetettavia velvollisuuksia.

Harkitessaan tehostetun matkustuskiellon määräämistä tuomioistuimen on otettava huomioon vangitsemisvaatimuksen tai vangitsemisen uudelleen käsittelyn yhteydessä esitetty selvitys:

1) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisista olosuhteista ja muista vastaavista seikoista;

2) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta tehostetun matkustuskiellon toimeenpanoon;

3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella.

2 a § (30.1.2018/101) Velvoite pysyä asunnossa

Tehostettuun matkustuskieltoon määrätty voidaan velvoittaa pysymään asunnossaan tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa vähintään 12 ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa. Asunnossa pysymisen velvoite tulee pääsääntöisesti ajoittaa kello 21:n ja kello 6:n väliseksi ajaksi.

Matkustuskieltoon määrätyn työstä, opiskelusta tai muusta niihin rinnastettavasta välttämättömästä syystä velvoitteen tuntimäärä ja sen ajoittuminen voidaan määrätä toisin kuin 1 momentissa säädetään.

3.3.5 Tehostetun matkustuskiellon toteutus

Tehostettu matkustuskielto poikkeaa muista poliisin käytössä olevista pakkokeinoista siltä osin, että sen toteuttamisessa on keskeisesti mukana Rikosseuraamuslaitos. Tehostetun matkustuskiellon noudattamista valvoo poliisi, mutta valvonnan teknisestä toteuttamisesta vastaa Rikosseuraamuslaitos. Lainsäädännössä ei yksilöidä tarkasti teknisen valvonnan toteuttamisen välineitä, vaan valvonta on ns. teknologianeutraalia. Tehostetun matkustuskiellon teknisen valvonnan osalta viitataan pakkokeinolain 2 luvun 12d §:ään, jossa määritellään tutkinta-arestin valvontatapa.

12 d § (30.1.2018/101) Tekninen valvonta

Tutkinta-arestiin määrätyle asetettujen velvollisuuksien noudattamista valvotaan hänen haltuunsa annettavilla tai hänen ylleen ranteeseen, nilkkaan tai vyötärölle kiinnitettävillä teknisillä välineillä taikka tällaisten välineiden yhdistelmillä. Väline ei saa mahdollistaa pysyväisluonteiseen asumiseen käytettäviin tiloihin ulottuvaa 10 luvun 16 §:ssä tarkoitettua teknistä kuuntelua eikä 10 luvun 19 §:ssä tarkoitettua teknistä katselua.

Valvonnassa on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä. Tekninen valvonta on toteutettava puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä valvonnan suorittamiseksi.

Tutkinta-arestin teknisestä valvonnasta vastaa Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitos järjestää tutkinta-arestia koskevan keskusvalvonnan valtakunnallisesti tai alueellisesti noudattaen, mitä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 57 §:ssä säädetään.

Käytännössä tehostettua matkustuskieltoa, tutkinta-arestia, valvontarangaistusta ja valvottua koevapautta valvotaan samanlaisilla teknisillä välineillä. Kansainvälisesti yleisin sähköisen valvonnan tekninen toteutustapa perustuu valvottavan nilkkaan tai ranteeseen kiinnitettyyn pantaan, joka on yhteydessä seurantalaitteeseen. Seurantalaitte voi olla kiinteästi valvottavan asuntoon sijoitettu tai se voi käyttää hyväkseen GSM-verkkoa. Valvonnassa voidaan hyödyntää lisäksi GPS-paikannusta, joka mahdollistaa tarkemman sijainnin kuin pelkkä GSM-verkon tuottama tukiasemapaikannus. (Oikeusministeriö 2007, s. 32.)

Tuomioistuimen tehdessä päätöksen tehostettuun matkustuskieltoon määräämisestä, kohdehenkilölle asennetaan valvontapanta hänen sijainnistaan riippuen joko tutkintavankilassa, josta hänet vapautetaan tehostettuun matkustuskieltoon tai Rikosseuraamuslaitoksen valvontapartion toimesta asennukseen sopivassa paikassa. Rikosseuraamuslaitoksen keskusvalvomo määrittelee sähköiseen järjestelmään valvottavalle määrätyt ehdot, kuten oleskelualueen ja niihin liittyvät määräajat. Järjestelmä hälyttää automaattisesti, jos määrätyt ehdot rikotaan tai valvottava poistaa hänelle asennetun valvontalaitteen päältä. Havaitsemistaan rikkomuksista keskusvalvomo ilmoittaa poliisille tapauskohtaisesti sovittuihin yhteyspisteisiin, kuten poliisin tilanne- tai johtokeskuksiin.

3.3.6 Tehostetun matkustuskiellon käyttömäärät

Tätä tutkimusta varten sain Rikosseuraamuslaitokselta 12.5.2020 laaditun tilaston tehostetun matkustuskiellon käyttömääristä. Tehostetun matkustuskiellon tultua pakkokeinojen käyttövalikoimaan vuonna 2019, sitä käytettiin yhteensä 95 kertaa. Kuluvana vuonna 2020 tehostettuja matkustuskieltoja oli määrätty 27 kappaletta toukokuun kahdenteentoista päivään mennessä. Tutkimuksen haastattelut suoritettiin heinä- ja elokuussa 2020. Näissä haastatteluissa kävi ilmi, että tehostettuja matkustuskieltoja on määrätty useita tämän tilaston toimittamisen jälkeen.

Taulukko 1. Rikosseuraamuslaitoksen toimittamat tilasto tehostetun matkustuskiellon käyttömääristä puolivuositain eri käräjäoikeuksien alueella (Rikosseuraamuslaitos 2020).

	1.1 - 30.6.19	1.7 -31.12.19	1.1 - 12.5.20
Helsingin ko	10	11	3
Itä-Uusimaa ko	1		
Länsi-Uudenmaan ko	5	3	6
Etelä-Pohjanmaan ko	2	3	
Pohjanmaan ko		4	
Pirkanmaan ko			1
Päijät-Hämeen ko		3	2
Varsinais-Suomen ko	2	4	2
Etelä-Karjalan ko	1	1	1
Etelä-Savon ko		1	2
Keski-Suomen ko			1
Kymenlaakson ko		2	1
Oulun ko	8	15	6
Pohjois-Karjalan ko	1	5	
Pohjois-Savon ko	4	9	2
Yhteensä:	34	61	27

Yllä olevasta taulukosta 1. on nähtävissä, että tehostetun matkustuskiellon käyttö on alkanut hyvinkin epätasaisesti eri puolilla Suomea. Ensimmäisen vuoden jälkeen Suomessa oli kaksi käräjäoikeutta, Pirkanmaan ja Keski-Suomen käräjäoikeudet, joiden alueella ei oltu kertaakaan määrätty epäiltyä tehostettuun matkustuskieltoon. Pakkokeinon käyttämättömyyttä ei voida selittää väestöpohjalla, koska esimerkiksi Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomiopiirin väestö on lähes 518 000 ihmistä verrattuna Pohjois-Savon tuomiopiirin reiluun 245 000 ihmiseen (Oikeuslaitos 2020b ja Oikeuslaitos 2020c). Pohjois-Savossa tehostettua matkustuskieltoa käytettiin vuonna 2019 yhteensä 13 kertaa, kun kaksi kertaa suuremmalla Pirkanmaalla ei käyttökertoja ollut yhtään.

Kokonaisuutena taulukosta on nähtävissä, että tehostetun matkustuskiellon käyttö on keskittynyt voimakkaasti muutamien käräjäoikeuksien alueella. Tuskin kuitenkaan näiden käräjäoikeuksien alueella rikollisuus on muista alueista niin poikkeavaa että se selittäisi käyttömäärien eron. Uskottavampi vaihtoehto lienee erilaiset toimintakulttuurit niin poliisin, puolustajien kuin pakkokeinotuomareiden kohdalla, sekä uudistuneen lainsäädännön jalkauttamisen eroavaisuudet. Kuuden käräjäoikeuden alueella ei ensimmäisen puolen vuoden aikana määrätty yhtään tehostettua matkustuskieltoa. Tämä kertoo osaltaan sitä, että uusien menetelmien käyttöönotto ja vakiintuminen vie aikansa.

3.3.7 Tuomitusta rangaistuksesta tehtävät vähennykset

Rikoslain 6 luvun 13§:n (19.12.1889/39) mukaan yli vuorokauden mittainen vapaudenmenetys vähennetään tuomitavasta määräaikaisesta vankeusrangaistuksesta. Tämä tarkoittaa sitä, että esitutinnan aikana pidätettynä tai vangittuna vietetty aika vähennetään varsinaisen tuomion kestosta. Perusmuotoisen matkustuskiellon ei ole katsottu

olevan sellainen vapaudenmenetyks, joka tulisi huomioida lopullisessa tuomiossa, eikä siinä vietettyä aikaa siten vähennetä lopullisen tuomion kestosta.

Lainvalmistelussa katsottiin kuitenkin, että tehostetussa matkustuskiellossa voidaan asettaa niin merkittäviä rajoituksia henkilön liikkumisvapauteen, että sen johdosta myös tehostetussa matkustuskiellossa vietetty aika tulee huomioida vankeusrangaistuksen kestossa (HE 252/206, s.49). Tämän johdosta rikoslain 6 luvun 13§:ään lisättiin säännös, jonka mukaan kaksi vuorokautta tehostetussa matkustuskiellossa tai tutkinta-arestissa vastaa yhtä päivää vankeutta tai se on katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Samassa yhteydessä lisättiin myös lakiin syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta (31.5.1974/422) vastaava säädös, jonka perusteella aiheettomasti tehostettuun matkustuskieltoon määrätyllä on oikeus hakea korvausta.

3.4 Valvontamekanismit

Aiemmin vangitsemisen yhteydessä kuvattiin keskeisimmät oikeusturvakeinot, joiden avulla vapautteen kohdistuneen pakkokeinon kohteeksi joutunut henkilö voi saattaa asiansa uudelleen käsiteltäväksi. Näiden oikeusturvakeinojen lisäksi on olemassa erilaisia kansallisia ja kansainvälisiä valvontamekanismeja, jotka pyrkivät turvaamaan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten noudattamista.

3.4.1 Eduskunnan oikeusasiamies

Eduskunnan oikeusasiamies on Suomessa ylin laillisuusvalvoja. Hänen tehtävät on säädetty perustuslain 109 §:ssä, jonka mukaan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtäväänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Oikeusasiamies suorittaa valvontatehtävää pääasiassa tutkimalla hänelle tulevia kanteluita. Laittomuudet tai epäkohdat voivat tulla hänen tietoonsa myös muuta kautta, tällöin oikeusasiamies voi ottaa asian tutkittavakseen omasta aloitteestaan. Tämän lisäksi oikeusasiamies suorittaa lisäksi tarkastuksia virastoissa ja laitoksissa, erityisesti tarkastuksia tulee suorittaa säännöllisesti vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa, kuten psykiatrissa sairaaloissa. Toiminnassaan oikeusasiamies keskittyy edistämään ihmis- ja perusoikeuksia. (Eduskunta 2020b.)

Oikeusasiamies antaa eduskunnan vuosittain toimintakertomuksen, jossa hän raportoi lainkäytön tilasta, julkisen hallinnon ja julkisten tehtävien hoidon tilasta sekä lainsäädännössä havaitsemistaan puutteista (Eduskunta 2020b). Viranomaisten odotetaan muuttavan käytäntöjään, mikäli oikeusasiamiehen tekemien kannanottojen perusteella näissä on jotain huomautettavaa.

Oikeusasiamies on vuoden 2011 kertomuksessaan lausunut pitävänsä tärkeänä, että tutkintavastuun ja säilyttämisvastuun tulisi olla hallinnollisesti ja tosiasiallisesti eriytettyjä.

Jos tutkinta ja säilyttäminen ovat samoissa käsissä, asetelma avaa mahdollisuuden painostukselle ja epäilylle siitä, että tutkintavangin kohtelu ja olosuhteet ovat riippuvaisia hänen suhtautumisestaan tutkintaan. Edelleen hän katsoi, että säilytysaikoja poliisin tiloissa tulee lyhentää, vastuu tästä on kaikilla tutkintavangeista päättävillä viranomaisilla. Lisäksi oikeusasiamies kehotti lainsäätäjää tutkimaan, onko tarpeellista saattaa Suomen lainsäädäntö vastaamaan kansainvälisten toimijoiden suosituksia. (Eduskunta 2011, s.142-143.)

Suomi on ratifioinut vuonna 1989 Yhdistyneiden kansakuntien kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen. Tämän sopimuksen perusteella on perustettu YK:n kidutuksen vastainen komitea eli CAT-komitea (The Committee against Torture). Myös tämä komitea on kiinnittänyt huomiota tutkintavankien säilyttämiseen poliisin ylläpitämissä tiloissa ja on Suomea koskevan viidennen ja kuudennen määräaikaisraportin loppupäätelmissään kehottanut Suomea muuttamaan lainsäädäntöä siten, että tutkintavangit siirrettäisiin nykyistä nopeammin poliisin säilytystiloista vankiloihin (United Nations 2009, s.2).

Vuodesta 2014 saakka eduskunnan oikeusasiamies on ollut YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen (CAT) mukainen kansallinen valvontaelin. Tämä muutos toi oikeusasiamiehen tarkastusten piiriin myös yksityisten ylläpitämät paikat, joissa voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Tällaisia ovat muun muassa säilöönottilat laivoilla ja muissa liikennevälineissä, sekä yleisötilaisuuksissa. Muutoksen myötä oikeusasiamies voi käyttää tarkastuksillaan apunaan eri alojen asiantuntijoita kuten lääkäreitä. (Eduskunta 2020b.)

3.4.2 CPT

Yksi tutkintavankien kohtelua valvova elin on Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea eli CPT (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). Komitean toiminta perustuu eurooppalaiseen yleissopimukseen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi. Sopimus on laadittu vuonna 1987 ja se on tullut voimaan Suomessa vuonna 1991. Sopimuksen on ratifioinut yhteensä 47 valtiota. (Council of Europe 1987.)

Sopimuksen perusteella on muodostettu itsenäinen riippumaton komitea, jonka jäsenet ovat oman alansa asiantuntijoita, esimerkiksi lakimiehiä, lääkäreitä ja poliisi- ja vankeusalan asiantuntijoita. Jäseniltä edellytetään laajalti tunnustettua osaamista ihmisoikeuksien alalta sekä korkeaa moraalialaa.

Komitean toiminnan kannalta keskeistä on sen kehotukset valtioille saattaa kansalliseen lainsäädäntöön ja käytäntöön vapautensa menettäneiden keskeiset oikeudet. Näitä oikeuksia ovat oikeus saattaa tieto vapauden menetyksestä kiinniotetun valitsemalle kolmannelle osapuolelle, oikeus asianajajaan ja oikeus lääkärin suorittamaan tarkastukseen. Näiden oikeuksien tehokkuus kärsii, mikäli vapautensa menettänyt ei ole niistä tietoinen. Tämän vuoksi neljäntenä keskeisenä oikeutena on tiedonsaanti edellä mainituista oikeuksista. (Murdoch 2006, s. 161-162.)

Komitea voi vieraila missä tahansa sopimuksen ratifioineen valtion laitoksessa, joissa olevien henkilöiden vapautta on rajoitettu. Tällaisia laitoksia ovat muun muassa poliisiasemat, vankilat, vastaanottokeskukset, psykiatriset sairaalat ja alaikäisten huostaan otettujen sijoituspaikat. Komitealla on täysin rajoittamaton pääsy kaikkiin laitoksiin, oikeus tarkastaa koko laitos ja kuulla henkilökuntaa sekä vapautensa menettäneitä. Vapautensa menettäneitä komitea kuulee ilman henkilökunnan läsnäoloa. (Council of Europe 2020.)

Komitean vierailukäyntien kesto vaihtelee muutamasta päivästä kahteen viikkoon. Tarkastuskäyntejä tehdään säännöllisesti suunnitelmallisesti noin neljän vuoden välein ja lisäksi tehdään ennakolta ilmoittamattomia "ad hoc" käyntejä. Tarkastuskäynnin jälkeen kahden - kuuden kuukauden kuluttua, komitea lähettää raportin tarkastuksen kohteena olleen maan viranomaisille (Council of Europe 2020). Komitea voi antaa raportissaan mitä tahansa sopiviksi katsomiaan suosituksia ja valtioiden taas odotetaan vastaavan komitean havaintoihin ja suosituksiin (Murdoch 2006, s.38).

Lähtökohtaisesti komitean laatimat raportit ovat salaisia, alun perin tällä ajateltiin olevan positiivinen vaikutus yhteistyöhön valtioiden ja komitean välillä. Kuitenkin nykyään lähes kaikki raportit julkaistaan, eli valtiot ovat osoittaneet halukkuutensa käydä julkista ja avointa keskustelua komitean kanssa. Tällä on ollut kaksi käytännöllistä seurausta. Ensinnäkin toiset valtiot voivat ottaa huomioon komitean tunnistamat hyvät käytänteet tai kritiikille alttiit toimet ja muuttaa omaan toimintaansa jonkin toisen maan raportin perusteella. Toiseksi erilaiset kansalliset, valtiosta riippumattomat, järjestöt voivat avustaa komiteaa seuraamalla ja informoimalla kansallisista toimenpiteistä, joita on toteutettu raporttien pohjalta. (Murdoch 2006, s. 43-44.)

4 TUTKIMUSASETELMA

Tutkimuksen aihepiirin valintaa pidetään usein koko tutkimusprosessin vaikeimpana asiana (Metsämuuronen 2006, s. 21 ja Eskola & Suoranta 2005, s. 35). Aihepiirin valinnassa on keskeistä myös oma kiinnostus aiheeseen ja usein tutkimuksen kohde valikoituu joidenkin omien kokemusten muokkaamana. Olen työskennellyt poliisina yli 15 vuotta, tästä puolet vaativan rikostutkinnan piirissä. Oman työurani aikana toimintaa keskeisesti ohjaava lainsäädäntö on muuttunut jatkuvasti, käytännössä lähes vuosittain on tullut joitain lainsäädännön muutoksia, jotka ovat jollain tavalla muuttaneet poliisihallinnon toimintaa. Nämä muutokset ovat aina herättäneet organisaatiossa keskustelua tulevaisuudesta, joskus enemmän ja joskus vähemmän.

Pohtiessani tämän opinnäytetyön tutkimuskohdetta oli juuri astunut voimaan tutkintavankeuslain uudistus, joka muutti merkittävästi sääntelyä siitä, kuinka kauan tutkintavankia voidaan säilyttää poliisin ylläpitämissä säilytystiloissa. Hyvin pian minulle muotoutui ajatus tutkia tämän lainsäädännön muutoksen vaikutuksia esitutkintaprosessille. Perehtyessäni aihepiiriin tarkemmin lainsäädännön muutoksen vaikuttaneiden taustasyiden ja lainvalmistelun esitöiden kautta, tutustuin muun muassa kahteen aiempaan opinnäytetyöhön, jotka oli tehty aihealueesta.

Näissä aiemmissa tutkimuksissa oli keskitytty uudistuneeseen lainsäädäntöön juuri lyhyemmän säilytysajan mukanaan tuomien mahdollisten ongelmien, kuten nousevien kustannusten, pidempien esitutkinta-aikojen ja alenevan selvitysasteen kannalta. Nämä samat ongelmat oli tunnistettu jo hallituksen esityksessä lainvalmisteluvaiheessa (HE 252/2016, s.32-35). Molemmista tehdyissä tutkimuksissa oli rajattu tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti tutkimuksen ulkopuolelle. Nämä uudet pakkokeinot olivat kuitenkin tulleet voimaan samaan aikaan lainsäädännön muuttuessa.

Näiden havaintojen seurauksena perehdyin tehostettuun matkustuskieltoon tarkemmin ja keskustelin asiasta aktiivisessa työelämässä mukana olevien tuttavien kanssa. Olin itse ollut suorittamassa päällystööpintoja uudistuneen lain tullessa voimaan, eikä minulla sen vuoksi ollut asiasta omakohtaisia kokemuksia. Hyvin pian huomasin, että kokemuksia tehostetusta matkustuskiellosta on hyvin harvoilla tutkinnanjohtajilla. Heinäkuun 2019 loppuun mennessä koko maassa oli käytetty tehostettua matkustuskielto vain 40 kertaa (Uhari 2019).

Tässä vaiheessa aiheeseen jonkin verran jo perehtyneenä minulle heräsi ihmetys siitä, miksi tilanne on tämänkaltainen? Olihan poliisin keino valikoimaan lisätty uusi pakkokeino, joka vaikuttaa tehokkaalta. Miksi tästä uudesta pakkokeinosta oli niin vähän käytännön kokemuksia? Onko uudistuneessa lainsäädännössä joitain ongelmia, joita ei ole osattu ennakoita valmisteluvaiheessa? Miksi tehostettua matkustuskielto on uutisoinnin mukaan käytetty niin vähän?

Näitä ajatuksia vasten päädyin valitsemaan tutkimukseni aihepiiriksi juuri tehostetun matkustuskiellon. Kirjallisuuden mukaan tutkimusprosessin luonnolliseen etenemiseen kuuluu se, että ilmiön ihmettelystä, tutkimusideasta, siirrytään kohti tarkempaa tutkimusongelman määrittelyä (Eskola & Suoranta 2005, s. 36). Tämä tapahtui myös omissa tutkimusprosessissani, aikaa tähän kului lopulta useampi kuukausi.

4.1 Tutkimussuunnitelma

Laadukkaan tutkimuksen lähtökohtana on huolellisesti laadittu tutkimussuunnitelma. Suunnitelman avulla määritellään muun muassa tutkimuksen kohdejoukko, tutkimuksen aikataulu, tutkimusta rajoittavat tekijät, sekä kuvataan tiedonkeruu- ja analysointitapa (Hirsijärvi & Hurme 2001, s.54). Tutkimuksen tavoitteena on saada luotettava vastaus asetettuun tutkimuskysymykseen. Tämän vuoksi on välttämätöntä suunnitella koko tutkimusprosessi huolellisesti ja yksityiskohtaisesti.

Tutkimussuunnitelmassa kuvataan tutkimuksen tarkoitus ja sen liittyminen taustalla olevaan teoriaan tai ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen ilmiöön (Hirsijärvi & Hurme 2001, s.56). Tämän tutkimuksen keskeinen tarkoitus on selvittää niitä syitä, joiden vuoksi tehostettua matkustuskielto on käytetty pakkokeinona ennakoitua vähemmän. Tutkimussuunnitelmani mukaisesti perehdyin ensin uudistuneen lainsäädännön taustalla vaikuttaneisiin seikkoihin, joista keskeisimpänä on ollut tavoite vähentää tutkintavankien määrää, sekä heidän poliisin ylläpitämässä tutkintavankiloissa viettämäänsä aikaa (HE 252/2016, s.26).

Tätä taustaa vasten tutustuin lain valmistelun yhteydessä tuotettuun materiaaliin, kuten oikeusministeriön mietintöihin, lakivaliokuntien lausuntoihin ja hallituksen esitykseen.

Tämän jälkeen perehdyin aihepiiriin liittyviin aiempiin tieteellisiin tutkimuksiin, jotka on esitelty seuraavassa kappaleessa. Tutkimuskatsauksen jälkeen etsin vielä internetistä uutisointia ja asiantuntijakirjoituksia hakusanoilla ”tehostettu matkustuskielto”.

Aloitin tutkimuksen laatimisen vuoden 2019 aikana. Tuolloin aihepiiristä ei ollut vielä saatavissa oikeuskirjallisuutta enkä myöskään löytänyt ylemmän oikeusasteen kanteluratkaisuja asian osalta. Helmikuussa 2020 ilmestyi 6. uudistettu painos kirjasta *Esitutkinta ja pakkokeinot*, jossa on huomioitu uusi tehostetun matkustuskiellon säännös. Tutkimuksen valmistumisen aikaan en ole löytänyt tehostettuun matkustuskieltoon liittyviä kanteluratkaisuja tai eduskunnan oikeusasiamiehen kannanottoja.

Aihepiiriin perehtymisen jälkeen tutustuin haastattelututkimuksen laatimisen menetelmiin ja valitsin tutkimusmenetelmäksi laadullisen tutkimuksen asiantuntijahaastattelun keinoin. Kuvaan tutkimusmenetelmän ja haastateltavien valintaprosessin myöhemmin tässä luvussa.

4.2 Aiemmat tutkimukset

Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan Instituutin tutkimuksessa Tutkintavankien olot ja oikeuksien toteutuminen (Rantala & Tyni & Koskenniemi & Liimatainen & Kääriäinen 2017) on kerätty vuonna 2015 tutkintavangeille suunnatulla lomakekyselyllä aineistoa tutkintavankien asemasta, oloista tutkintavankeudessa ja heidän oikeuksien toteutumisesta. Tutkimuksen aikaan voimassa olleen lainsäädännön perusteella tutkintavankia on saanut säilyttää poliisin tiloissa enintään neljä viikkoa, ellei tuomioistuin ole myöntänyt pidempää säilytysaikaa erittäin painavista syistä.

Tutkimukseen vastanneet tutkintavangit olivat viettäneet poliisivankilassa keskimäärin 18 vuorokautta ja 90 prosenttia oli ollut siellä korkeintaan 34 vuorokautta. Tutkimuksen avovastauksissa tuli ilmi tutkintavankiloiden karut olot, sekä viittauksia kidutuksen vastaisen komitean (CPT) kuvailemasta painostuksesta (Rantala ym. 2017, 50).

Tutkimuksessa selvitettiin myös tutkintavankien yhteydenpidon toteutumista ja yhteydenpidon rajoitusten kokemuksia tutkintavankeusaikana. Kyselyyn vastanneista noin joka kolmannen (30 %) yhteydenpitoa oli rajoitettu tutkintavankeuden aikana. Yhteydenpidon rajoitukset erityisesti läheisiin ihmisiin koettiin epäreiluina ja osa vastanneista koki yhteydenpidon rajoitusten aiheuttaneen parisuhteiden rikkoutumista ja taloudellisia menetyksiä vankilan ulkopuolisten asioiden hoidon estyessä. (Rantala ym. 2017, 76-77.)

Tehostetusta matkustuskiellosta ei ole vielä tehty muita tutkimuksia kuin tämä opinnäytetyö. Samanaikaisesti tehostetun matkustuskiellon tullessa käyttöön, lyhennettiin tutkintavankien säilytysaikaa poliisin ylläpitämissä tiloissa. Molemmilla uudistuksilla tavoiteltiin samoja asioita, tutkintavankien määrän vähentämistä sekä poliisivankilassa vietetyn tutkintavankeus ajan lyhentämistä. Poliisiammattikorkeakoulun vuoden 2019 AMK-opinnäytetöissä Visa Honka, sekä Kristian Doraliyski ja Karola Haavisto ovat selvittäneet lyhyemmän poliisivankilassa säilyttämisaajan muutoksen vaikutuksia Lapin ja Itä-Uudenmaan poliisilaitoksien alueilla.

Näiden tutkimuksien mukaan sotkemisvaaraan liittyvät yhteydenpitorajoituksen menettävät merkityksen usein tutkintavangin siirryttyä varsinaiseen tutkintavankilaan. Vankiloissa yhteydenpitorajoituksia ei kyetä valvomaan samalla tavalla kuin poliisin ylläpitämissä tiloissa ja pahimmillaan rikoksesta epäilty on päässyt vaikuttamaan asian selvittämiseen ottamalla yhteyttä rikoksen uhriin. (Doraliyski & Haavisto 2019, s.38-39 ja Honka 2019, s.27-28.)

4.3 Tutkimuskysymys

Kuten aiemmin kerroin, perehtyessäni tarkemmin tehostettuun matkustuskieltoon uutena pakkokeinona, huomasin että siitä oli hyvin vähän käyttökokemuksia poliisin tutkinnanjohtajilla. Lainsäädännön perusteella tuomioistuimen tulee aina harkita matkustuskieltoa, perusmuotoista tai tehostettua, vangitsemisen sijasta käytettävänä pakkokeinona. Kuitenkin perehtymiseni perusteella pakkokeinon käyttö on ollut varsin vähäistä. Samanaikaisesti poliisin esittämien vankivaatimusten määrä on kuitenkin pysynyt vuosittain vertailtaessa hyvinkin samalla tasolla.

Näistä pohdinnoista johdin keskeisimmän tutkimuskysymyksen, joka on:

Miten tehostettu matkustuskielto on jalkautunut käytäntöön?

Apukysymyksinä asiaa selvittäessäni käytin seuraavia:

Miten tehostettuun matkustuskieltoon liittyvä prosessi toimii ja mitä haasteita siihen liittyy?

Miten lainsäädäntö vastaa tehostetun matkustuskiellon soveltamiseen käytännössä?

4.4 Tutkimusmenetelmä

Haastattelu sopii menetelmänä monenlaisiin tutkimustarkoituksiin, mutta sen käyttöä on aina harkittava suhteessa tutkimusongelmiin, käytössä oleviin resursseihin, tutkimuksen kohteeseen ja vaihtoehtoisiin tutkimustapoihin saada haluttu aineisto (Hirsijärvi & Hurme 2001, s.15). Tässä tutkimuksessa on haluttu tunnistaa niitä seikkoja, jotka vaikuttavat tehostetun matkustuskiellon käyttöön. Utisoinnin perusteella uutta pakkokeinoa on käytetty vähemmän, kuin sitä säädettäessä arvioitiin. Tilastoista on yleensä saatavissa tarkkaa tietoa pakkokeinon käyttökerroista, mutta syitä siihen miksi pakkokeinoa ei ole käytetty ei ole saatavilla kuin haastatteleamalla tässä pakkokeinoprosessissa mukana olevia keskeisiä henkilöitä. Käräjäoikeuden tuomarilla on jo viran puolesta velvollisuus harkita perusmuotoisen tai tehostetun matkustuskiellon mahdollisuutta lievempänä pakkokeinona vangitsemisen sijaan. Samoin vangitsemista vaativan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tulee aina huomioida lievimmän mutta toimivimman pakkokeinon valinta.

Haastattelussa haastattelijalla on tietty tiedon intressi, tavoite, johon haastattelulla pyritään. Tutkimushaastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite ja siitä johdetut tutkimuskysymykset.

Normaalista arkikeskustelusta haastattelun erottaa erityisesti osallistujien erilaiset roolit, haastattelussa on kysyjällä tiedon kerääjän rooli ja vastaajalla tiedon antajan rooli. Haastattelu on myös aloitettu tiedon kerääjän aloitteesta ja hän myös ohjaa tai suuntaa keskustelua haluamiinsa aiheisiin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, s. 22-23 ja Hirsjärvi & Hurme 2001, s. 42-43.)

Tutkimushaastattelut nauhoitetaan koska tästä on usein etua, nauhoittaminen antaa mahdollisuuden palata tilanteeseen uudelleen ja toimii siten muistin tukena. Samoin se mahdollistaa toisten tarkastella muiden tekemiä haastatteluja. Nauhoituksen avulla haastattelu, sen kulku ja vastaukset voidaan raportoida tarkemmin. Tämä mahdollistaa myös sen, että tutkimuksen lukija voi arvioida millaisessa vuorovaikutuksessa tutkimuksen tulokset ovat syntyneet. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, s.14-15.)

Tutkimushaastattelut eroavat toisistaan lähinnä strukturointiasteen perusteella, eli sen osalta miten kiinteästi kysymykset on muotoiltu ja missä määrin haastattelija ohjaa ja jäsentää haastattelun kulkua. Haastattelunimikkeet voidaan jakaa kahteen pääluokkaan, tiukasti strukturoituun lomakehaastatteluun ja muihin haastatteluihin. Näitä muita ovat muun muassa strukturoimaton haastattelu, puolistrukturoitu haastattelu, syvähaastattelu ja tässä tutkimuksessa käytetty teemahaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2001, s.43.)

Teemahaastattelulla tarkoitetaan haastattelua, joka kohdennetaan tiettyihin teemoihin. Haastattelua ei sidota yksityiskohtaisiin kysymyksiin vaan se etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä koska haastattelun aihepiiri, teema, on kaikille haastateltaville sama. Siitä puuttuu strukturoidulle lomakehaastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei kuitenkaan ole täysin vapaamuotoinen haastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2001, s. 47-48.) Tässä tutkimuksessa haastattelun kohteet ovat esitutkintaprosessin eri osallisia ja heidän näkökulmansa tutkimuksen kohteena olevaan pakkokeinoon ovat hyvinkin erilaisia. Tämän johdosta on tarkoituksenmukaista käyttää tutkimusmenetelmänä teemahaastattelua, jotta erilaiset näkökulmat asiaan saadaan selville.

4.5 Haastateltavien valinta ja esittelyt

Perehtyessäni tutkimusaiheeseen minulle ilmeni, että poliisin tilastojärjestelmästä ei pysty erottamaan tehostettuja matkustuskieltoja perusmuotoisista matkustuskielloista. Poliisin tilastoista on saatavissa ainoastaan kaikkien matkustuskieltojen yhteismäärä. Tämän johdosta otin yhteyttä Rikosseuraamuslaitokseen, joka vastaa tehostetun matkustuskiellon sähköisen valvonnan teknisestä toteuttamisesta. Rikosseuraamuslaitokselta sain tietooni tutkinnanjohtajia, jotka olivat käyttäneet tehostettuna matkustuskieltoa useamman kerran.

Tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa käytännön kokemusten kautta ilmi tulleista asioista, jotka liittyvät tehostettuun matkustuskieltoon. Tämän johdosta päädyin valitsemaan haastateltavaksi sellaisia henkilöitä, joilla tiesin olevan kokemusta kyseisen pakkokeinon käytöstä. Lisäksi valitsin haastateltavat siten, että he työskentelevät eri puolilla Suomea, jotta tutkimuksessa tulee ilmi myös mahdolliset alueellisesti erilaiset toimintamallit. Samoin haastateltavaksi valitsin tutkinnanjohtajia erilaisista tutkintayksiköistä, jotta haastattelut

eivät kohdistuisi ainoastaan tiettyjen rikoslajien asioita hoitaviin tutkinnanjohtajiin. Lisäksi valitsin haastateltavaksi yhden pakkokeinoasioita hoitavan käräjäoikeuden tuomarin, jotta saan tutkimukseen mukaan myös tuomioistuimen näkökulman.

Tieteellisen tutkimuksen tietosuojaan ja muihin sen eettisiin kysymyksiin tulee aina kiinnittää riittävästi huomiota. Haastateltavan nimen paljastaminen edellyttää asianomaisen suostumusta, lisäksi haastateltavalla on aina oikeus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen ja pyytää hävittämään jo antamansa tiedot. (Anttila 2014, luku 11.1 Tutkimuksen eettiset kysymykset.) Tämän tutkimuksen tulosten raportoinnissa jouduin erityisesti punnitsemaan näitä eettisiä periaatteita.

Vastakkain pohdinnassa olivat anonymiteetti ja asiantuntijuus. Kaikki haastateltavat halusivat esiintyä haastattelussa omalla nimellään ja antoivat luvan julkaista nimensä ja vastauksensa tässä opinnäytetyössä. Arvioitaessa haastateltavien esittämiä näkemyksiä ja niiden pohjalta tehtyjä päätelmiä, on heidän työkokemuksellaan ja ammattitaidolla erityistä merkitystä. Asiantuntijan omalla nimellään esittämä lausumalla on enemmän painoarvoa kuin anonyymillä kommentilla. Tutkimuksen tuloksissa tuli esiin useita lainsäädännön kohtia, jotka kaipaavat täsmennystä. Osa tämän tutkimuksen haastateltavista on antanut muutoinkin lausuntoja valmisteilla oleviin lainsäädäntöhankkeisiin ja ollut kuultavana lainvalmisteluun liittyvässä valiokuntatyöskentelyssä. Pohdinnan perusteella päädyin esittämään haastatteluiden tulokset asianosaisten asiantuntijoiden nimillä.

Kaikki opinnäytetyössä esitettävät lainaukset haastatteluista on tarkastettu haastateltavien toimesta, ennen opinnäytetyön julkaisemista. Haastattelut suoritettiin pääosin etäyhteydellä Skype for Business videopuheluna, jotka tallennettiin ääninauhurilla. Seuraavaksi esittelen haastatellut henkilöt, heidän tutkimuksen aiheen kannalta merkityksellisen työkokemuksen sekä nykyiset työtehtävät.

Marko Forss työskentelee Helsingin poliisilaitoksen rikostutkinnassa tutkintaryhmässä, jonka vastuulla on tutkia rikoslajineutraalisti kaikki alle 18-vuotiaiden tekemäksi epäillyt rikokset. Forss on työskennellyt poliisina 22 vuotta, joista tutkinnanjohtajana noin 3,5 vuotta. Hänellä on käyttökokemuksia tehostetusta matkustuskiellosta noin 10 kertaa.

Juha Korhonen työskentelee rikoskomisariona Itä-Suomen poliisilaitoksella. Korhosen johtaman tutkintaryhmän vastuulle kuuluu vakava ja järjestäytynyt rikollisuus, jossa hän on työskennellyt tutkinnanjohtajana 12 vuoden ajan. Korhonen osallistuu säännöllisesti myös valvonta- ja hälytyssektorin yleisjohtajan tehtäviin, sekä sijaistaa perustutkinnan tutkinnanjohtajia. Hänellä on käyttökokemuksia tehostetusta matkustuskiellosta noin 10 kertaa.

Tea Ståhlberg työskentelee käräjätuomarina Päijät-Hämeen käräjäoikeudessa. Työkokemusta hänellä on käräjäviskaalina ja käräjätuomarina yhteensä 20 vuotta, joista pakkokeinotuomarina 10 vuotta. Viimeiset 6 vuotta hän on ollut pakkokeino asioiden vastuutuomari, eli hänen tehtäviinsä kuuluu muun muassa seurata pakkokeino ratkaisuiden yhdenmukaisuutta. Tehostettuun matkustuskieltoon liittyviä käsittelyitä hänellä on ollut yhteensä 7 kpl, joista 3 tapausta on koskenut tehostetun matkustuskiellon rikkomisia.

Pälvi Suokas työskentelee rikosylikomisariona Hämeen poliisilaitoksella keskitetyn tutkinnan yksikönjohtajana. Yksikönjohtajan tehtävässä hänen vastuullaan on seurata pakkokeinojen yhdenmukaista käyttöä koko yksikön tutkintaryhmissä, lisäksi hän toimii tutkinnanjohtajana järjestäytyneen rikollisuuden ja huumausainerikosten tutkintaryhmässä. Suokkaalla on tutkinnanjohtajan kokemusta 10 vuotta, joista 2 vuotta hän on toiminut Poliisihallituksessa asiantuntijatehtävässä. Hänelläkin on kokemuksia tehostetusta matkustuskiellosta noin 10 kertaa.

Yleisesti haastatelluista henkilöistä voidaan todeta, että heillä kaikilla on takanaan pitkä virkaura, sekä huomattava kokemus esimiestyöstä. Suurimmalla osalla haastatelluista on lisäksi merkittävästi kokemusta pakkokeinolain 10 luvun mukaisista salaisista pakkokeinoista, joita ovat esimerkiksi televalvonta ja -kuuntelu, suunnitelmallinen tarkkailu ja tekninen tarkkailu. Näiden pakkokeinojen käyttö edellyttää pääsääntöisesti tuomioistuimen myöntämää lupaa, jolloin nämä tutkinnanjohtajat ovat erittäin tottuneita laatimaan tuomioistuimelle esitettäviä vaatimuksia.

Suorittamiani haastatteluita voidaan pitää asiantuntijahaastatteluina. Asiantuntijahaastattelussa haastateltava ovat erityisesti valittuja tutkittavaa ilmiötä silmällä pitäen. Haastatteluiden tarkoituksena on koota haastateltavien hallussa oleva erikoistietämys ja heidän asemansa vuoksi heillä on mahdollisuus antaa tietoa ilmiön laajoista kysymyksistä. (Anttila 2014, luku 9.1.4.6 Asiantuntijahaastattelu.)

Valitsemiani haastateltavia voidaan pitää tämän tutkimuksen kannalta asiantuntijoina. Kuten aiemmin olen kuvannut, heillä kaikilla on pitkä kokemus tuomioistuinprosessista niin vangitsemisen kuin muiden käsittelyiden kautta. Haastatellut poliisin tutkinnanjohtajat ovat yhteensä olleet mukana noin 30:ssä tehostettuun matkustuskieltoon johtaneessa tuomioistuin käsittelyssä. Haastateltavia valittaessa Suomessa oli tehty noin 130 päätöstä tehostetusta matkustuskiellosta, eli haastateltavat ovat edustava otos kolmesta eri poliisiyksiköstä.

5 TULOKSET

Yleisenä havaintona voidaan todeta, että kaikki poliisin tutkinnanjohtajat, joita haastattelin tässä tutkimuksessa, olivat yksimielisiä siitä, että tehostettu matkustuskielto on erinomainen lisä pakkokeino valikoimaan turvaamaan esitutkintaprosessia. Haastatteluiden pohjana käytin ennalta suunniteltuja teemoja tehostetun matkustuskiellon ympäriltä. Ensimmäisen haastattelun pohjalta lisäsin yhdeksi teemaksi myös pakkokeinon käyttöön liittyvän päätöksentekotason. Seuraavassa esittelen haastatteluissa ilmi tulleita asioita näiden teemojen mukaisesti ryhmiteltynä.

5.1 Pakkokeinon käyttöalasta ja erityisistä edellytyksistä

Haastatteluiden perusteella tehostettu matkustuskielto koettiin poliisin tutkinnanjohtajien keskuudessa erittäin käyttökelpoiseksi pakkokeinoksi, erityisesti pyrittäessä katkaisemaan rikoskierteitä. Tyypillistä tällaisille rikoskierteille on usein se, että arvioitaessa tekoa yksittäisenä tapahtumana se on vakavuudeltaan lievähkö, eikä vangitseminen useinkaan ole

suhteellisuusperiaatteen mukaista. Yleisimpiä esimerkkejä tällaisista rikossarjoista ovat polkupyöriin kohdistuva anastukset ja internetin välityksellä tehtävät petokset.

” se sopii oikeastaan rikoslajista riippumatta tosi hyvästi joka kohtaan, esimerkiksi päivittäisrikoksissa, jos päivittäistutkinnasta aloitetaan, niin näissä just tällaiset perus sarjajutut - - tällaiset päivittäisnäppärit varastelijat, rikollisen toiminnan jatkajat niin niille sopii tosi hyvästi ” (Korhonen 2020).

” Meillä on vaikka joku massa fillarivaras, kun se on kolmannenkymmenennen kerran kiinni fillarivarkaudesta, niin sitä ennen kuin sitä esitetään vangiksi, niin mun mielestä sitä olisi pitänyt määrätä matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon ja sen jälkeen se menee sitten vangiksi ” (Forss 2020).

” katson esimerkiksi, että petosrikoksetkin, vaikka ne tehdään kotoa niin erinomaisesti soveltuu koska siinä on kuitenkin se, että se on vakava viimeinen varoitus, jonka jälkeen tapahtuu vangitseminen ja jos se rikollinen toiminta jatkuu ja jatkamisvaara on peruste niin se soveltuu käytettäväksi” (Suokas 2020).

Kuten vastauksista käy ilmi, pakkokeinolla tavoitellaan ensisijaisesti uusien rikosten ennalta ehkäisemistä pakkokeinolain mukaiset suhteellisuus ja vähimmän haitan periaate huomioiden. Rikoksenteijälle annetaan viimeinen mahdollisuus muuttaa omaa toimintaansa tai muutoin seurauksena on vangitseminen. Toimintamalli ilmentää myös tuomioistuimen korkeaa kynnystä käyttää vangitsemista esitutkintaprosessin aikana. Vastauksista käy ilmi, että tutkinnanjohtajat tuntevat tuomioistuimen vangitsemiskynnyksen varsin hyvin ja matkustuskieltoa sekä tehostettua matkustuskieltoa käytetään välivaiheessa ennen vangitsemista.

” on ollut sitten näitä uusia rikoksia ja siinähan ei ole kahta sanaa, kun on uusia rikoksia niin sittenhän totta kai se ei ole riittävä, niin sitten vangitaan uudestaan ” (Ståhlberg 2020).

Edellä käsitellyt vastaukset kuvastavat pakkokeinon käytön edellytyksenä olevaa jatkamisvaaraa, joka on haastatteluiden perusteella yleisin pakkokeinon käyttöön liittyvä erityinen edellytys. Lainsäädännön mukaan tehostettua matkustuskieltoa voidaan käyttää myös sotkemisvaaran torjumiseksi, mutta käytännössä tämä erityinen edellytys on koettu hyvinkin marginaaliseksi, enemmänkin teoreettiseksi, mahdollisuudeksi kuin tosiasialliseksi vaihtoehdoksi.

Tähän on kiinnitetty huomiota myös lainvalmistelussa. Hallituksen esityksessä todetaan, että sähköisen valvonnan haittana voidaan pitää myös sitä, että valvonnassa tutkintavankeuden ensisijaisena tarkoituksena oleva vankilassaolon eristämisvaikutus ei toteudu. Valvontaan asetetulla olisi näin mahdollisuus halutessaan pyrkiä vaikeuttamaan esitutkintaa. (HE 252/2016, s.27.)

”periaatteellisesti kai se voitais mieltää, mutta ei se sitä varsinaisesti sotkemisvaaraa se ei mun mielestä estä - - käytännössä ne on ollut jatkamisvaaran takia kaikki tai karttamisvaaran” (Korhonen 2020).

” silloin ennen kuin tämä laki tuli voimaan niin annoin meidän Päijät-Hämeen käräjäoikeuden puolesta lausunnon siitä ja olin sitä mieltä, että näin hyvin kapeana sen toiminta-alan, että mihin sitä voisi käytännössä soveltaa koska minun mielestä sotkemisvaara on jo semmoinen, oli se rikoslaji mikä tahansa, mutta jos erityisenä edellytyksenä on sotkemisvaara niin nähdäkseni se ei voi tulla mitenkään kysymykseen --toki jos tilanne on sellainen, että on vaikka joku törkeä huumausainerikos, missä sotkemisvaara yleensä on aika ilmeinen, niin mikäli tutkinnanjohtaja on sitä mieltä että se käy -- totta kai se käy käräjäoikeudellekin koska kuitenkin tässä se isoin juttu on minun mielestä suhteellisuusperiaate ” (Ståhlberg 2020).

Tutkinnanjohtajien keskuudessa koettiin merkityksellisemmäksi pakkokeinon oikea-aikainen käyttö, kuin sen taustalla oleva erityinen edellytys. Esitutinnan alkuvaiheessa vangitseminen voi olla tarpeellista useammalla erityisellä edellytyksellä kuten sotkemis- ja jatkamisvaaralla. Esitutinnan edetessä sotkemisvaara kuitenkin poistuu, usein jopa hyvinkin nopeasti vangitsemisen jälkeen.

”se voi olla enemmänkin, että esitutinnan se vaihe ei sovellu, mutta sitten taas, kun esimerkiksi vaikeuttaminen on poistunut ” (Suokas 2020).

” tietenkin se, että missä vaiheessa käytetään, onko se matkustuskiellon käyttö tai tehostettu matkustuskielto vankeuden jälkeen vai ennen sitä, niin ne on paljon oleellisempia kysymyksiä ” (Forss 2020).

Vastauksista ilmenee myös hyvin kaikkia pakkokeinojen käyttöä ohjaavat yleiset periaatteet, jotka sitovat niin tuomioistuinta kuin poliisin tutkinnanjohtajia. Esitutinnan aikana poliisin tutkinnanjohtajaa sitoo pakkokeinolain 3 luvun 17 §:n mukainen velvollisuus arvioida koko ajan vangitsemisen edellytysten olemassaoloa, sekä suhteellisuus ja vähimmän haitan periaatteen toteutumista.

” sen takia periaatteessa meidänkin pitäisi yhtä lailla mieltää se pakkokeinon, tutkintavankeuden, se kohtuullisuus ja siihen liittyen voiko sitä lievemmillä keinoin ratkaista kuten tehostetulla matkustuskiellolla, joka minun mielestä toimii erityisesti jatkamisvaaran osalta hyvästi ” (Korhonen 2020).

” usein he (tutkinnanjohtajat. toim. huom.) on sanoneet istunnossa myöskin, jos on uudelleen käsittely, että jos ei vangita niin ei he vaadi matkustuskieltoa, koska sillä ei ole tavallaan enää merkitystä ” (Ståhlberg 2020).

Tehostettu matkustuskielto nähtiin myös erittäin toimivana keinona puuttua lähisuuhdeväkivaltaan ja vainoamistyyppisiin uhkatilanteisiin. Perinteinen lähestymiskielto koetaan usein toimimattomana keinona ehkäistä uusia uhka- tai väkivaltatilanteita.

Lähestymiskiellon rikkomisesta tuomitaan lähes aina sakkoja, vankeuteen tuomitseminen on harvinaisempaa. (Oikeusministeriö 2019, s.15).

” voisi huomattavasti enemmän käyttää tehostettua matkustuskieltoa näissä vainoamisjutuissa ja jossain kunniaväkivaltajutuissa koska meillä ei ole vielä sähköisesti valvottua lähestymiskielloa -- se on satavarma, että jos se rikkoo sitä tehostettua matkustuskielloa niin se menee vangiksi, mutta meppä rikkomään lähestymiskielloa, niin siellä pitää olla se niin kuin viisi, kymmenen, lähestymiskiellon rikkomista, että menee vangiksi, elikkä siinä mielessä tää olisi huomattavasti käyttökelpoisempi siinä ” (Forss 2020).

” sitten taas väkivaltajutuissa, uhkajutuissa, -- lähestymiskiellon rikkomisissa, että siinä pystytään rajaamaan se kieltoalue minnekä ei saa mennä paremmin -- lähestymiskiellon rikkomista ei sinänsä voida valvoa ollenkaan muuten, kuin sitten käytännössä rikkomisten jälkeen laittamalla tehostettu matkustuskiello -- tavallista matkustuskielloa ei käytännössä voi valvoa, eikä sitä juuri kukaan tee ” (Korhonen 2020).

Lähestymiskiellon sähköinen valvonta on ollut käytössä useita vuosia muun muassa Ruotsissa ja Norjassa. Oikeusministeriön arviomuistion mukaan lähestymiskiellon sähköinen valvonta lisäisi lähestymiskielloa rikkovien kiinnijäämisriskiä, mahdollistaisi tiheästi asutuilla alueilla poliisin nopean puuttumisen akuuttitilanteissa sekä helpottaisi lähestymiskiellon rikkomisesta tuomitsemiseksi tarvittavan näytön hankkimista. (Oikeusministeriö 2019, s.29).

Tehostetun matkustuskiellon käyttö tämän tyyppisissä tilanteissa edellyttää kuitenkin sellaisen jo tapahtuneen rikoksen olemassaolon, joka täyttää vangitsemisen edellytykset, sekä rikoksesta epäillyn suostumuksen sähköisesti valvottuun pakkokeinoon. Siten tehostettu matkustuskiello ei tule kyseeseen kaikissa lähestymiskiellon määrittämisen edellytykset täyttävissä tilanteissa, eikä sitä voida käyttää pelkissä uhkatilanteissa. Haastatteluiden perusteella on kuitenkin ilmeistä, että tarve sähköisesti valvotulle lähestymiskiellolle on olemassa, koska perinteinen laajennettukaan lähestymiskiello ei kaikissa tilanteissa ole riittävä turvaamaan kiellolla suojattua henkilöä.

Vastaavia alueellisia kieltoja voidaan hyödyntää myös jatkamisvaaran osalta tehostetussa matkustuskiellossa. Rajauksilla voidaan tehokkaasti estää rikoksen tekijän meneminen sellaisille alueille, jossa hänellä on alentunut rikoksentekokynnys.

” jatkamisvaarasta vielä, niin tietenkin tehostetulla matkustuskiellolla jos nyt on semmoisia alueita, että se -- Kampissa pyörii ja siellä on tapahtunut näitä rikoksia, niin pystytään tietysti rajaamaan se hänen oleskelu pois sieltä, erittäin hyvä siltä osin, ja tämä sähköinen puoli etenkin mitä pystytään sitten tehokkaammin valvomaan ” (Forss 2020).

Nuorten, alle 18 vuotiaiden rikosten tekijöiden kohdalla vangitsemisen kynnys on erittäin korkea. Pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n 5.momentin mukaan alle 18-vuotiasta epäiltyä ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Tällaisen painavan syyn olemassaoloa harkittaessa otetaan erityisesti huomioon rikoksen vakavuus ja epäillyn ikä. Painava syy vangitsemiselle voi olla myös, jos vangitseminen on ainoa tosiasiallinen keino katkaista rikoskierre tilanteessa, jossa lastensuojelun keinot eivät ole riittäviä. (Fredman ym. 2020, s.798.)

Lastensuojelun riittämättömät keinot tulivat esiin erityisesti Helsingin poliisilaitoksen nuorten tekemien rikosten esitutkintaan keskittyvän tutkinnanjohtajan haastattelussa.

” on tällainen laitoksesta karkaileva lapsi ja jos ajatellaan sosiaalipuolen lainsäädäntöä niin siellä on omat pakkokeinonsa näille lapsiin liittyen, rajoitustoimenpiteiksi kutsutaan tietysti eikä pakkokeinoiksi, mutta niin kuin on moneen kertaan nähty ja pätee joka puolella Suomea niin hatkalaisia on ja sossun keinot ei niihin riitä -- Helsingissä pelkästään kahdeksansataa hatkahakua vuosittain niin se kertoo aika karua kieltä siitä, että se heidän lainsäädäntö ei toimi -- se on absurdi tilanne missä valtiohallinto ottaa lapsen huostaan, lupaa huolehtia siitä, sitten se hatkailee tuolla, menee miten lystää, tekee rikoksia ja lopulta poliisi korjaa niin kuin sen asian sillä, että käyttää pakkokeinoa siihen lapseen kun se valtion ja sossun lupaama palvelu ei toimi. Siitä on hyviä käyttökokemuksia sekä perusmuotoisesta että tehostetusta että tällä tapaa saadaan tietyllä tavalla rauhoitettua se lapsi sinne lastenkotiin -- tältä osin on saatu paljon positiivista palautetta lastenkodeilta, että lapsi rauhoittuu sinne lastenkotiin paljon helpommin -- pystyy sitten keskittymään siellä niihin arkisiin askareihin ja opiskeluun. Ja toisaalta se on sitten semmoinen hyvä tekosyy muille kavereille, että en mä voi lähteä -- itse katson että toimii erittäin hyvin tähän, mutta tietysti samaan hengenvetoon voisi sanoa, että minkä takia sosiaaliviranomaisilla ei tehokkaita keinoja estää sitä heidän karttamisvaaraansa mikä siellä on ” (Forss 2020).

” olen myös perusmuotoisiin kirjannut monesti asunnossa pysymis- velvoitteen lapselle jos nyt hän sattuu että hän asuu vielä vanhempien kanssa niin ei ole yksi eikä kaksi kertaa kun on vanhempi näyttänyt peukkuja mulle, kun mä kerron heille, että tämän perusteella lapsi joutuu joka päivä oleskelemaan kotona vaikka 18-06 välisenä aikana ja koskee myös viikonloppuja ja kaikkia juhlapäiviä, niin isä ja äiti on niin kuin hyvä ettei ole halaamaan tullut ja ne on pyytännyt vielä että voisko tätä jatkaa vielä pidemmäksi, eli heillä on niitä omia kasvatusvaikeuksia siellä lapsen osalta -- jokainen voi mennä kokeilemaan tollaisen 16-17 vuotiaan hankalan teinin kanssa, mikä on vakavassa päihdekierteessä jo, ja rikoskierteessäkin, niin mennä kokeilemaan sitten aikuisena huoltajana kasvattamaan sitä, niin se ei välttämättä aina onnistu sitten ihan omatoimisin keinoin ” (Forss 2020).

Myös oikeuskirjallisuudessa on todettu, että matkustuskieltoon liittyvää oleskeluvelvoitetta voidaan käyttää silloin, kun nuori henkilö on jo ennestään lastensuojelulaitoksessa. Matkustuskiellosta annettujen säännösten nojalla ketään ei kuitenkaan voida pitää sairaalassa tai laitoksessa yli sen ajan, minkä hän muuten joutuisi siellä olemaan. (Fredman ym. 2020, s.902.)

Tehostetun matkustuskiellon käytöllä voidaan vähentää niitä haittavaikutuksia, joita tutkintavankeudella on. Tällaisia vaikutuksia ovat esimerkiksi työ- tai opiskelupaikanmenetykset, asunnon menetys ja taloudellisen aseman heikentyminen sekä sosiaalisten suhteiden etenkin perhesuhteiden ylläpitämisen vaikeutuminen.

Tutkintavankeuden vaihtoehtojen käyttämisellä tutkintavankeuden sijasta voitaisiin myös ehkäistä ja vähentää yhteyksien syntymistä ja samaistumista vankilan rikolliseen alakulttuuriin, mikä olisi tärkeää erityisesti nuorten rikoksesta epäiltyjen uusintarikollisuuden vähentämisessä. (HE 252/2016, s.36).

5.2 Tuloksellisuus

Pakkokeinon tuloksellisuuden osalta vastaukset olivat ristiriitaisia. Tässä yhteydessä tuloksellisuudessa tarkoitetaan sitä, miten tehostettu matkustuskielto on toiminut, eli onko pakkokeinolla saavutettu sillä tavoiteltu asia. Kuten erityisten edellytysten kohdalla kävi ilmi, yleisin tavoite on ollut rikoskierteen katkaiseminen eli uusien rikosten ennalta estäminen. Yksinkertaistettuna tehostettu matkustuskielto on ollut tuloksellinen, jos sillä on saatu rikollinen toiminta loppumaan eikä ole jouduttu turvautumaan vangitsemiseen.

Kahdella poliisin tutkinnanjohtajalla tehostetut matkustuskiellot ovat olleet erittäin tuloksellisia. Vain pieni osa näiden kahden tutkinnanjohtajan rikosasioissa määrättyistä tehostetuista matkustuskielloista on epäonnistunut, eli kohde on rikkonut matkustuskieltoa siten että hänet on vangittu.

” yksi -- päättyi vangitsemiseen, se uudelleen teki uusia rikoksia, mutta kaikki muut on kyllä päättynyt niin sanotusti pakkokeinon tavoitteen mukaisesti -- pakkokeinolla on saavutettu se hyöty mitä sillä on haettu ” (Korhonen 2020).

” suurin osa on mennyt erittäin hyvin, -- muistan kaksi tapausta mitkä on sitten taas mennyt sillä tavalla, että on jouduttu vangitsemaan ” (Forss 2020).

Kolmannen tutkinnanjohtajan kohdalla tulos on ollut päinvastainen, ainoastaan noin kolmasosa tehostettuun matkustuskieltoon määrättyistä on kyennyt noudattamaan hänelle määrättyjä ehtoja koko matkustuskiellon ajan. Myös pakkokeinotuomarin kokemus oli samankaltainen, mutta tätä selittää osaltaan se, että hän työskentelee samalla maantieteellisellä alueella kuin kyseinen tutkinnanjohtaja, joten tapaukset voivat koskea samoja kohdehenkilöitä.

” viime vuoden kolmesta niin vain yksi on toiminut loppuun asti, kaksi jouduttiin vangitsemaan eli rikkoivat sitä tehostettua matkustuskieltoa. Tänä vuonna, osa on edelleen voimassa, mutta suhde on suurin piirtein sama, että kolmesta yksi toimii ja kaksi sitten rikkoo ” (Suokas 2020).

” ei ne ole toiminut -- yksi on tiedossani varmuudella mikä on mennyt sillein maaliin, että se on määrätty ja -- on myöskin pystynyt noudattamaan tätä ja käsitely pääkäsitely siten että hän on ollut tehostetussa matkustuskiellossa ” (Ståhlberg 2020).

5.3 Aloitteellisuus

Tehostetun matkustuskiellon säännös on kirjattu siten, että tuomioistuimien voi määrätä rikoksesta epäillyn vangitsemisen tai vangittuna pitämisen sijaan tehostettuun matkustuskieltoon, mikäli matkustuskielto on riittämätön pakkokeino karttamisvaara, vaikeuttamisvaaran tai jatkamisvaaran torjumiseksi (Fredman ym. 2020, s.898).

Hallituksen esityksen mukaan tehostettu matkustuskielto eroaisi perusmuotoisesta matkustuskiellosta siten, että tehostettu matkustuskielto voitaisiin määrätä aikaisintaan silloin, kun vangitsemista koskevaa asiaa käsitellään ensimmäisen kerran tuomioistuimessa. Erona perusmuotoiseen matkustuskieltoon olisi myös, että tehostetusta matkustuskiellosta päättäisi aina tuomioistuin. Tuomioistuimen ratkaisu perustuisi vangitsemiskäsittelyssä esitettyyn selvitykseen vangittavaksi vaaditun henkilökohtaisista olosuhteista, tämän asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta ja tämän tarpeesta liikkua asuinpaikan ulkopuolella. (HE 252/2016, s.45.)

Lain sanamuodon ja sen esitöiden perusteella olisi tulkittavissa, että aloite tehostettuun matkustuskieltoon tulee aina joko tuomioistuimelta tai vangittavaksi vaaditun puolustukselta. Lain esitöiden mukaan tehostettua matkustuskieltoa puoltavia seikkoja esittäisi yleensä rikoksesta epäilty tai hänen asiamiehensä ja vangitsemista puoltavia seikkoja pidättämiseen oikeutettu virkamies (HE 252/2016, s.46 ja Oikeusministeriö 2016a, s. 81).

Samansuuntaisen kanta esitetään myös vuoden 2020 oikeuskirjallisuudessa kun Fredman ym. kirjoittavat että:

”Tuomioistuimen on otettava matkustuskiellon määrääminen tehostettuna huomioon viran puolesta (PKL 5:4.3), eikä asiaa voida käsitellä ennen kuin vangitsemista koskevaa asiaa käsitellään ensimmäisen kerran tuomioistuimessa. Pidättämiseen oikeutettu virkamies ei voi näin ollen päättää, eikä esittää vaatimusta, tehostettuun matkustuskieltoon määräämisestä. Vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevan asian käsittelyn yhteydessä voidaan luonnollisesti esittää näkemyksiä siitä, täyttyvätkö tehostetun matkustuskiellon edellytykset. (Fredman ym. 2020, s.899.)

Tässä tutkimuksessa on kuitenkin ilmennyt, että poliisin tutkinnanjohtajat ovat usein aloitteellisia osapuolia tehostetun matkustuskiellon käyttämisessä. Haastateltujen tutkinnanjohtajien mukaan suurin osa, osalla jopa kaikki, tehostettuun matkustuskieltoon johtaneista ratkaisuksista on tullut esille tutkinnanjohtajan aloitteesta. Kaikki tutkinnanjohtajat toivat esiin haastatteluissa, että ovat olleet itse aktiivinen osapuoli esittämään tehostettua matkustuskieltoa vangitsemisen sijaan.

” kerran on käynyt sillä tavalla, että olen vaatinut vangiksi mutta tuomari on tiputtanut sen tehostettuun matkustuskieltoon, kaikki muut ne kerrat on sellaisia, että olen vaatinut itse oma-aloitteisesti sitä tehostettua matkustuskieltoa suoraan eli arvioinut tilanteen mikä meillä on ja sen mukaan sitten menty ” (Forss 2020).

” aina tutkinnanjohtaja, minun tapauksissa ” (Suokas 2020).

” oikeastaan sekä että, ei ehkä niinkään tuomari, se on puolustuksen tai poliisin puolesta se aloite tehty -- aika lailla sanotaan ehkä fifty-fifty -- niin kuin pakkokeinon tyyppi onkin ajateltu, että se on vangitsemisen sijasta oleva, tulee se kohtuuskulma siinä kuukauden päästä tavallisessa jatkamisjutussa -- voi hyvinkin ajatella sitä ” (Korhonen 2020).

Myös pakkokeinotuomarin kokemus oli, että poliisi on aloitteellinen osapuoli tehostettuun matkustuskieltoihin johtavissa tilanteissa.

” mitkä on johtaneet siihen tehostettuun matkustuskieltoon niin taitaa olla yksi ainoa tullut, sekin tullut jo etukäteen ja etukäteen oli tiedossa, että poliisi saattaa suhtautua tähän myönteisesti eli kyllä se on poliisi, tutkinnanjohtaja ” (Ståhlberg 2020).

” näkemys on, että Päijät-Hämeessä tutkinnanjohtajat on erityisen valveutuneita tässä asiassa suhteessa moneen muuhun käräjäoikeuteen, -- siinä pitää kuitenkin muutkin edellytykset täytyä ja sitten se ei vielä saa olla kohtuutontakaan, ja sitten vasta aletaan miettiä suhteellisuusperiaatetta, eli minun mielestä Päijät-Hämeessä tutkinnanjohtajat on ollut -- hyvinkin aloitteellisia ” (Ståhlberg 2020).

Käytännössä tämä aloitteellisuus on ilmennyt siten, että ennen vangitsemisoikeudenkäyntiä tutkinnanjohtaja on selvittänyt tehostetun matkustuskiellon käytön edellytykset, eli henkilön ja hänen asuntonsa soveltuvuuden, sekä kysynyt henkilön suostumuksen tehostettuun matkustuskieltoon. Tämän jälkeen tutkinnanjohtaja on laatinut normaalin vangitsemisvaatimuksen, jossa hän on kuitenkin selkeästi ilmaissut, että katsoo tehostetun matkustuskiellon olevan myös riittävä pakkokeino vangitsemisen sijasta.

Jo tehostetun matkustuskiellon valmisteluun liittyen Helsingin käräjäoikeus on lausunnossaan kiinnittänyt huomiota tähän epäkohtaan. Lainvalmistelussa ei ole esitetty säädettäväksi lainkaan sitä mahdollisuutta, että tutkinnanjohtaja tai syyttäjä tahtoisi suoraan vaatia sitä ilman vangitsemisvaatimusta. Esimerkiksi jos henkilö olisi jo tavallisessa matkustuskiellossa ja hänet tulisi asettaa tehostettuun matkustuskieltoon. Helsingin käräjäoikeuden lausunnon mukaan ei olisi järkevää, että tällöinkin tehostettua matkustuskieltoa haettaessa olisi esitettävä vangitsemisvaatimus. (Oikeusministeriö 2016b, s.14.)

5.4 Päätöksentekotas

Hyvin pian tutkimusta tehdessäni minulle ilmeni, että tehostettua matkustuskielto käytetään hyvinkin paljon poliisin tutkinnanjohtajien myötävaikutuksella. Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa poliisille ainoastaan perusmuotoisen matkustuskieltoon määräämisen, tehostettuun matkustuskieltoon määrää aina tuomioistuim. Tätä on perusteltu lainvalmistelussa sillä, että tehostettu matkustuskielto on vangitsemisen eikä pidättämisen vaihtoehto, joten siihen määräämisestä päättäisi kaikissa tapauksissa tuomioistuim (HE 252/16, s.28).

Ensimmäisessä haastattelussa tuli ilmi myös pohdintaa voisiko tehostettu matkustuskielto olla myös poliisin määrättävissä oleva pakkokeino.

” tämä on siinä mielessä mielenkiintoinen, että jos mä määrään vaikka semmoisen äärimmäisen tiukan perusmuotoisen matkustuskiellon, niin se voi olla selkeästi rajoittavampi kuin tehostettu matkustuskielto mitä valvotaan sähköisesti ja sit samaan aikaan kun tämä epäilty ja puolustaja suostuvat siihen, ja yleensä ne huoltajatkin, niin minkä takia tämä toinen on tuomioistuimen määräämä ja toinen on sitten povi (POV = pidättämiseen oikeutettu virkamies. toim.huom.) oikeuksien määräämä -- olisiko se mahdollista myös siten että poliisi määräisi tällöisen tehostetun joissakin tapauksissa ja sitten tarpeen mukaan asiakas voi viedä sen tuomioistuimen harkittavaksi, että jos ne vastustaa sitä mutta jos ne vastustaa sitä niin silloinhan meillä ei esitetäkään -- niin siinä mielessä pidän tätä päätösporrasta hieman epäonnistuneena siltä osin, kun siinä on vielä se suostumuskin olemassa ” (Forss 2020).

Tämän pohdinnan perusteella muilta haastateltavilta kysyttiin näkemystä siitä voisiko tehostettu matkustuskielto olla myös poliisin määräämä pakkokeino.

” tiedän että edustan tässä ehkä vähän modernimpaa linjaa kuin moni muu, mutta minä en näe hirveästi eroa siinä että onko se sitten, no onhan se tietenkin vähän vakavampi kuin normaali matkustuskielto, mutta tehostetussa matkustuskiellossa on sama juttu eli tämä kohdehenkilöhän pystyy saattaa ne edellytykset meidän tutkittavaksi -- kohdehenkilö voi olla sitä mieltä viikon päästä että tämä on kohtuutonta ja silloinhan hän voi saattaa sen meille tutkittavaksi jolloin tavallaan me tutkitaan ne edellytykset eli henkilökohtainen minun mielipide on se että pitäisi riittää tutkinnanjohtajan päätös -- sellaisessa tilanteessa se on sitten eri asia kun se pannaan vangitsemisoikeudenkäynnissä lievennyksenä mutta alkuperäisenä tällöisenä tehokeinona siis matkustuskiellon lisäksi niin mä näkisin että tutkinnanjohtaja voisi ihan yhtä hyvin laittaa sen ” (Ståhlberg 2020).

” jos mun henkilökohtaista mielipidettä kysytään niin kyllä -- mä voin määrätä matkustuskieltoonkin pidättämisaajan päätteeksi niin miksi mä en voisi määrätä tehostettuun matkustuskieltoon, mutta tällaisenaankin se on hyvä -- ehkä siinä on ajatus siitä henkilön teknisestä seurannasta, että se on ihmisoikeuteen niin radikaalisti vaikuttava, että se on haluttu se harkintavalta tuomioistuimelle ja mä ymmärrän sen siitä lähtökohdasta ” (Suokas 2020).

” periaatteessa kyllä, mutta toisaalta siinä puututaan tietyllä tavalla tiukemmin ihmisen vapauteen, että kyllä se ehkä on hyvä olla tuolla tuomioistuimessa ratkaisussa ainakin toistaiseksi vielä ” (Korhonen 2020).

Vastauksien perusteella haastateltavat näkevät, että tehostettu matkustuskielto voisi hyvinkin olla myös poliisin määräämä pakkokeino. Tehostetun matkustuskiellon edellytyksenä on kuitenkin aina kohdehenkilön suostumus ja lisäksi kieltoon määrättyllä on aina mahdollisuus saattaa päätös tuomioistuimen tutkittavaksi. Perusmuotoisen matkustuskiellon osalta asia on kirjattu pakkokeinolain 5 luvun 8 §:n 3.momenttiin seuraavasti:

” Matkustuskieltoon määrätyllä on jo ennen syytteen nostamista oikeus saattaa kysymys pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräämän matkustuskiellon voimassa pitämisestä tuomioistuimen tutkittavaksi. Vaatimus on otettava käsiteltäväksi viikon kuluessa sen saapumisesta tuomioistuimelle. Tuomioistuimen on kumottava kielto kokonaan tai osittain, jos se varattuaan asianomaiselle pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle tilaisuuden tulla kuulluksi katsoo, ettei matkustuskiellon pitämiseen sellaisenaan voimassa ole edellytyksiä. Tuomioistuimen määräämän matkustuskiellon uudelleen käsittelyssä noudatetaan soveltuvin osin 3 luvun 15 §:n 1 momenttia. ”

Vastauksissa tulee ilmi myös se, että tehostettuun matkustuskieltoon liittyvä sähköinen valvonta puuttuu ankarammin ihmisen vapauteen ja se voidaan rinnastaa henkilön tekniseen seurantaan. Tehostetun matkustuskiellon sähköisestä valvonnasta saadaan tieto henkilön sijainnista ja liikkumisesta reaaliaikaisesti. Liikkumisesta saatujen tietojen avulla voidaan muodostaa varsin tarkka kuva kohdehenkilön yksityiselämästä, myös silloin kun hän noudattaa määrättyjä ehtoja perusteellisesti. Sähköisellä valvonnalla ei ainoastaan valvota rajojen rikkomista, vaan saadaan lisäksi tarkkaa tietoa kohdehenkilön yksityisyyden suojan ydinalueilta.

5.5 Selvityksen laatiminen

Tehostetun matkustuskiellon käytön lisäedellytyksistä säädetään pakkokeinolain 5 luvun 1a §:ssä. Keskeiseksi asiaksi, arvioitaessa tehostetun matkustuskiellon käytön mahdollisuutta, nousee tuomioistuinkäsittelyn yhteydessä esitettävä selvitys pakkokeinon kohteen henkilökohtaisista olosuhteista, tämän asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta ja tämän tarpeesta liikkua asuinpaikan ulkopuolella. Hallituksen esityksen mukaan tämän selvityksen kokoaisi ja esittäisi pääsääntöisesti rikoksesta epäilty tai hänen puolustajansa. (HE 252/2016, s.45.)

Lain valmistelun yhteydessä useat lausunnonantajat ovat kiinnittäneen huomiota tämän selvityksen laatimiseen liittyviin seikkoihin. Helsingin hovioikeus on lausunnossaan kiinnittänyt huomiota siihen, minkälaista selvitystä henkilön olosuhteista tulisi esittää ja tarvitaanko samassa asunnossa asuvilta henkilöiltä suostumus tehostettuun matkustuskieltoon. Lapin kärjäoikeus on huomauttanut, että selvityksen tekemiselle jäisi usein aikaa enintään kolme päivää vangitsemiseen liittyvistä määräajoista johtuen. Selvityksen yhteydessä tulisi varmistaa muiden asunnossa oleskelevien aito suostumus tutkintavangin oleskeluun asunnossa, erityisesti huomioiden mahdollisen parisuhdeväkivallan uhka. (Oikeusministeriö 2016b, s.14-15.)

Lapin kärjäoikeus on lausunnossaan esittänyt, että esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen viranomaistyönä laatima kirjallinen selvitys olisi luettavampi ja voisi korvata vangitsemiskäsittelyssä henkilötodistelun. Myös Suomen syyttäjähdistys on esittänyt samanlaisen näkemyksen, että selvitys edellytyksistä tulisi olla viranomaisen tekemä kuten esimerkiksi yhdyskuntapalveluselvityksessä tai valvontarangaistuksen toteuttamisen edellytysten selvittämisessä. (Oikeusministeriö 2016b, s.15.)

Myös Suomen Asianajajaliitto on huomauttanut, että puolustajan voi olla vaikeaa, tai jopa mahdotonta, hankkia vaadittavaa selvitystä lyhyellä varoitusajalla (Oikeusministeriö 2016b, s.15). Luettavan selvityksen hankkimisen vaikeus käy ilmi myös käräjäoikeuden pakkokeinotuomarin haastattelusta.

” tehostettu matkustuskielto tulee lähes joka ikisessä pakkokeinoistunnossa puolustuksen esittämänä esille mutta sellaisena raakileena ja täysin niin kuin tavallaan mahdottomana eli he on ottaneet varmaan siihen vaatimusfraasiin mukaan tämän ” (Ståhlberg 2020).

” Eli tämä on mun mielestä yksi semmoinen iso ongelma tässä laissa, elikkä siellähän ei suoraan määritellä kenen velvollisuus se on mutta nimenomaan kun katsoo hallituksen esityksiä, niin ei se ainakaan poliisin velvollisuus ole, mutta näissä tilanteissa missä poliisin esityksestä on tehty se tehostettu matkustuskielto, niin poliisi ja puolustaja on ollut etukäteen sitten keskenään yhteydessä -- Kun sanotaan että tuomioistuimen on määrättävä mikäli nämä edellytykset täyttää, niin kyllä se aika hassua on ” (Ståhlberg 2020).

Poliisin tutkinnanjohtajat eivät ole kokeneet selvityksen hankkimista vaikeaksi, tähän saattaa osaltaan vaikuttaa se, että heidän kohdallaan tehostettua matkustuskieltoa on käytetty hyvinkin paljon poliisin aloitteesta. Tällöin on luontevaa, että kohteen suostumus ja selvitys on tehty jo hyvissä ajoin ennen vangitsemisasiän tuomioistuinkäsittelyä. Toisaalta vastaavaa selvitystä tulee olla aina tehtynä vangittavaksi vaaditun henkilökohtaisista oloista vangitsemisistuntoa varten. Tämä liittyy pakkokeinojen käytön suhteellisuusperiaatteeseen, jonka mukaan pakkokeinon käyttöä tulee voida pitää puolustettavana ottaen huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat.

” se on helppoa, kun se tulee tutkinnanjohtajan aloitteesta eli silloinhan me olemme ennen sitä istuntoa tosiaan selvitetty ne asiat ja nehan käydään tuomarin toimesta läpi myöskin siinä istunnossa ” (Suokas 2020).

” ei siinä oikeastaan muuta ongelmaa -- muutama case ollut sillein missä salissa on muun muassa soitettu -- läheiselle, joka on antanut luvan, että saa asua siellä - - selvitetty siinä salissa ollessa tai sitten pidetty lyhyt tauko ja käyty selvittämässä -- Selvittäminenhan on lähtökohtaisesti tuon puolustuksen tehtävä, jos vaatii niin hänellä pitäisi olla se selvitys silloin siinä mukana ” (Korhonen 2020).

” jos tulee niin että tulee tuomarivetoisesti ja käydään ensimmäisen kerran siellä istunnossa, niin kyllä mä nään, että silloin mun pitäisi tutkinnanjohtajana esimerkiksi pyytää taukoa, jos siinä on esimerkiksi väitteitä jostain sellaisesta, mitä mä epäilen esimerkiksi sen asunnon osalta. Koska näillä asiakkailta, jotka on tehostettuun matkustuskieltoon määrätty, niin yleensä se virallinen osoite ei ole se tosiasiallinen osoite ja siinä joudutaan sitten selvittämään sitä, että suostuuko se henkilö ottamaan sinne asuntoon matkustuskieltolaista ” (Suokas 2020).

” aina kun mä harkitsen jotain pakkokeinoja niin mä pyrin saamaan selvityksen sen lapsen henkilökohtaisista olosuhteista ja yleensähan sitä selvitystä saa

sosiaaliviranomaisilta -- mua kiinnostaa yleensä se, että asuuko se kotona vai onko se laitoksessa, minkälaiset elinolot noin muuten kotona ja sit se, että käykö koulua, miten koulu menee, voi olla että tulee tällaisia tapauksia että puolustaja yrittää kertoa siellä vangitsemisoikeudenkäynnissä että koulunkäyntikin just menee hyvin ja stipendikin on melkein tulossa ja mä tiedän ettei se ole kahteen kuukauteen ollut edes koulussa -- aika vaikea mitään laajempaa selvitystä ja yleensä se tapahtuu meiltä lähtöisin, vaikka mun mielestä lainsäädännössä on kirjoitettu siten, että ne tuottaa itse sieltä se asiakas ja puolustus selvityksen, niin kyllähän me se hankitaan eikä ne sitä yleensä tyrkytä ” (Forss 2020).

Lain esitöiden mukaan, jos riittävää selvitystä ei olisi vangitsemistunnossa käytettävissä, istunnossa voidaan pitää tauko ja hankkia selvitys sen aikana. Vangitsemisasiaa koskeva neljän vuorokauden määräaika ei estä tauon pitämistä, koska määräaika koskee vain vangitsemistunnon aloittamista, mutta ei asian ratkaisemista. Hallituksen esityksessä esitetään myös mahdollisuus, että jollei tauko olisi riittävä, epäilty voitaisiin määrätä vangittavaksi ja määrätä vangitsemisasioille uusi käsittelyaika esimerkiksi joidenkin päivien kuluttua. (HE 252/2016, s.46.) Haastattelussaan pakkokeino tuomari nostaa perustellusti esiin sen, että tämänkaltaisen käytännön asian selvittämisen vuoksi vangittuna pitäminen voidaan helposti ajatella olevan kohtuutonta.

” jotenkin näkisin, että olisi paljon parempi, että se olis jo vähän etukäteen tehty sitä pohjatyötä, koska se että jos on kysymys siitä, pidetäänkö henkilö edelleen vangittuna vai päästetäänkö vapaaksi, niin se vuorokausi on aika pitkä aika olla vangittuna extraa sen takia että selvitetään tällaisia käytännön muodollisuuksia ” (Ståhlberg 2020).

5.6 Yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen kanssa

Sähköisen valvonnan teknisen toteuttamisen vastuu on Rikosseuraamuslaitoksella ja sitä toteuttavat erilliset valvontapartiot, joita on jokaisella rikosseuraamusalueella. Näiden partioiden valvontavastuulla on ensisijaisesti valvotussa koevapaudessa olevat vankeusvangit, mutta he vastaavat myös tehostettuun matkustuskieltoon määrätyille henkilöille asennettavan valvontapannan asennuksesta ja käyttäjän opastuksesta.

Sähköistä valvontaa koordinoidaan ja seurataan Rikosseuraamuslaitoksen valtakunnallisesta elektronisen valvonnan keskusvalvomosta. Keskusvalvomo ilmoittaa paikallisesti sovittujen käytäntöjen mukaisesti laitteiden antamista hälytyksistä poliisin tilanne- ja johtokeskuksiin, sekä rikosasian tutkinnanjohtajalle. Yhteistyö poliisiin, tuomioistuimen ja Rikosseuraamuslaitoksen välillä on koettu kaikin puolin toimivaksi, vaikkakaan valtakunnallista prosessiohjeistusta poliisiin osalta ei ole olemassa.

” olemme paikkailleet lainsäätäjän ja organisaatiomme ohjeiden puutetta ihan keskenämme ja käyneet puhelinkeskusteluja ja muita keskusteluja, on heiltä saatu hyvin jeesiä siihen, he on tuottanut niistä laitteista tietoa, että minkälaisia ne on ja vähän just kertonut siitä mikä on aiheuttanutkin hälytyksiä, että sulla on jäänyt se laite vähän pidemmälle johonkin ” (Forss 2020).

” meillä on Hämeen alueella tosi hyvä tukipartioyhteistyö ja nyt ollaan tässä sovittu sillä tavalla, että pyritään siihen, että edellisenä päivänä ilmoitetaan, jos seuraavaksi päiväksi on suunniteltu semmoinen istunto missä on potentiaalinen mahdollisuus pannan asentamiseen ja silloin tukipartio tietää jo valmiiksi ” (Suokas 2020).

” meillä oli yhteistyöpalaveri silloin kun tää laki tuli voimaan ja meillä on käräjäsihteereillä suorat puhelinnumerot niihin valvonta-autoihin -- mun tilanteissa se on mennyt sillä tavalla, että etukäteen ollaan jo vähän sitä mieltä, että tämä on mahdollista niin me otetaan etukäteen jo yhteys, että istunto alkaa huomenna kello 14 ja -- onko mahdollisuus saada tämä partio, tämä pantapartio, paikalle ” (Ståhlberg 2020).

” alkuun se tietysti haki sitä uomaansa ja siitä tehtiin semmoinen oikeastaan ihan sovittu prosessi, että pyritään etukäteen, jos varsinkin poliisilähtöinen on tai -- uudelleen käsittelyn yhteydessä tulossa ja näyttäis siltä, että se voi tulla, niin etukäteen on sovittu, että voidaan olla yhteydessä ” (Korhonen 2020).

Ainoastaan yhdellä tämän tutkimuksen yhteydessä haastatelluista poliisilaitoksista on laadittu kirjallinen prosessiohje tehostetun matkustuskiellon käytöstä ja yhteistoiminnasta Rikosseuraamuslaitoksen paikallisen tukipartion kanssa. Muiden haastateltujen osalta laitostasoista ohjeistusta ei ole, vaan käytännöt on sovittu tutkinnanjohtajien ja tukipartioiden välillä suoraan. Tässä Hämeen poliisilaitoksen ohjeessa on kuvattu myös poliisin toimenpiteet tehostetun matkustuskiellon rikkomistapauksissa.

5.7 Lainsäädännön haasteelliseksi koetut kohdat

Tutkimuksessa ilmeni kaksi asiaa, jotka käytännön tasolla on havaittu ongelmalliseksi ja tulkintaa vaativiksi. Ensimmäinen on mahdollinen asennusviive pakkokeinopäätöksen jälkeen. Tällä tarkoitetaan sitä aikaa, joka kuluu käräjäoikeuden päätöksen teosta siihen hetkeen, kun paikalle saadaan Rikosseuraamuslaitoksen valvontapartio mukanaan tarvittava laitteisto sähköisen valvonnan aloittamiseksi. Pakkokeinolain 3 luvun 10 §:n 2. momentin mukaan pidätetty on määrättävä päästettäväksi heti vapaaksi, jos vaatimus vangitsemisesta hylätään.

Koska tehostettu matkustuskielto voidaan määrätä ainoastaan vangitsemisen sijasta, voidaan katsoa, että vangitsemisvaatimus on hylätty, jos henkilö määrätään tehostettuun matkustuskieltoon. Tämä tarkoittaa sitä, että henkilö on määrättävä päästettäväksi heti vapaaksi ja arvioitavaksi tuleekin, että millä perusteella henkilö velvoitetaan odottamaan pannan asentamista, jos sitä ei voida tehdä välittömästi. Edellisessä kappaleessa kuvatussa yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa korostui kaikissa vastauksissa mahdollisen tehostetun matkustuskieltopäätöksen ennakointi. Haastatteluiden perusteella lainsäädännön tulkinnallisuuteen on kiinnitetty huomiota viranomaistoiminnassa.

” tästä on ollut puhetta sen Risen kanssa ja he on sanonut, että pari tuntia käytännössä, niin ne lupaa olla paikalla siis pantojen kanssa ja laitteiden kanssa.

Ja se minkä mä nään tässä ongelmana on se, että kun on tällainen pakkokeinoistunto ja jos tuomari toteaa siinä, että ei ole edellytyksiä vangita vaan pistää tehostettuun matkustuskieltoon niin millä ja kenenkä ikään kuin valtuuksilla se ihminen vielä jää odottelemaan sitä pannaotusta, eli tämä oli se asia mitä me etukäteen ollaan paljon mietitty mutta mulle tällaista ei ole vielä konkretisoitunut - - elikkä tuomioistuimen ratkaisu on siis se, että henkilö on päästettävä heti vapaaksi ja hänet määrätään tehostettuun ja sitten jos siihen tulee se 2-3 tunnin aikaikkuna ennen kuin se panta tulee niin mitä sitten.” (Ståhlberg 2020).

” tuomioistuin on ottanut tiukan linjan siinä, että heti kun se määrätään niin henkilö on vapaa lähtemään mihin lystää ja tota sen jälkeen sitten ihmetellään että mitä tehdään ja tähän toivoiskin ehkä niin kuin lainsäätäjältä jonkinnäköistä proseduuria tai ohjeistusta, että miten tän jälkeen pitäisi edetä, että mikä sen velvollisuus on, koska nykyään tämä on mennyt siihen että kaikki pitää olla niin tarkkarajaista ja täsmällistä ja kaikki toimivaltuudet nimenomaan laissa säädetty ” (Forss 2020).

Asiaan on esitetty myös toisenlainen näkemys, joka perustuu pakkokeinolaissa käytettyyn toissijaisuuden ilmaisuun ”vangitsemisen sijasta”. Tämä toimintamalli tulee kyseeseen kuitenkin ainoastaan niissä tapauksissa missä henkilö on jo aiemmin vangittu ja vangitsemisasian uudelleen käsittelyssä päädytään tehostettuun matkustuskieltoon.

”jos mietitään että se on tutkintavankeuden sijasta oleva lievempi pakkokeino, eihän sitä voida tutkintavankeudesta vapauttaa ennen kuin saadaan se lievempi pakkokeino täytäntöön pantavaksi. Tästä on käyty tuomareittenkin kanssa samaa puhetta ja tuomarit oli samaa mieltä siitä -- ja meillä on muutamat tuomarit kirjoittanut fraasin, että tehostettu matkustuskielto täytäntöön pannaan ja sitten sen jälkeen vapautetaan, kun tehostettu matkustuskielto voidaan panna täytäntöön ” (Korhonen 2020).

Pakkokeinolain 5 luvun säännösten mukaan matkustuskieltoon ja tehostettuun matkustuskieltoon määrätty voidaan velvoittaa ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille tai Rajavartiolaitokselle. Mikäli käräjäoikeuden päätöksen ja valvontapannan asentamisen välinen aika kasvaisi kohtuuttoman suureksi, voitaisiin pakkokeinon kohde vapauttaa ja määrätä ilmoittautumaan seuraavana päivänä poliisin tiloissa tapahtuvaa valvontapannan asennusta varten.

” se sisältöhän on, että heti vapaaksi, mutta siinä määrätään hyvin tarkkaa ne ehdot, ja just tämä ilmoittautumisvelvollisuus niin mun ymmärtääkseni käräjäoikeus pystyy sen määräämään elikkä päätetään heti vapaaksi, tultava huomenna kello 9 Hennalaan pannaotusta varten ja se on tavallaan se ehto. Mulla ei ole ollut tällaista mutta näin mä sen olen itse ajatellut, että näin se täytyisi mennä ” (Ståhlberg 2020).

Lain valmisteluvaiheessa ei ole tunnistettu ollenkaan tätä edellä kuvattua ongelmatilannetta asennusviiveen osalta. Haastateltujen henkilöiden mukaan ongelmia ei ole vielä ilmennyt, mutta tähän lienee syynä tutkinnanjohtajien ja käräjätuomareiden aloitteellisuus, sekä

osapuolten ammattitaidon mukanaan tuoma kokemus pakkokeinolain suhteellisuus ja vähimmän haitan periaatteiden arvioinnista. Usein eteläisessä Suomessa etäisyydet käräjäoikeuksien ja Rikosseuraamuslaitoksen alueellisten valvontapartioiden välillä ovat lyhyet, eikä asennusviive muodostu suureksi edes yllätyksellisessä tilanteessa. Pohjoisessa Suomessa tilanne voi olla toinen, mutta tässä tutkimuksessa en saanut näkökulmaa siihen haastateltujen rajallisesta määrästä johtuen.

Toinen tutkimuksessa esiin noussut ongelmallinen kohta on tehostetun matkustuskiellon rikkomistilanteet ja niihin liittyvä kysymys toimivallasta. Asiaa ei ole käsitelty hallituksen esityksessä oikeastaan ollenkaan, vaan viitataan vain, että tehostetun matkustuskiellon rikkomistilanteissa toimittaisiin vastaavasti kuin nykyisin matkustuskiellon rikkomistilanteissa (HE 252/2016, s.53).

Ongelmalliseksi asian muodostaa sähköisen valvonnan aukottomuus, verrattuna perusmuotoiseen matkustuskieltoon. Sähköisesti valvotussa matkustuskiellossa henkilölle asetettuja velvoitteita seurataan teknisin laittein, jolloin rikkomusten paljastuminen ei perustu sattumaan kuten perinteisessä matkustuskiellossa usein tapahtui. Sähköinen laitteisto hälyttää aina henkilön rikkoessa asetettuja rajoja, on sitten kyseessä määritellyltä alueelta poistuminen tai esimerkiksi asunnossa olemisvelvoitteen aikamäärään rikkominen.

Koska tehostetussa matkustuskiellossa asetetut rajoitukset asettaa aina tuomioistuin, voidaankin kysyä millä toimivallalla poliisin tutkinnanjohtaja tekee ratkaisun ehtojen vähäisestä rikkomisesta? Ja mikä tulkitaan vähäiseksi rikkomukseksi? Tuskin lainsäätäjän tarkoitus on ollut, että tehostettuun matkustuskieltoon määrätty pidätetään ja esitetään vangittavaksi, jos hän myöhästyy yhden minuutin määrätystä asunnolla oleskeluvelvoitteesta. Tai jos valvontapannan ja -puhelimen yhteys katkeaa muutamaksi minuutiksi.

” tää on mun mielestä asia mitä siinä hallituksen esityksessä olisi pitänyt pikkaisen avata, eli jos sitä ihan tiukkaa sitä lakia ja esitystä lukee niin se olisi joka ikinen rike mistä voitais vangita tai siis vangitaan -- mutta kyllähän siis normaalin ihmisen järki sanoo, että ei se voi näin mennä ja miks se puuttuu niistä perusteluista, niin se on mun mielestä harmillista. Ja tähän nähden olisikin kiva saada jotain korkeimman oikeuden tai edes hovioikeus tason käytäntöä siitä, että missä se harkinta, kun aina kuitenkin pitää se kohtuullisuus ottaa huomioon ” (Ståhlberg 2020).

” no tästä mä olen keskustellut paikallisesti tuomarin kanssa ja mun lähtökohta on, että mulla ei ole toimivaltaa päättää siitä, mutta täällä on paikallisesti sovittu, että ekasta rikkomisesta vaikkakin siitä minuutin rikkomisesta ollaan yhteydessä ja todetaan että tässä on tiukat säännöt ja näitä pitää kirjaimellisesti noudattaa -- poliisilla ei mun mielestä ole toimivaltaa tehdä harkintaa vaan että siitä rikkomisesta on lähtökohtaisesti tehtävä vaatimus tuomioistuimelle ” (Suokas 2020).

” tämä onkin se hyvä kysymys, että missä se menee ja kuinka paljon meillä on sitä niin kuin tavallaan teknisen -- häiriön tällaista puskuria siinä, elikkä Rise ilmeisesti jonkun 10 minuuttisen saattaa pitää puskuria siinä ” (Korhonen 2020).

” tommoisia muutaman minuutin myöhästymisiä on ollut mistä on sitten otettu lapsukainen puheille ja kerrottu vielä puolustajallekin, että juttele nyt vielä asiakkaasi kanssa, että jos se haluaa vankilaan niin tietysti se onnistuu näin, että jatkaa näitä rikkomuksia mutta parempi on kun ei jatkaisi -- mutta kyllä tommoiset lievemmat rikkeet niin ne katsotaan sormien läpi, etenkin kun on alaikäinen kyseessä niin yritetään ohjeistaa -- niitten takia en muista nyt että olisi tarvinnut vangita, ne on yleensä mennyt sillä sitten puhuttelulla että nyt riittää myöhästymiset ” (Forss 2020).

Haastateltavien vastausten perusteella vähäisiin rikkomuksiin puututaan puhuttelemalla tehostettuun matkustuskieltoon määrättyä henkilöä ja kiinnitetään hänen huomio tehostetun matkustuskiellon tiukkoihin ehtoihin ja niiden valvontaan, sekä ehtojen rikkomisen seuraamukseen. Vaikkakaan lainsäädännössä ei suoraan annetta poliisin tutkinnanjohtajalle toimivaltaa arvioida tuomioistuimen määräämien ehtojen rikkomisen vakavuutta, voidaan katsoa toimintatavan olevan pakkokeinolain suhteellisuusperiaatteen mukaista.

Asiaa voidaan arvioida myös tutkinta-arestia koskevien pakkokeinolain 2 luvun 12 a-k §:ien kautta. Tutkinta-aresti on toteutukseltaan hyvinkin samankaltainen pakkokeino kuin tehostettu matkustuskielto, sillä poikkeuksella, että se määrätään vasta ehdottoman vankeusrangaistuksen yhteydessä. Tällöin kohdehenkilö on jo tuomittu rikoksesta ehdottomaan vankeuteen, mutta tuomioistuin voisi vangitsemisen tai vangittuna pitämisen sijasta määrätä tuomitun henkilön teknisin välinein valvottuun tutkinta-arestiin, jos pakkokeinolaissa säädetyt edellytykset täyttyisivät ja tuomittu rangaistus on vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta (HE 252/2016, s.30).

Pakkokeinolain 2 luvun 12i §:n mukaan Rikosseuraamuslaitos tekee selvityksen velvollisuuksien rikkomisesta ja lievissä tapauksissa antaa kohteelle kirjallisen varoituksen. Jos tutkinta-arestiin määrätty kirjallisesti varoituksesta huolimatta tai muuten törkeästi rikkoo hänelle asetettuja velvollisuuksia, Rikosseuraamuslaitos ilmoittaa asiasta poliisille sekä syyttäjälle, joka päättää asian viemisestä tuomioistuinkäsittelyyn. Lain esitöissä törkeänä velvollisuuksien rikkomisena pidettäisiin esimerkiksi useita tunteja kestänyttä poikkeamista asunnossa pysymisvelvollisuudesta. Törkeänä velvollisuuksien rikkomisena pidettäisiin myös asunnosta poistumista yöaikaan, kun asunnossa pysymisen velvollisuus olisi ajoitettu nimenomaan täksi ajaksi, ja luvatonta poistumista tutkinta-arestin toimeenpanopaikkakunnalta. (HE 252/2016, s.43.)

Pakkokeinolain 5 luvun 6 §:n mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies saa perustellusta syystä yksittäistapauksessa myöntää luvan vähäiseen poikkeamiseen tehostettua matkustuskieltoa koskevassa päätöksessä asetetusta velvollisuudesta. Näistä poikkeusluvista on viipymättä ilmoitettava sähköistä valvontaa toteuttavalle Rikosseuraamuslaitokselle aiheettomien hälytysten välttämiseksi.

Edelleen pidättämiseen oikeutettu virkamies on toimivaltainen päättämään matkustuskiellon kumoamisesta, vaikka matkustuskiellon taikka tehostetun matkustuskiellon olisi määrännyt tuomioistuin (HE 252/2016, s.47). Lainsäädännössä ei ole kuitenkaan mahdollistettu pysyvää velvollisuuksien lieventämistä pelkällä tutkinnanjohtajan päätöksellä, mikä on

jokseenkin erikoista. Tutkinnanjohtaja on oikeutettu kumoamaan pakkokeinon kokonaan, mutta ei lieventämään sitä.

” se pitäisi ehdottomasti olla selkeämmin siellä lainsäädännössä, että voidaan lieventää, mutta ei voida tiukentaa -- ja jopa siten että se sähköinen valvonta voidaan tiputtaa perusmuotoiseksi matkustuskielloksi -- ei siinä ole minkäänkokoista logiikkaa, että pystyt kokonaan estämään mutta et pysty asteittain luopumaan ” (Forss 2020).

” mun mielestä tutkinnanjohtajalla pitäisi olla oikeus siihen pysyvään lievennykseen koska teillä on oikeus -- ja velvollisuuskin kumota se, jos edellytyksiä ei enää ole ” (Ståhlberg 2020).

” se pitäisi olla niin että, tutkinnanjohtaja voi tutkinnan eri vaiheissa sitten ihan samalla lailla kuin yhteydenpitorajoitusta voi lieventää omalla päätöksellä ” (Suokas 2020).

Haastateltavat olivatkin sitä mieltä, että ehtojen lieventäminen tai tehostetun matkustuskiellon muuttaminen perusmuotoiseksi tulisi olla mahdollista tutkinnanjohtajan omalla päätöksellä. Olisi erikoista, jos tutkinnanjohtaja esittäisi tuomioistuimelle ehtojen lieventämistä esitutinnan edistyttyä siten, että pakkokeinon rajoittavuutta voitaisiin lieventää, eikä tuomioistuin tätä hyväksyisi. Nykyinen menettely aiheuttaa vain ylimääräisen käsittelyn tuomioistuimeen, jos tutkinnanjohtaja arvioi pakkokeinon lieventämisen ajankohtaiseksi ja asianmukaiseksi. Kuitenkin tutkinnanjohtaja on koko esitutkintaprosessin ajan velvollinen arvioimaan käytettävien ja jo käytössä olevien pakkokeinojen suhteellisuutta, sekä niistä kohteelle aiheutuvaa haittaa.

5.8 Käyttömääriin vaikuttavat seikat

Lainsäädäntöä valmisteltaessa arvioitiin, että tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin käyttöönotto vähentäisi tutkintavankien päivittäistä määrää arviolta 10—15 tutkintavangilla päivittäin (HE 252/2016, s.32). Rikosseuraamuslaitoksen tilaston mukaan Suomessa on kuitenkin käräjäoikeuksia, joiden alueella tehostettua matkustuskieltoa on käytetty poikkeuksellisen vähän. Tästä johtuen haastattelussa kysyttiin tutkinnanjohtajien ja pakkokeinotuomarin näkemystä tehostetun matkustuskiellon käyttömäärään vaikuttavista seikoista.

Useissa vastauksissa korostettiin sitä, että tehostetulla matkustuskiellolla ei voida juurikaan torjua sotkemisvaaraa, joka on kuitenkin käytännössä useimmiten pidättämisen ja vangitsemisen perusteena oleva erityinen edellytys.

” kaikissa vakavemmissa rikoksissa yleensä se on sotkemisvaaralla millä mennään koppiin ja silloin se tehostettu matkustuskielto ei ole välttämättä se paras pakkokeino -- ei osattu tavallaan arvioida mitä ne jutut on mitkä ehkä voisi soveltua tähän, koska poliisi lähtee siitä aina, että se rikoksen selvittäminen on turvattava

ja etenkin noissa vakavemmissa rikoksissa kyllä se sotkemisvaara tarkoittaa silloin aika täydellistä eristystä ja siihen ei tää tietenkään sovellu ” (Forss 2020).

” olen miettinyt jo sitä siinä kohtaa, kun sitä lakia sorvattiin, että mikä tavallaan, mihin se ylipäätään soveltuu ja kun aika usein on olemassa tää sotkemisvaara -- sotkemiseen se ei käy, jos on yhteydenpitorajoitukset, siis pääsääntöisesti, on aina tietenkin poikkeuksia ” (Ståhlberg 2020).

Tehostetun matkustuskiellon käyttöala jää vastausten perusteella varsin kapeaksi erityisesti ns. ylitörkeiden rikosten osalla, jolloin vangitsemisen erityisiä edellytyksiä ei tarvita, vaan arvioidaan vain vangitsemisen suhteellisuutta.

” meille jää nämä ylitörkeät rikokset missä ei vaadita mitään näistä kolmesta (sotkemis-, jatkamis- tai karttamisvaara. toim.huom.) ja silloin ruvetaan miettiä kohtuuttomuutta ja kun meillä kuitenkin nää ajat on aika lyhyitä siitä hetkestä, kun ihminen vangitaan ja päästään pääkäsitteilyyn, niin sen punninta, että onko se suhteellisuusperiaatteen vastaista ylitörkeässä rikoksessa -- niin musta se käyttöala jää aika vähäiseksi -- tullaan tähän, että mihin se oikeasti soveltuu siten, että sillä on joku lisäarvo vapaana olemiseen tai normi matkustuskieltoon ” (Ståhlberg 2020).

Yhtenä alhaiseen käyttöasteeseen johtavana seikkana nähtiin kuitenkin pakkokeinon käyttötilanteiden tunnistaminen erityisesti tilanteissa, jossa olisi olemassa jatkamis- tai karttamisvaara. Tämä tulee kyseeseen usein päivittäisrikosten tutkinnassa, ns. massajuttujen yhteydessä. Tällöin yksittäinen teko ei välttämättä edellyttäisi pakkokeinon käyttöä eikä myöskään olisi suhteellisuusperiaatteen mukaista, mutta kokonaisuutena tarkastellen rikoksesta epäillyn aiempi rikoshistoria huomioiden pakkokeinon käyttö olisi perusteltua.

” niitä erityisiä edellytyksiä ei aidosti selvitetä ja sieltä tulisi ne edellytykset käyttää, että se yksittäinen juttu mistä se henkilö on kiinni niin ei ehkä vaadi sitä pakkokeinon käyttöä, matkustuskieltoa tai tehostettua matkustuskieltoa, ja sitten niin kuin tavallaan käytetään pakkokeinoja niin se on jo niin raflaava juttu, että siinä ei ole vaihtoehtona mitään muuta kuin vangitseminen ” (Suokas 2020).

” käyttötilanteiden tunnistaminen -- jos katsoo valtakunnallisia eroja -- tiedän, että osassa paikoista ei ole ollut ensimmäistäkään ja oltiin jo menty vuosi periaatteessa uutta lakia ja tiedän ettei ollut yhtään, se on vaan käytännön puutetta poliisissa ja sitten paikkakunnan käräjäoikeudessa ” (Korhonen 2020).

Myös puutteellinen ohjeistus nähtiin yhdeksi merkittäväksi käyttömääriä alentavaksi seikaksi. Poliisihallinnolla ei ole selkeää ohjeistusta uuden pakkokeinon käyttöä tukemaan ja nyt käyttö on pitkälti muutamien aktiivisten tutkinnanjohtajien aloitteellisuuden varassa. Tämä korostuu erityisesti jatkamis- ja karttamisvaaran tullessa kyseeseen. Nykyinen vangitsemisvaatimuksen kautta kulkeva tuomioistuinkäsittely on jokseenkin raskas ja kun tähän liitetään vielä sähköisestä valvonnasta ilmi tulevien rikkomusten käsittely, voidaan pakkokeinon käyttöä pitää työläänä erityisesti, jos sen käytöstä ei ole aiempaa kokemusta.

” koulutustapa, sitä ei ole otettu käyttöön, ei ole osattu ruveta hyödyntämään mä veikkaan sitä -- kyllä mä luulen, että siinä on semmoinen tiedonpuute suurin este sille miksi sitä ei ole käytetty, sillä lailla kun sitä on ajateltu, koska itse ainakin näen sen aika hyvänä ” (Korhonen 2020).

” voidaan arvioida meidän, on se sitten tuomioistuinlaitoksen tai meidän organisaation tai lainsäätäjän toimia, niin miten se onnistuu jalkauttamaan nää, jos meidän firmassa ei ole mitään tietoa, tuomari alkaa pläräämään lakikirjaa jo siinä vaiheessa, kun se on määrännyt sen tehostetun matkustuskiellon, että mikäs tää oikein olikaan ja kyselee että olisiko tässä joku tekninen laite vai ja siis se kuvastaa sitä, että ollaan vähän niin kuin hukassa. Mutta eihän se mikään tietenkään lainsäädäntö heti imeydy tonne toimintakulttuuriin -- mutta kyllä se nyt jo alkaa paljon paremmalta näyttää kuin silloin alussa ” (Forss 2020).

” osa varmasti kokee sen sillä tavalla niin kuin raskaaksi -- siihen liittyy kaikkea semmoista, nyt me tehtiin nimenomaan paikallisesti se ohje sen takia että kun sä teet sitä ekan kerran niin kaikki tähän liittyvät yksityiskohdat -- sun pitää niin kuin kaivaa ne asiat pintaan ja siksi se on aika niin kuin työläs tutkinnanjohtajalle, niin sitten helpommin laitetaan joko tavalliseen matkustuskieltoon tai sitten haetaan vangiiksi ” (Suokas 2020).

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Tutkimuksen tulosten lueteltavuus

Tutkimuksen tuloksia arvioitaessa on syytä palata aiemmin esittämäni tutkimuskysymyksen kohdalle, joka oli *”Miten tehostettu matkustuskielto on jalkautunut käytäntöön?”* Tuloksia arvioitaessa on mietittävä kuinka hyvin tutkimusraportissa ilmi tulleet asiat vastaavat esitettyyn kysymykseen.

Anttilan mukaan sisältörikkaus merkitsee sitä, että aineisto on ”rikas ja täyteläinen”. Tällöin tutkimuksen lukija saa varmuuden siitä, että aineisto kattaa ilmiön niin hyvin kuin mahdollista. Aineistoa kootessa on huolehdittava siitä, ettei siihen vaikuta ennakkoteoria tai muu rajoittava tekijä. (Anttila 2014, luku 10.2.3 Laadullisen aineiston tarkastelu.)

Vaikka haastatteluiden lukumäärä oli vähäinen, tulokset olivat hyvin samansuuntaisia erityisesti liittyen tehostetun matkustuskiellon käyttömahdollisuuksiin vaikuttaviin edellytyksiin kuten sotkemisvaaraan. Samaten kaikki haastateltavat toivat ilmi samoja ongelmalliseksi tai tulkinnalliseksi koettuja lainkohtia. Siten aineiston voidaan arvioida olevan Anttilan esittämällä tavalla sisältörikasta.

Tutkimusta suunnitellessani minulla oli ennakkokäsitys siitä, että tehostettua matkustuskieltoa käytetään vähemmän kuin sitä säädettäessä ennakoitiin. Opinnäytetyön ohjaajieni kanssa käymieni keskusteluiden perusteella muokkasin tutkimus- ja haastattelukysymyksiäni avoimempaa suuntaan, siten että tutkimuksessa keskitytään kaikkiin haastateltavien esiin tuomiin seikkoihin. Pyrin tietoisesti välttämään haastatteluissa

ennakkoasennetta siitä, että jokin tai jotkin seikat vaikuttavat tehostetun matkustuskiellon käyttömääriin.

Tutkimustuloksia esitellessäni käytin hyvin paljon suoria lainauksia haastatteluiden vastauksista ja toin esiin kaikki, myös eriävät mielipiteet käsitellyistä asioista. Tällä halusin jättää myös lukijan arvioitavaksi tekemieni johtopäätösten oikeellisuuden ja luetettavuuden.

Kokonaisuutena voin olla tyytyväinen tutkimukseni tuloksiin. Sain mielestäni luotettavan kuvan siitä, mitkä seikat vaikuttavat tehostetun matkustuskiellon käyttöön nykyisessä toimintaympäristössä. Tutkimuksessa tuli ilmi myös muutamia selkeitä lainsäädännön kehittämiskohteita tai ainakin asioita, joihin kaikki prosessin osalliset kaipaavat tarkempaa tulkintaa. Tapahtuuko tulkinta sitten lainsäädännön tulevilla tarkennuksilla vai ylempien oikeusasteiden ennakkoratkaisuilla jää nähtäväksi.

6.2 Lainsäädännön kehittäminen

Tätä opinnäytetyötä viimeistellessäni on aloitettu pakkokeinolain muutostarpeiden arviointi ja lainsäädäntömuutosten valmistelu. Oikeusministeriön asettaman työryhmän toimintakausi kestää vuoden 2021 loppuun ja sen tulee työssään kiinnittää huomiota eduskunnan pakkokeinolakia koskeviin kannanottoihin, laillisuusvalvontaratkaisuihin ja oikeuskäytännössä esiin nousseisiin kysymyksiin. (Oikeusministeriö 2020a.)

Seuraavissa kappaleissa esittelen oman tutkimukseni kautta ilmi tulleet asiat, joiden osalta lainsäädäntöä olisi hyvä arvioida tarkemmin.

6.2.1 Tehostetusta matkustuskiellosta päättäminen

Kuten jo aiemmin olen useasti todennut, tehostetusta matkustuskiellosta päättää aina tuomioistuimien. Lainsäädäntöä valmisteltaessa on mielestäni kuitenkin muodostettu ennakkoasenne siitä, että poliisi aina vaatii vangitsemista ja vastustaa tehostettua matkustuskieltoa. Tästä ennakkoasenteesta johtuen tehostettua matkustuskieltoa valmisteltaessa ei ole harkittu ollenkaan vaihtoehtoa, jossa poliisi katsoisi tilanteen edellyttävän tehostettua matkustuskieltoa perusmuotoisen matkustuskiellon sijasta, mutta kuitenkin katsoo vangitsemisen olevan kohtuuttoman ankara pakkokeino.

Lain esitöiden mukaan tuomioistuimen harkinta olisi portaittaista siten, että tuomioistuimen tulisi harkita tehostetun matkustuskiellon käyttämistä, jos matkustuskielto ei olisi riittävä pakkokeino. Vangitsemista tulisi käyttää vain siinä tapauksessa, että tehostettu matkustuskieltokaan ei riittäisi estämään asian selvittämisen vaikeuttamista, rikollisen toiminnan jatkamista, pakoa tai rangaistuksen täytäntöönpanon karttamista. Tämä perustuu jo pakkokeinolain 1 luvun 3 §:ssä ilmaistuun vähimmän haitan periaatteeseen, jonka mukaan pakkokeinon käytöllä kenenkään oikeuksiin ei saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi. (HE 252/2016, s.28.)

Pakkokeinolain 1 luvun 3:n mukainen vähimmän haitan periaate velvoittaa poliisia harkitsemaan aina lievimmän toimivan pakkokeinon käyttöä. Tutkimuksessa ilmi tullut poliisin aloitteellisuus ehdottaa tehostettua matkustuskieltoa jo vangitsemisvaatimuksessa

vaihtoehdoksi vangitsemisen sijasta, osoittaa mielestäni hyvin tämän periaatteen noudattamisen käytännössä.

Sähköistä valvontaa koskevassa Euroopan neuvoston suosituksessa todetaan, että sähköisen valvonnan määräämistä tai kumoamista koskevien päätösten on oltava oikeuslaitoksen tekemiä tai niiden oikeudellisesta valvonnasta tuomioistuimessa on huolehdittava (Council of Europe 2014, s.5). Tämän suosituksen täyttymiseen riittää käsittääkseni kuitenkin jo olemassa oleva normaali suomalainen oikeuskäytänne, jossa pakkokeinon kohde voi halutessaan saattaa sen edellytykset tuomioistuimen tutkittavaksi.

Tutkimuksen tulosten perusteella poliisi esittää tosiasiallisesti usein tehostettua matkustuskieltoa käytettäväksi vangitsemisen sijasta. Pakkokeinolakia uudistettaessa tulisikin arvioida uudelleen tehostetun matkustuskiellon päätöksentekoon liittyvä prosessi. Mikäli perusteellisen arvioinnin seurauksena pidetään edelleen välttämättömänä, että tehostettu matkustuskielto määrätään aina tuomioistuimen toimesta, tulisi lainsäädäntöä muokata siten, että poliisi voi esittää vaatimuksen tuomioistuimelle tehostetun matkustuskiellon määräämisestä. Nykyinen menettely, jossa poliisi vaatii epäillyn vangitsemista, mutta samanaikaisesti hyväksyy tehostetun matkustuskiellon jo ennakolta vangitsemisen sijaa riittäväksi toimenpiteeksi, on omiaan kaventamaan tuomioistuimen tosiasiallista harkintavaltaa.

6.2.2 Läsnaölovelvollisuus tehostetun matkustuskiellon aloittamiseksi

Kuten aiemmin on jo useasti todettu, kaiken julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Perustuslain takaamaan henkilökohtaiseen vapauteen puuttuvat viranomaistoimet tulee olla säädetty tarkkarajaisesti laissa. Tämä ilmenee muun muassa perustuslakivaliokunnan mietinnössä, jossa todetaan, että perusoikeuksien rajoitusten tulee perustua eduskunnan säätämään lakiin ja rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määritettyjä, sekä niiden olennaisen sisällön tulee ilmetä laista (PeVM 25/1994 vp, s.5).

Oikeuskirjallisuuden mukaan täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen ydinajatuksena on, että rajoituksen keskeisen sisällön on ilmetävä itse laista, eikä se saa jäädä alemman asteisen normin antajan tai lain soveltajan harkintaan. Tarkkarajaisuusvaatimuksen voidaan katsoa edellyttävän perusoikeuksiin puuttuvien toimivaltuuksien määrittelemistä laissa siten, ettei synny epä tietoisuutta siitä, onko jollakin viranomaisella lakiin perustuva valta puuttua yksilön perusoikeuksiin vai ei. (Viljanen 2001, s.116-117.)

Kuten haastattelutulosten esittelyssä kävi ilmi, ei tämä täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus toteudu voimassaolevassa lainsäädännössä. Kaikki haastatellut kuvasivat omia pohdintojaan, miten ja millä perusteella vangittavaksi vaadittu voitaisiin velvoittaa jäämään jopa useammaksi tunniksi odottamaa sähköisen valvonnan aloittamista, sen jälkeen, kun tuomioistuin on tehnyt päätöksen, että vangitsemisen edellytykset eivät täyty ja henkilö on heti päästettävä vapaaksi.

Tämän asian osalta ei ole lainvalmistelussa käyty minkäänlaista pohdintaa, eikä mahdollisia ongelmatilanteita ole tunnistettu. Nykyisen lainsäädännön osalta asian pohdinta jää

yksittäisten tuomareiden harkintavaltaan ja tähän olisi hyvä saada selkeä ohjeistus lainsäätäjän taholta.

6.2.3 Sähköisesti valvottu lähestymiskielto

Tutkimuksessa tuli ilmi, että tehostettua matkustuskielto voidaan käyttää tehokkaasti lähisuuhdeväkivallan, sekä vainoamisen tyyppisten rikosten jatkamisvaaran torjumiseksi. Sähköisellä valvonnan avulla voidaan tehokkaasti rajata rikoksiin syyllistyneen oleskelua alueilla, joissa hän voisi syyllistyä uusiin rikoksiin. Rajoitusalueiksi voidaan määritellä esimerkiksi aiemman rikoksen uhrin asuinsoitteen ympäristö. Tällöin tehostettu matkustuskielto lähestyy huomattavasti laajennettua lähestymiskieltoa.

Sähköistä valvontaa koskevassa Euroopan neuvoston suosituksessa todetaan, että käytettäessä sähköistä valvontaa tutkintavankeuden vaihtoehtona, on erityisesti huolehdittava, ettei sen käytöllä laajenneta rikosoikeudellista järjestelmää (Council of Europe 2014, s.4). Koska Suomessa ei ole vielä käytössä sähköisesti valvottua lähestymiskieltoa, joudutaan joissain tilanteissa käyttämään tehostettua matkustuskieltoa vastaavaan lopputulokseen pääsemiseksi. Edellytyksenä tälle on kuitenkin jo tapahtunut rikosepäily, joka täyttää vangitsemisen sekä tehostetun matkustuskiellon määräämisen edellytykset. Tällä perusteella voidaan todeta, että tehostettua matkustuskiellon käyttöalaa ei ole laajennettu Euroopan neuvoston suosituksen vastaisesti, vaan sillä torjutaan pakkokeinolain tarkoittamaa jatkamisvaaraa.

Sähköisesti valvottu lähestymiskielto on jo käytössä muun muassa Ruotsissa ja Norjassa. Kokemukset ovat olleet positiivisia, Ruotsissa sähköisellä valvonnalla suojellut uhrin ovat valvontajakson aikana kokeneet valvottavan henkilön taholta korkeintaan pieniä rikkomuksia, eikä useissa tapauksissa rikkomuksia ole tapahtunut lainkaan (Oikeusministeriö 2019, s.20).

Oikeusministeriö on asettanut keväällä 2020 työryhmän arvioimaan keinoja parantaa lähestymiskiellon tehokkuutta. Työryhmän tulee arvioida lähestymiskiellon sähköisen valvonnan tarvetta ja käyttöönoton edellytyksiä sekä vaikutuksia valvottavan perusoikeuksiin. Lisäksi tulee arvioida sekä sähköisen valvonnan että uhrien käyttöön annettavien turvalaitteiden kustannuksia suhteessa hyötyyn. Työryhmän toimikausi päättyy kesällä 2021. (Oikeusministeriö 2020b.)

6.3 Ehdotukset jatkotutkimuksesta

Tämän tutkimuksen aikana tuli ilmi asioita, joiden selvittämisen näkisin hyödyllisenä. Haastatteluissa kävi ilmi, että sähköisen valvonnan tekniikasta johtuen pakkokeinon käytön aikana tulee jonkin verran aiheettomia, tai ainakin aiheettomaksi luultuja, hälytyksiä. Valvontajärjestelmä hälyttää, mikäli valvottavalle asennettu valvontapanta ei saa yhteyttä varsinaiseen seurantalaitteeseen. Näitä yhteyden katkeamisesta tulleita hälytyksiä on tullut useille tutkinnanjohtajille ja niiden kestot ovat olleet muutamista minuuteista useisiin tunteihin.

Tutkinnanjohtajien mukaan ongelmalliseksi nämä pidemmät yhteyden katkeamiset muodostuvat arvioitaessa sitä, onko tehostettuun matkustuskieltoon määrätty rikkonut hänelle määrättyä pakkokeinoa vai onko kyseessä vain tekninen vika. Tutkinnanjohtajien rikosseuraamuslaitoksen keskusvalvomosta saamien tietojen mukaan yhteyden katkeaminen voi johtua myös heikosta signaalista, johon voi vaikuttaa rakennuksen seinien materiaalit sekä muut signaaleja heikentävät seikat. Arvioitaessa matkustuskieltoon määrätyn henkilön rikkomuksen tahallisuutta tällä asialla on suuri merkitys.

Henkilö sinällään on voinut toimia täysin ehtojen ja valvontapartiolta saamiensa ohjeiden mukaisesti, mutta siitä huolimatta laitteisto on menettänyt yhteyden ja tämä johtaa hälytykseen. Kohtuullisuus huomioiden ei voida pitää puolustettavana, jos henkilö vangittaisiin vain siitä syystä, että tekninen järjestelmä ei satunnaisesti toimi kuten se on suunniteltu. Tällöin asian selvittäminen jää usein pakkokeinon kohteen oman kertomuksen uskottavuuden arvioinnin varaan.

Haastatteluun osallistunut tutkinnanjohtaja toikin ilmi, että sähköisen valvonnan teknisen puolen toimivuuden ja luettavuuden selvittäminen toisivat huomattavasti tukea tutkinnanjohtajan päätöksen tekoa varten.

Tutkimuksessa tuli ilmi jokseenkin ristiriitaiset näkökulmat tehostetun matkustuskiellon toimivuuteen. Osalla vastaajista tehostettu matkustuskielto oli toiminut erittäin hyvin, eikä pakkokeinoon määrättyjä oltu jouduttu vangitsemaan. Tällöin tehostettu matkustuskielto on toiminut juuri lainsäätäjän tavoittelemalla tavalla. Vangitsemisen sijasta käytetty lievempi vapautteen puuttuva pakkokeino on johtanut sillä tavoiteltuun lopputulokseen, on se sitten ollut rikoskierteen katkaiseminen tai muu vangitsemisen erityinen edellytys. Taas osa vastaajista koki, että yli puolet tehostettuun matkustuskieltoon määrättyistä rikkoo hänelle määrättyjä ehtoja, usein hyvinkin pian pakkokeinon alettua, jonka seurauksena kohdehenkilö vangitaan.

Jatkotutkimuksessa olisikin hyvä selvittää koko Suomen tasolla, kuinka hyvin pakkokeino on toiminut ottaen huomioon kyseessä olleet vangitsemisen erityiset edellytykset sekä vangittavaksi vaaditun henkilökohtaiset olosuhteet. Selkeästi tutkimuksessa tuli jo ilmi, että pakkokeino on toiminut erityisen hyvin Helsingissä nuorten rikosentekijöiden kohdalla. Tehostettu matkustuskielto on ollut nyt lähes kaksi vuotta käytössä, joten aineistoa on kertynyt jo laajempaakin tutkimusta varten.

6.4 Loppupohdinta

Tämän opinnäytetyön tekeminen oli hyvä matka uudistuneen lainsäädännön taustasyihin, valmisteluprosessiin ja käyttöönotkokokemuksiin liittyen. Sähköisesti valvottua, vangitsemisen korvaavaa, pakkokeinoa on pohdittu laajemmin jo viisitoista vuotta sitten. Asiaan liittyen on laadittu lukuisia työryhmien mietintöjä ja lausuntoja, jotka viimein jaloistuiivat hallituksen esityksen muodossa kirjoitettuun ehdotukseen uudistuvasta lainsäädännöstä. Lopulta tehostettu matkustuskielto otettiin käyttöön vuoden 2019 alusta ja uutta pakkokeinoa päästiin toteuttamaan käytännössä.

Yllättävää oli, että kaikesta valmistelusta ja pohdinnasta huolimatta käytäntö on tuonut ilmi useita seikkoja, joita asian valmistelun vaiheessa ei oltu huomioitu ollenkaan. Tämä kertoo osaltaan lainvalmistelun ja säätämisen vaikeudesta. Vaikka kuinka paljon asiaa mietitään, aina jokin asian kannalta merkityksellinen asia voi jäädä huomioimatta. Tai jokin ennakoasenne osoittautuu myöhemmin vääräksi ja tämän vuoksi säädös ei olekaan täysin onnistunut.

Kokonaisuutena tehostetun matkustuskiellon säännöstä voidaan pitää onnistuneena ja hyvänä, sekä tervetulleena lisävaihtoehtona vangitsemisen ja perusmuotoisen matkustuskiellon väliin. Poliisin tutkinnanjohtajien kokemusten mukaan pakkokeinolla päästään usein tavoiteltuun lopputulokseen tai ainakin pakkokeinon kohteelle annetaan todellinen mahdollisuus muuttaa omaa käyttäytymistään välttääkseen tutkintavankeuden.

Lainsäädäntö ei kuitenkaan kaikilta osin toimi tavalla, kuten sen on sitä säädettäessä oletettu toimivan. Käytäntö on tuonut ilmi erilaisia näkökulmia asiaan kuin sitä valmisteltaessa on mietitty. Näihin seikkoihin niin poliisin tutkinnanjohtajat kuin tuomioistuinkin kaipaavat tarkennuksia, ovat ne sitten lakitekstin tarkennuksia tai ylempien oikeusasteiden linjauksia.

Haluan kiittää kaikkia haastatteluihin osallistuneita, sekä opinnäytetyön ohjaajia, heidän panoksestaan tämän työn toteuttamisessa. Tiedän että kaikilla teillä on töitä riittävästi täyttämään koko kalenteri, useimmilla vielä enemmänkin kuin viikossa on työtunteja. Silti sain kaikilta arvokasta aikaa ja erinomaisia näkemyksiä uuden pakkokeinon sekä tutkimuksen tekemisen tiimoilta. Näissä haastatteluissa ja taustoituskusteluissa tuli ilmi sellaisia asioita, joita en ollut osannut edes miettiä lukiessani lainvalmistelun asiakirjoja. Kiitos teille!

Vastaako tämä opinnäytetyö lopulta alun perin esittämäni tutkimuskysymykseen tehostetun matkustuskiellon jalkautumisesta käytäntöön? Tulosten perusteella tehostettu matkustuskielto on koettu hyväksi ja toimivaksi pakkokeinoksi tietyissä tilanteissa. Se soveltuu heikosti ehkäisemään sotkemisvaaraa, mutta toimii hyvin jatkamisvaaran torjumisessa. Rikosseuraamuslaitoksen tilaston perusteella joillain käräjäoikeuksien alueella pakkokeinon käyttö on alkanut toisia tuomiopiirejä hitaammin.

Tehostetun matkustuskiellon prosessissa ja lainsäädännössä ilmenee joitain haasteita tai asioita joihin prosessissa mukana olevat viranomaiset kaipaavat tarkennusta. Nämä haasteet liittyvät osittain päätöksentekoprosessiin ja lainvalmistelussa esiintyneeseen ennakoasenteeseen, jonka mukaan poliisi ei olisi aloitteellinen osapuoli pakkokeinon käytön osalta. Samoin tuomioistuimilla esiintyy erilaista tulkintaa siitä, miten toimitaan, jos sähköisen valvontapannan asentaminen ei onnistukaan välittömästi päätöksenteon yhteydessä. Nämä haasteet eivät ole kuitenkaan muodostuneet ongelmiksi, oletettavasti vakiintuneen ja toimivan viranomaisyhteistyön johdosta.

Kokonaisuudessa tästä opinnäytetyöstä käy ilmi, kuinka monimuotoisesta ja -ulotteisesta asiasta on kyse säädettäessä uutta pakkokeinoja, sekä sovellettaessa sitä myöhemmin käytäntöön. Voin tyytyväisenä todeta, että tutkimukseni toi useita vastauksia esittämäni tutkimuskysymykseen.

LÄHTEET

Anttila, Pirkko 2014: Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Metodix. Luettavissa: <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/#11.1%20Tutkimuksen%20eettiset%20kysymykset>. Luettu 2.8.2020.

Council of Europe 1987: European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. European Treaty series – no.126. Luettavissa <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/126>. Luettu 30.3.2019.

Council of Europe 2014: Recommendation CM/Rec(2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring. Luettavissa <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282014%29+4+on+electronic+monitoring.pdf/c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4>. Luettu 07.03.2020.

Council of Europe 2020: About the CPT. Luettavissa: <https://www.coe.int/fi/web/cpt/about-the-cpt>. Luettu 7.3.2020.

CPT 2015a: Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 22 September to 2 October 2014. CPT/Inf (2015)25. Strasbourg. Council of Europe.

CPT 2015b: Response of the Finnish Government to paragraph 26 of the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Finland from 22 September to 2 October 2014. CPT/Inf (2015)26. Strasbourg. Council of Europe.

Danielson, Petri & Mäkipää, Leena 2012: Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 14. Helsinki. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

De Godzinsky, Virve 2009: Rikosepäilystä aiheutuneen vapaudenmenetyksen korvaaminen. Oikeus 2009:1, 26-48.

Doraliyski, Kristian & Haavisto, Karola 2019: Tutkintavankeuslain uudistus tammikuu 2019 - Käytännön muutokset ja niiden vaikutukset poliisin rikostutkintaan Itä-Uudenmaan alueella. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö (AMK).

Eduskunta 2011: Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2011. Sastamala. Vammalan kirjapaino.

Eduskunta 2020a: Asian käsittelytiedot HE 252/2016 vp. Luettavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_252+2016.aspx. Luettu 20.9.2020.

Eduskunta 2020b: Eduskunnan oikeusasiamies. Luettavissa: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi>. Luettu 29.3.2020.

Eskola, Jani & Suoranta, Juha 2005: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7. Painos. Jyväskylä. Vastapaino.

Finlex 2020: Lainvalmistelun prosessiopas. Luettavissa: <http://lainvalmistelu.finlex.fi/>. Luettu 7.3.2020.

Forss, Marko 2020: Rikoskomisario, Helsingin poliisilaitos. Haastattelu videopuhelulla 15.7.2020.

Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot. 6. Uudistettu painos. Alma Talent Oy.

Haljoki, Juha 2001: Rikosprosessuaalinen vapaudenriisto erityisesti pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä silmällä pitäen. Defensor Legis 2/2001, 203-227.

Happonen, Päivi 2019: Aarnio istuu 13 vuoden tuomiosta nyt 3 vuotta, miten se on mahdollista? Tässä vuosituhaten huumejutun kiinnostavimmat luvut. Yle 27.6.2019. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-10851137>. Luettu 18.2.2020.

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 252/2016 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi.

Hirsjärvi, Sinikka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Helsinki University Press.

Honka, Visa 2019: Tutkintavangit poliisin säilytystiloista nopeammin tutkintavankilaan - Tutkimus tutkintavankeuslain muutosten vaikutuksista Lapin poliisilaitoksen toimintaan. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö (AMK).

Hämeen poliisilaitos 2019: Hämeen poliisilla ensimmäisen kerran käytössä tehostettu matkustuskielto. Tiedote. Luettavissa: https://www.poliisi.fi/hame/tiedotteet/1/0/hameen_poliisilla_ensimmaisen_kerran_kaytossa_a_tehostettu_matkustuskielto_86390. Luettu 19.9.2020.

Jansson, Kaisu & Mattinen, Johanna 2019: Poliisi ei luota nilkkapantaan ja kotiarestiin, joiden piti parantaa tutkintavankien asemaa:” Pelkona on, että epäilty katoaa ikuisiksi ajoiksi” Yle 25.9.2019. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-10792469>. Luettu 28.1.2020

KKO 2014:29

Korhonen, Juha 2020: Rikoskomisario, Itä-Suomen poliisilaitos. Haastattelu videopuhelulla 19.8.2020.

Koskinen, Paula 2018: Anneli Auer ei saa miljoonakorvauksia valtiolta. Yle 19.1.2018. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-10023430>. Luettu 3.10.2020

Leikas, Minna 2016: Oikeudenkäynti pakkokeinoasioissa – Käsittelijän opas. Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke. Raportti. Media Zone Oü.

Metsämuuronen, Jari 2006: Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä. International Methelp Ky.

Murdoch, Jim 2006: The treatment of prisoners. European standards. Council of Europe Publishing.

- Oikeuslaitos 2020a: Oikeusohjeita 450 vuoden takaa. Luettavissa: <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/olauspetrintuomarinohjeet.html>. Luettu 3.10.2020
- Oikeuslaitos 2020b: Pirkanmaan käräjäoikeus. Luettavissa: <https://oikeus.fi/karajaoikeudet/pirkanmaankarajaoikeus/fi/index.html>. Luettu 19.9.2020.
- Oikeuslaitos 2020c: Pohjois-Savon käräjäoikeus. Luettavissa: <https://oikeus.fi/karajaoikeudet/pohjois-savonkarajaoikeus/fi/index.html>. Luettu 19.9.2020
- Oikeusministeriö 2007: Sähköiset valvontamenetelmät. Työryhmämietintö 2007:17. Helsinki. Edita Prima Oy.
- Oikeusministeriö 2009: Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeinoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2009:2. Helsinki. Edita Publishing Oy.
- Oikeusministeriö 2016a: Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. Oikeusministeriön julkaisu, mietintöjä ja lausuntoja 5/2016. Helsinki.
- Oikeusministeriö 2016b: Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. Lausuntoyhteenveto. Oikeusministeriön julkaisu, mietintöjä ja lausuntoja 34/2016. Helsinki.
- Oikeusministeriö 2019: Arviomuistio lähestymiskiellon valvonnan tehostamiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2019:4. Helsinki.
- Oikeusministeriö 2020a: Työryhmä uudistamaan pakkokeinolakia. Tiedote. Luettavissa: <https://oikeusministerio.fi/-/tyoryhma-uudistamaan-pakkokeinolakia>. Luettu 19.9.2020.
- Oikeusministeriö 2020b: Lähestymiskiellon tehostamista arvioidaan työryhmässä. Tiedote. Luettavissa: <https://oikeusministerio.fi/-/lahestymiskiellon-tehostamista-arvioidaan-tyoryhmassa>. Luettu 20.09.2020
- PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- Rantala, Kati & Tyni, Sasu & Koskenniemi, Lauri & Liimatainen, Anu & Kääriäinen, Henri 2017: Tutkintavankien olot ja oikeuksien toteutuminen. Tutkimuksia 4/2017. Helsinki. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
- Rikosseuraamuslaitos 2018: Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018. Tilastollinen vuosikirja. Luettavissa: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/AWHmQGSQj/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2018_WWW2.pdf. Luettu 20.2.2020
- Rikosseuraamuslaitos 2020: Tehostetun matkustuskiellon käyttömäärät. Sähköposti 12.5.2020.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere. Vastapaino.
- Savela, Antti 2007: Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja VIII. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ståhlberg, Tea 2020: Käräjätuomari, Päijät-Hämeen käräjäoikeus. Haastattelu videopuhelulla 11.8.2020.

Suokas, Päivi 2020: Rikosylikomisario, Hämeen poliisilaitos. Haastattelu 12.8.2020.

Uhari, Markku 2019: Tutkintavankien määrää haluttiin pienemmäksi, mutta toisin kävi – Tekniset valvontavaihtoehdot toimivat vain poikkeustapauksissa. Hämeen sanomat 3.8.2019. Luettavissa: <https://www.hameensanomat.fi/uutiset/tutkintavankien-maara-haluttiin-pienemmaksi-mutta-toisin-kavi-tekniset-valvontavaihtoehdot-toimivat-vain-poikkeustapauksissa-822392/>. Luettu 14.2.2020

United Nations 2009: Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. CAT/C/FIN/5–6

Valtionkonttori 2020: Syyttömästi vangittujen ja tuomittujen korvaukset. Luettavissa: <https://www.valtiokonttori.fi/palvelu/syyttomasti-vangittujen-ja-tuomittujen-korvaukset/>. Luettu 20.2.2020.

Viljanen, Veli-Pekka 2001: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Alma Talent Oy.